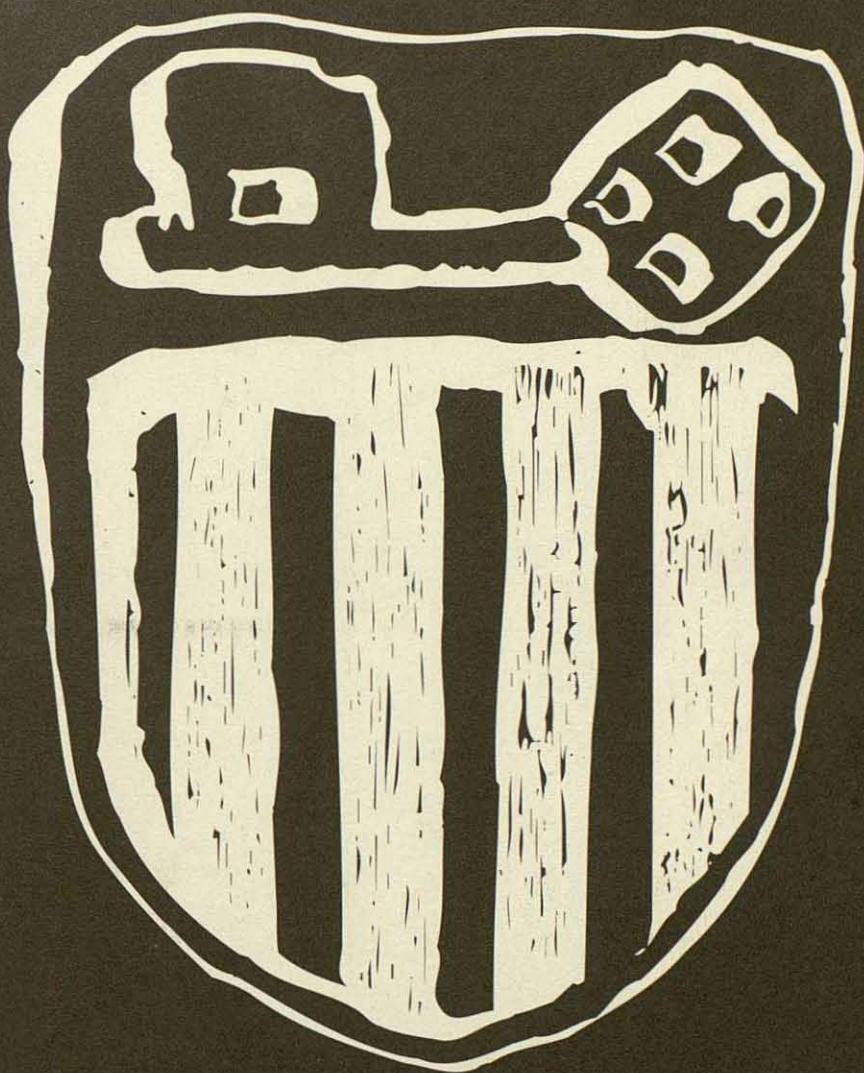
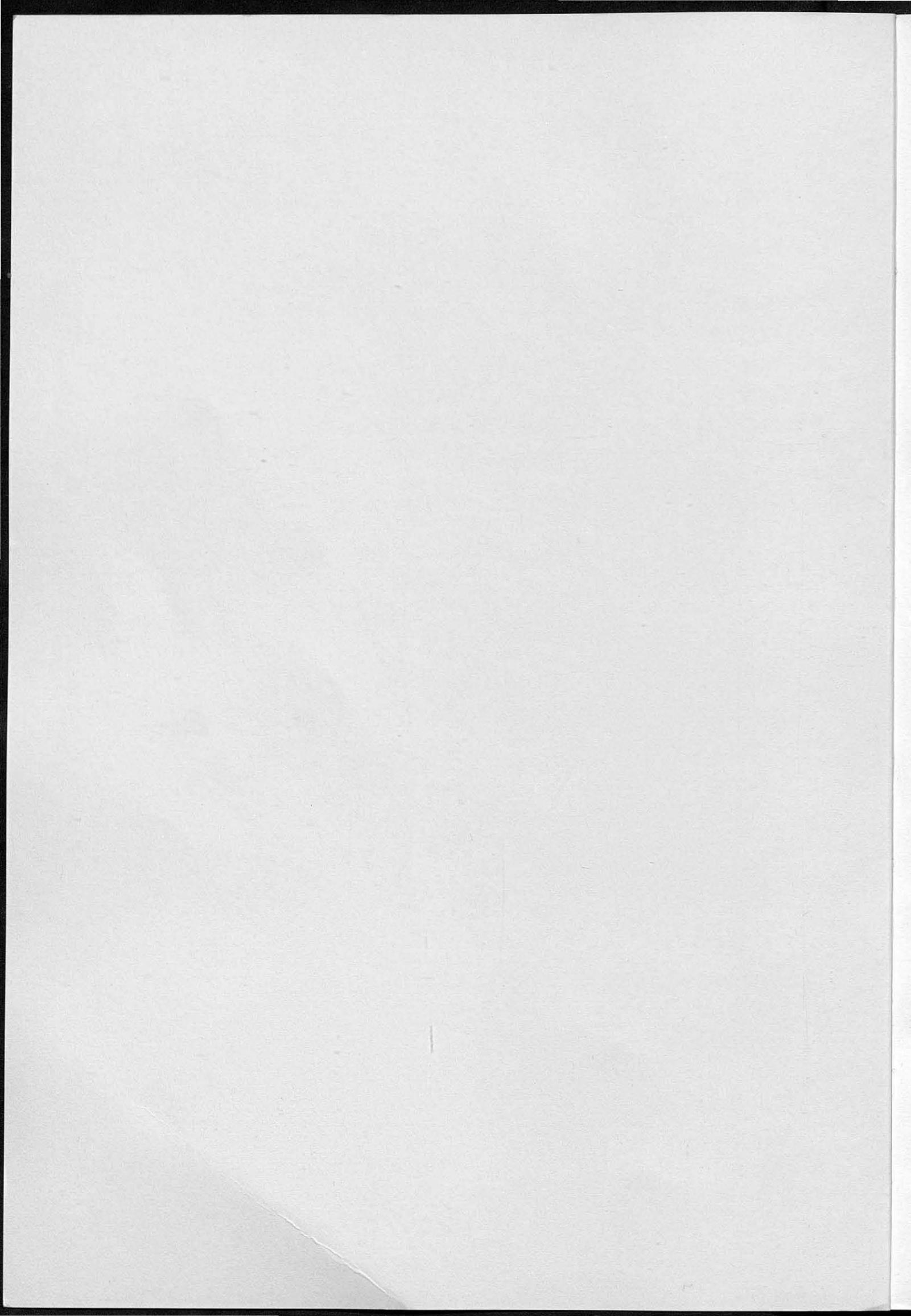

Tèrra Aranesa

II Època - nº 13 - 2015

Tèrra Aranesa

II Època - nº 13 - 2015

Conselh de Redaccion:
Ròsa Maria Salgueiro Pujós

Correccions:
Ròsa Maria Salgueiro Pujós, Angelina Cases Andreu, Lourdes Santacruz Alis

Difusió:
Mn.Jusèp Amiell, Javier Bordes, Arturo Calbetò, Angelina Cases,
Ròsa Maria Salgueiro, Elisa Ros, Lourdes Santacruz e M.Aran Justo.

Editors:
Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran

Imprimís e dessenh:
Norprint, S.A. / Publi&Graf. Alèxia Grustan

Tiratge:
500 exemplars

Prumèra edicion:
Març 2016

Depaus Legau:
L-470/1995

Membres dera Junta dera Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran:

Presidenta:
Angelina Cases Andreu

Vicepresidenta:
Ròsa Maria Salgueiro Pujós

Secretari:
Arturo Calbetò Calbetò

Tresaurer:
Javier Bordes Claveria

Comptaire:
Carlos Fañanas Aguilera

Vocaus:
Mn. Jusèp Amiell Solé
Claudi Aventin Boya
Lissa Escala Lara
José Moga España
Elisa Ros Barbosa
Lourdes Santacruz Alís

Editors:

FONDACION MUSÈU ETNOLOGIC
DERA VAL D'ARAN

Tamb eth supòrt deth:

Conselh Generau d'Aran

Presentacion:

Sindic dera Val d'Aran	9
Presidenta dera Fondacion	11

Activitat:

Era Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran	15
---	----

Seccions:

Lengua Viua	21
Amics de Montgarri	23

Articles:

Dus documents sus era mineria dera Val d'Aran enes sègles XIX e XX. <i>Maria Pau Gómez Ferrer. Archiu Generau d'Aran</i>	27
Eth libre d'actes dera junta d'Alcaldes dera Val d'Aran 1838 – 1936. <i>Arturo Calbetò Calbetò e Enrique Vidal Vidal</i>	35
Eth sistèma monetari dera Val d'Aran. <i>David Bruna</i>	59
Cronologia dera Val d'Aran. <i>Gabriel Solé Villalonga Universitat Autonòma de Madrid.</i> <i>Revirat ar aranés per Lourdes Santacruz e Angelina Cases</i>	63
Contraband. D'un cant ar aute dera termièra. <i>Lourdes Santacruz Alís</i>	73
Generau Cesar. Nòtes inedites d'un maqui aranés. <i>Ferran Sánchez Agustí & Claudio Aventín-Boya</i>	79
Es góis: manifestacion dera devoción populara. <i>Esther Monge España</i> <i>Revirat: Ròsa Maria Salgueiro</i>	85
Istòria grafica dera fe enes nòstres glèises. <i>Mn. Jusèp Amiell</i>	91

Es opinions expresades enes articles son exclusives des sòns autors.

En toutes formes, il y a de la place pour l'art dans votre vie.

Presentaciones

Il est donc essentiel d'adopter un environnement état-major qui soit à la fois centralisé et décentralisé. L'unité état-major devra être chargée de la planification stratégique et de l'élaboration de messes et de leurs détails, mais aussi de la gestion quotidienne des opérations.

Aquesta publicacion de Tèrra Aranesa ei er acompañament ara Istòria Grafica dejà publicada. Era tematica d'aguesta publicacion recuelh aspèctes vertebrat dera societat aranesa, es espirituaus, economics, industriaus e tanben d'auti fòrça puntuaus deth nòste passat.

En toti es romieuatges qu'amassen as vesins des pòbles aranesi e a toti aqueri que se vòlen higer i a un element comun que se repetís en totes es celebracions coma son eth cant des góis, toti eri en arregraïment ara Mair de Diu o ath patron deth lòc per auer escotat es pregàries de demana, d'ajuda o de gracia, ... o per auer superat ua grèu afectacion de salut sus es vesins deth pòble.

En aguest madeish sens d'estima, d'arregraïment enes pregàries, tanben s'i an d'includir era veneracion as imatges des nòstres glèises...

Non dèishe d'èster un tant sosprent era importància qu'auc entara Val d'Aran era mineria. Eth darrèr testimoni en funcionament d'aguesta activitat l'auem ena explotacion des mines de Liat, amassa damb es mines Victòria. Entà rebrembar aguesta activitat des deth Conselh Generau d'Aran creèrem er equipament de visita guidada entara explotacion de Mina Victòria a on se da un explic dera activitat minèra deth passat aranés. Frut d'aguesta activitat siguec era acunhacion de moneda pròpria.

Damb tanti e tanti rebrembres, testimònies toti eri deth nòste passat, qu'a hargat eth nòste present, voi felicitar ara Fondacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran per apropar-mos aguest document que mos hèr a enténer, melhor se cau, era nòsta realitat present e entà a on discurrís eth nòste pervier.

Carlos Barrera
Sindic d'Aran

"Tèrra Aranesa 13"

Presentacion

Tèrra Aranesa num. 13 arribe damb un bon recuelh d'articles que mos daurissen, un còp mès, era uelhada a un passat que sembla tan luenhenc e que totun, merite d'estèr rebrembat e saber coneisher-lo cada viatge un shinhau mès.

Plan interessant, per exemple, ei conéisher, dera man d'Arturo Calbetò e Quique Vidal es "Acòrds que preneren era Junta d'Alcaldes d'Aran de 1838 enquiat 1936".

Gabriel Solé Villalonga mos balhe ua plan suenhada "Cronologia des hèts mès importants dera Val d'Aran".

Mn. Amiell, era "Istòria grafica dera nòsta fe enes nòstes glèises".

E tanben d'auti articles com ua importanta aportacion sus era "Mineria ena Val d'Aran enes s.XIX e XX" de Mari Pau Gómez o "Eth sistèma monetari ena Val d'Aran" per David Bruna o "Eth contraband d'un cant ar aute dera termièra" per Lourdes Santacruz o "Es gòis: manifestacion dera devocion populara" d'Ester Monge.

Ena prumèra part dera revista traporatz un explic dera activitat dera Fondacion e, tanben des activitats amiades pes dues seccions: Amics de Montgarri e Lengua Viua.

En definitiva, ua naua edicion de Tèrra Aranesa que mos permet de gaudir e apréner sus qüestions qu'an a veir damb era Istòria Grafica d'Aran.

En nòm dera Fondacion tanben voi balhar es gràcies a totes es personnes qu'an collaborat d'ua forma altruïsta en tot aportar-mos es sòns coneishements reflectidi enes articles d'aguesta revista, sense eth sòn supòrt non aurie estat pas possible era sua edicion.

Henry Rivière, eth pair dera museologia modèrna, didie qu' eth patrimòni ei un miralh a on era poblacion se contempla entà reconeisher-se e, a l'encòp, un miralh dubèrt as òstes entà hèr-se enténer.

Eth patrimòni culturau e eth naturau, (ei a díder, eth conjunt de bens e tradicions atau coma eth paisatge umanizat que, coma pòble, coma comunautat, auem eretat des nòsti auantpassats), a era valor d'estèr creador de sentiments de pertenència, definidor d'identitats e element de reconeishement per part des auti.

Era metuda en valor deth patrimòni e era promocion dera cultura hèn pè en çò qu'ei mès important entà un país desenvolopat, qu'ei era qualitat dera sua ciutadania. Un patrimòni avalorat, estimat e protegit ei un plan naut e potent indicador de civilizacion. Er us e gaug deth patrimòni repercutís ena formacion d'ua ciutadania de qualitat qu'ei en definitiva qui hè e definís eth país.

Voi hèr reconeishençà a Ròsa Maria Salgueiro, vicepresidenta dera Fondacion, eth sòn remirable trabalh entara coordinacion e revision ortografica dera revista.

Feliciti ara maxima institucion deth nòste païs, eth Conselh Generau, eth sòn interès entara recuperacion e promocion der auviatge culturau dera nòsta tèrra e arregraïsquì eth sòn emparament e ajuda entara publicacion d'aguesta revista.

E entà acabar encoratgi e convidi a toti es aranesi, qu'estimen era Tèrra, a formar part dera Fondacion, a aportar-mos es sòns coneishements tara sua difusion, tà que cada viatge pogam conéisher mielhor es aspèctes fundamentaus dera personalitat deth nòste païs.

Angelina Cases Andreu
*Presidenta dera Fondacion
Privada Musèu Etnologic
dera Val d'Aran*

La Fundació Privada Museu Antoni Tàpies Val d'Aran

Activitat i Exposicions

En el seu nou local, l'Institut d'Estudis Aranesis ha estat inaugurat el dia 20 de juny de 2010 per la seva fundadora, Consell General d'Aran, en la seu del Museu Antoni Tàpies Val d'Aran. La inauguració ha estat presidida per el conseller d'Educació i Cultura, Josep Maria Lloret, i el conseller d'Innovació, Recerca i Universitats, Joan Ortega.

La Creueta, a través d'una exposició titulada "Tàpies i els seus amics", que es pot visitar fins al 20 d'agost, ha participat en la inauguració i en la presentació del nou Institut d'Estudis Aranesis.

L'Institut d'Estudis Aranesis, no se'n han cap-exposicions ni s'han catalogat correspondents.

• En treure de l'antiga Direcció d'Educació i Cultura del Consell General d'Aran, es va proposar la creació d'un nou Consell d'Educació, que va ser designat Sindicat d'Educació i Recerca. Va ser aprovat el 20 d'abril de 2010 i va entrar en vigor el 10 de juny del mateix any.

Activitat

• Se celebra la trobada de classificació del fons històric personal de l'Institut d'Educació i Recerca, que forma part del projecte de recollida que el Consell d'Aran ha iniciat.

• Es celebra la trobada de classificació del fons personal de l'Institut d'Educació i Recerca, que forma part del projecte de recollida que el Consell d'Aran ha iniciat.

Era Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran

Angelina Cases e Lourdes Santacruz

- “En temps dera Querimònia” siguec eth titol dera conferéncia impartida, eth dia 27 de junh de 2013 ena sala d’actes deth Conselh Generau d’Aran, peth Dr. en Istòria Medievau, Sr. Joan Busqueta. Siguec plan interessanta e tamb ua bona assisténcia de public.
- **Capèles e santets d’Aran**, exposicion inaugurada eth 28 de junh en Sant Joan d’Arties e que siguec visitada enquiat 30 de seteme per 2.775 personnes.

Hònt : Fondacion Musèu Etnologic dera Val d’Aran

- S'inician es trabalhs de classificacion des fòtos entà premanir era “Istòria Grafica d’Aran”. Degut ara magnitud d’aguest projècte se decidís qu’ath long deth 2014 non s’editarà

Tèrra Aranesa, ne se harà cap exposicion n’eth sòn catalòg corresponent.

- Se tramet ua carta ath Departament de Cultura dera Generalitat de Catalunya en tot prepausar er autrejament dera Creu de Sant Jordi ath Sr. Llorenç Sanchez Vilanova pes sòns trabalhs d’investigacion sus era istòria d’Aran - *“La Vall d’ Aran - aproximaciò a la vicissitud i trajectoria històrica que ha influit la singularitat del poble aranès”*, *“La Productora i el paper rellevant que assumeix en els aprofitaments hidroelectrics del Pallars i de l’Aran”*.
- **Commemoracion deth centenari dera Mancomunitat de Catalunya 1914-2014**, conferéncia a cargue deth Sr. Albert Balcells, istoriador e professor dera Universitat Autonòma de Barcelona, organizada pera Fondacion e qu’aucet lòc eth 13 de junh de 2014 ena sedençia deth Conselh Generau d’Aran.

Hònt : Conselh Generau d’Aran

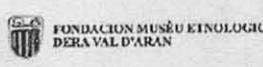
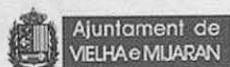
- Eth 5 d’abriu de 2014, Lourdes Santacruz e Angelina Cases, en representacion dera Fondacion, assistiren a ua amassada tamb es deputats deth Parlament de Catalunya, membres dera Ponéncia encargada d’elaborar eth tèxte de proposicion sus eth **Règim**

Especiau d'Aran. S'expausèc era opinion dera Fondacion sus era prepausa culturau dera Val d'Aran.

• **Cabanes Comunaus dera Val d'Aran** exposicion cedida ar Ajuntament de Vielha, a peticion deth sòn baile, Alex Moga Vidal. Expausada ena sala d'exposicions der Ajuntament. Siguec inaugurada eth 30 de junh de 2014. Era exposicion siguec visitada per 2.959 personnes ath long de 65 dies.

CABANES COMUNAUS DERA VAL D'ARAN

Sala d'exposicions de Vielha
Av. Pas D'arró, 7
Der 1 de junhsèga enquiath 14 de seteme
De dimars a dimenge. De 19.00 a 21.00 ores

Hònt : Ajuntament de Vielha e Mijaran

- “Es responses dera Val d'Aran as qüestionaris de Francisco de Zamora”.

Tèxte transcrit e publicat per M. Angels Sanllehy, doctora en Istòria Modèrna pera Universitat de Barcelona, sus era òbra originau des darreries deth s. XVIII e que siguec presentat pera Fondacion eth 25 de junhsèga ena sedenç deth Conselh Generau d'Aran.

Hònt: Conselh Generau d'Aran

- **Es Mèstiers ena Val d'Aran,** exposicion cedida ar Ajuntament de Vielha, a peticion deth sòn baile Alex Moga Vidal. Expausada ena sala der Ajuntament. Siguec inaugurada eth 23 de deseme de 2014.

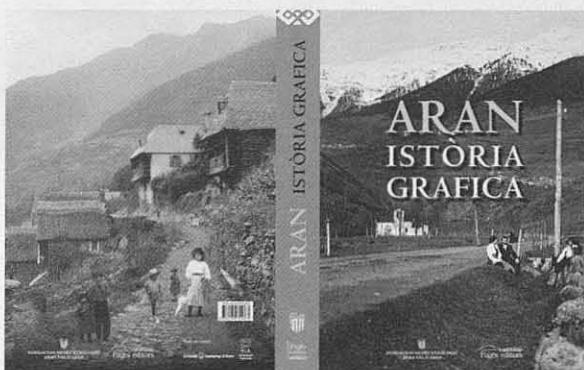

Hònt : Ajuntament de Vielha e Mijaran

Era exposicion siguec visitada per 2002 personnes des deth 23 de deseme deth 2014 enquiat 1 de març deth 2015.

• **Istòria Grafica d'Aran**, libre que recuelh hèts d'Aran des der inici dera fotografia enquias nòsti dies. Es autors son: Mn. Jusèp Amiell, Claudio Aventin, Arturo Calbetò, Angelina Cases, Mª Aran Justo, Elisa Ros, Ròsa Maria Salgueiro, Lourdes Santacruz e Frederic Vergés jos era coordinacion de Mª Pau Gómez.

Aguesta òbra siguec presentada eth 27 de març de 2015 ena sedençia deth Consell Generau d'Aran.

Hònt : Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran

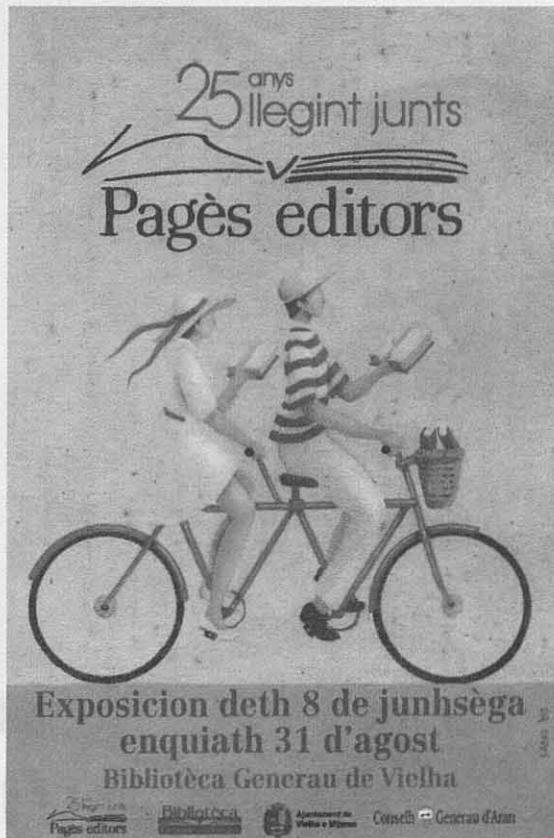
• **Eth Tunèl de Vielha**, exposicion cedida ar Ajuntament de Vielha , a peticion deth sòn baile, Alex Moga Vidal. Expausada ena sala der Ajuntament. Siguec inaugurada eth 8 de junh de 2015. Era exposicion siguec visitada per 2669 personnes ath lonh des tres mesi que siguec dubèrta.

Hònt : Ajuntament de Vielha e Mijaran

• **Libres en aranés**, taula redona d'escrivans en aranés, qu'auec lòc eth 21 de juriòl de 2015 tamb motiu dera exposicion “25 anys llegint

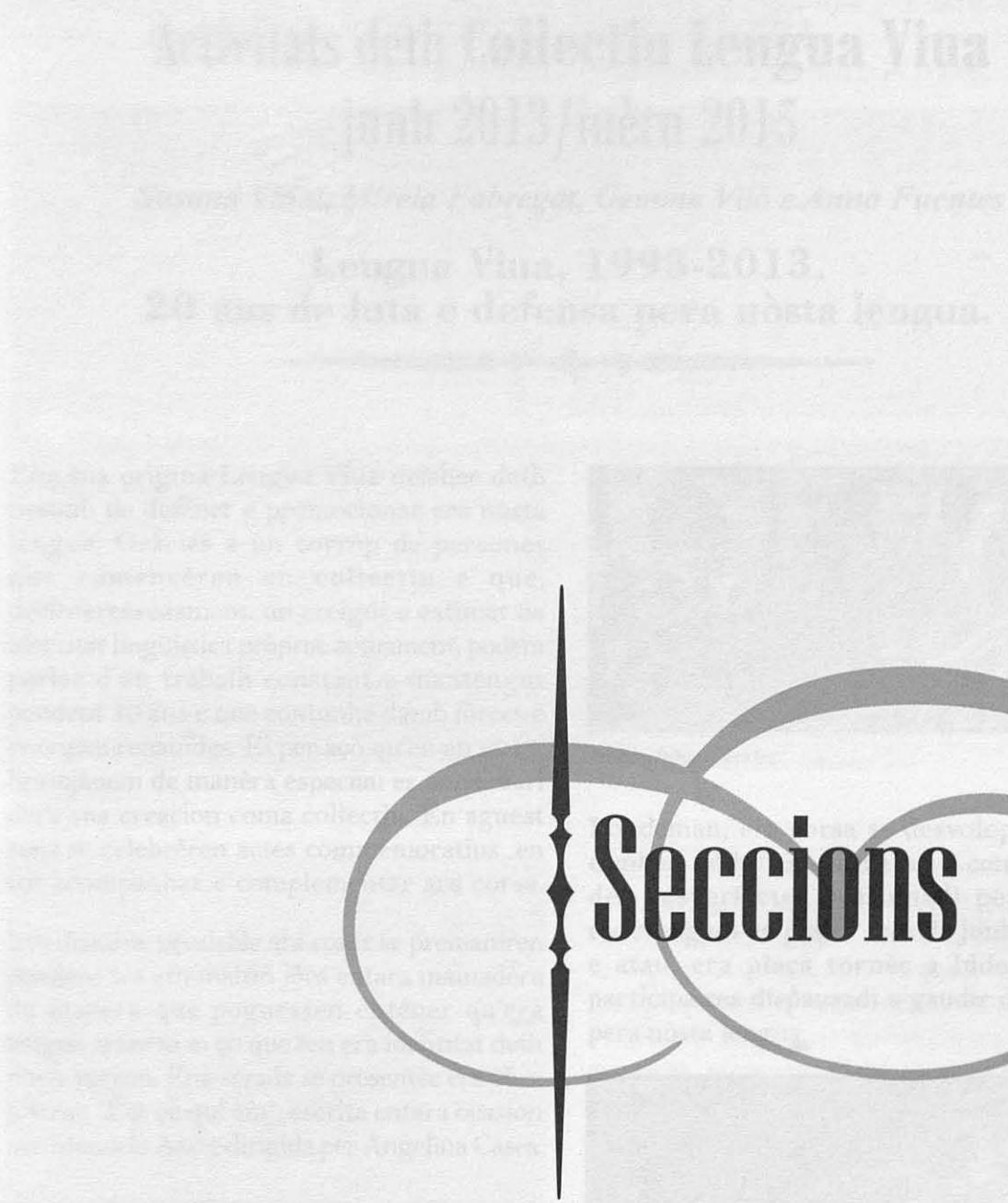
junts Pagès Editors” ena Bibliotèca de Vielha. Angelina Cases representèc ara Fondacion en aguest acte.

• **“Jornades dels escriptors del Pirineu”**, celebrada en Organyà era 1èra. dimenjada de seteme de 2015. Lourdes Santacruz i participèc, en representacion dera Fondacion, en tot explicar eth procès dera edicion dera Istòria Grafica d'Aran.

• **Era Fondacion a participat en toti es actes culturaus** organizadi peth Consell Generau e pes Ajuntaments dera Val d'Aran.

Seccions

Tot començant per la seva posició de referent des del 2001, un dels punts més fortament reivindicats dels nous treballadors s'ha convertit en una demanda clau: la creació d'una comissió permanent d'equitat entre els sexes.

En el seu discurs d'inauguració, el president de l'IESE, Josep Lluís Escrivà, va recordar que el seu predecessor, Francesc Vilaseca, havia proposat la creació d'una comissió permanent d'equitat entre els sexes.

El projecte, que va ser aprovat per la junta directiva el 2001, va ser impulsat per la professora Anna Fuentes, que va ser nomenada membre del Consell d'Administració i de la Junta Directiva de l'IESE el 2000.

Activitats deth Collectiu Lengua Viua

junh 2013/iuèrn 2015

Susana Vidal, Mireia Fabregat, Gemma Vilò e Anna Fuentes

**Lengua Viua, 1993-2013.
20 ans de luta e defensa pera nòsta lengua.**

Ena sua origina Lengua Viua neishec deth besonh de deféner e promocionar era nòsta lengua. Gràcies a un corròp de personnes que comencèren en collectiu e que, desinteressadament, an creigut e estimat ua identitat lingüistica pròpria, actuament, podem parlar d'un trabalh constant e mantengut pendent 20 ans e que contunhe damb forces e energies renauides. Ei per açò qu'en an 2013, hestejàuem de manèra especiau er aniversari dera sua creacion coma collectiu. En aguest sens se celebrèren actes commemoratius en tot acompanhar e complementar ara corsa.

Eth dissabte prealable ara corsa se premaniren pendent tot eth maitin jòcs entara mainadèra de manèra que poguessen entener qu'era lengua aranesa ei ciò que ten era identitat deth nòste parçan. Ena serada se presentèc era òbra teatrau "Èm ciò qui èm", escrita entara ocasion per Manuela Anè e dirigida per Angelina Cases.

Hònt: Anna Fuentes

Hònt: Anna Fuentes

Londeman, era corsa se desenvolopèc en tot cambiar bèth tròc d'itinerari a conseqüéncia des desperfèctes ocasionadi pes aiguats esdevengudi en passat mes de junh. Mès tot e atau, era plaça tornèc a lúder plia de participaires dispausadi a gaudir dera hèsta pera nòsta lengua.

Hònt: Anna Fuentes

Tau coma s'auancèc en parlament dera corsa deth 2012, ua des premises entà arténher era adjudicacion deth dessenh dera samarrèta ère qu'aguesta auie d'èster de color nere. Atau donques, eth prèmi s'autregèc a Pep Casasayas damb un dessenh classic contrastat en blanc e nere.

Dejà, en an 2014, en tot hestejar era diada de Sant Jordi e en aumenatjar eth centenari dera mòrt de Frederic Mistral, se liegeren ena plaça deth Conselh per part der escolanat dera Escòla

Garona de Vielha, e auti lectors, era òbra mèstra "Mireiò" deth nòste prèmi Nòbel occitan. En aguest madeish acte, coneishérem

era samarreta guanhadora dessenhada per Júlia García , que siguec escuelhut pera sua referéncia a Mistral.

Hònt: Angelina Cases

En tot arribar ara 21au Corsa, es corredors e caminaires que gesseren de Montgarri, Les e eth Pòrt de Vielha, s'amassèren ena plaça dera Glèisa, a on Lengua Viua autregèc eth prèmi ar Ajuntament de Barcelona pr'amor qu'aguest s'a predat en publicitar en lengua aranesa es diptics toristics sus es monuments istorics a visitar ena ciutat. Ara seguida, era serada contunhèc acompanhada dera musica de Nadau.

En tot demorar era corsa der ostiu 2015, se premanic eth concors entà trigar eth dessenh guanhador dera samarreta d'aguesta corsa. Damb ua quinzèa de participaires apruprètz, ara fin se decidic peth dessenh presentat per Cristina Nart.

Hònt: Anna Fuentes

Hònt: Angelina Cases

Finaument, eth 26 de junhsèga tornèrem a ramplir era plaça de nere entà reivindicar, reconéisher e arregraïr eth trabalh hèt pera nòsta lengua. En tot èster conscents que quede fòrça per hèr, demoram somar fòrça mès corses en un futur, sustot entà poder hestejar qu'era nòsta lengua non ei ua luta de besonh, se non ua evidéncia d'usatge sociau en toti es encastres pr'amor que n'èm conscents: **Qui ten era lengua, ten era clau.**

Amics de Montgarri

Jusèp Moga España

Amics de Montgarri, fidèus ath sòn prètzhet, sense presses e sense parar, an portat a tèrme darrèrament, diuèrses òbres entà migliorar e conservar er ensem deth Santuari de Montgarri, era rectoria e eth sòn entorn .

D' entre d' autes subgessen es travalhs de retetar toti es cuberts (Santuari, rectoria e comada), era milhora dera portada d' aigües, des sanitaris e der isolament dera rectoria.

S' a rehèt tanben er empeirat deth corrau, ena entrada dera glèisa, eth cappònt dret dera palanca, e s' an apraiat es parets deth uart e deth cementèri.

Cau remercar era restauracion dera crotz de husta e eth renauiment des taules poirides deth solèr dera glèisa.

En un aute orde de causes, e com cada an, ena temporada d' ostiu, s'an plaçat cabines igieniques enes entorns.

Un còp mès vòlen profitar aguest espaci entà hè arribar eth sòn arregraïment a toti es que d' ua sòrta o ua auta les an ajudat en aguest ahèr e ara Fondacion eth sòn acuelhement.

Les documents sus era mineria dera Val d'Aran en els segles XIX e XX

Maria Pau Gómez Ferrer
Arxiu General d'Aran

De l'últim segle, devenint espai de jocurs i de lluita pels recursos minerals del País Valencià, el Peixat d'Aran que conserven documentació sus era mineria dera Val d'Aran uns segles XIX e XX.

El s. XIX comença amb la dura meitat dels anys 50, quan es generalitzarà era esplèndia minera, fenomen iniciat 14 anys abans. Afrontades grans ressòs espelunques, majoritàriament en manganès, eren necessàries era extracció de plom, argent, coure o ferro d'acostumada. Així, a tots davant, brachadins i molins, s'obren noves fons i es creen noues fàbriques de ferro d'acumulació. Així, des de la dura meitat dels anys 60 del s. XIX, el paisatge es està transformant d'una manera, hi ha una panoràmica nova dera Val d'Aran començant també el seu urbanisme. Així, al 1852, es funda la fàbrica d'acer i ferro d'Alós, que durant els primers anys del s. XX, quan es comença la seva expansió passant a mans de la societat catalana Cerdanya, esdevindrà la fàbrica d'acer més important d'Espanya.

Per aquesta època pertanyen els escrits d'autor que es conserven en la seva totalitat dera Val d'Aran, els quals són part d'un societat minera d'estament d'en dins d'un societat minera d'estament.

Les Estatutes dera Societat Minera Mines del Vall de Aran. 1847

En el document es recull breviament dels documents de Minecipient de l'ús. En 1847, un dels representants de la fàbrica, Josep Ruiz, el qual va ser escollit en el dret d'explotació dera Societat Minera Mines del Vall de Aran. En bona mesura, es conserven 57 documents sus era origina-

des del principi d'agost de 1847 a 1908. Entre en els títols dels documents:

Nº 11 d'abril de 1847, una vila de Viella, descriptiu d'agost social i mineral Sant Isidre, tenzell Polvor de la Puente, governador militar dera Val d'Aran Francisco Forcadell i Manuel Torcal, Vizca i Josep Ramon Sanchez, veïnat de Riu i mestres Miquel Fabre, Josep Serradell, Joan Lloret, Joan Martínez i Joan Solà, que es consagra a la construcció d'una fàbrica d'acer i ferro d'Alós.

Articles

Nº 306. Sant Miquel (inclosa en Portavall de Rosselló)

Nº 307. Sant Francesc de Sales (inclosa en montanya Llist, Vilalba)

Nº 308. Era Rosada

Nº 309. Era Loma (inclosa en Pobles Montaña Mergelida, Rosselló)

Nº 310. Peu d'Estudeta (més de ploms, Sils i Sant Feliu, Rosselló)

Nº 311. Sant Vicenç (més de ploms, Sils i Sant Feliu, Rosselló) inclosa en la 1997

Nº 312. Sant Agustí (més de ploms, Sils i Sant Feliu, Rosselló) inclosa en la 1997

aditha

Dus documents sus era mineria dera Val d'Aran enes sègles XIX e XX

Maria Pau Gómez Ferrer.
Archiu Generau d'Aran

En Archiu Generau d'Aran se trapen depausadi dus hons patrimoniaus deth pòble de Les, Çò de Mossempèir e çò de Pejan d'Artiga, que consèrven documentacion sus era mineria dera Val d'Aran enes sègles XIX e XX.

Ei a compdar dera dusau meitat deth siècle XIX quan se generalize era espleita minèra, fenomen iniciat ja uns ans abans. Aguestes prumères espleites, majoritàriament en mans d'aranesi, èren destinades ara extraccion de plom, argent, coire o hèr e acostumauen a èster a cèu dubèrt. Era abundància en blenda, minerau deth quau s'extrè eth zinc e que des dera dusau meitat deth siècle XIX se començau a emplegar en substitucion deth plom, hè qu'eth panorama minèr dera Val d'Aran comence a cambiar. Ei ara fin deth siècle XIX e prumèrs deth siècle XX quan es concessions e era espleita passen a mans de capitau estrangèr, majoritàriament d'origen francés, mès tanben bèlga¹.

Els documents que presentam en escrit reflèxen aguesti dus moments ena istòria dera mineria dera Val d'Aran. Eth prumèr parle d'ua societat en mans d'aranesi e eth dusau d'ua societat en mans d'estrangèrs.

Es Estatuts dera Societat Reunión Minera del Valle de Aran. 1847

Eth document se conserva laguens deth hons des de Mossempèir de Les. En 1860, un des membres dera família, José Ruiz e d'auti sòcis crompen es drets d'explotacion dera Societat *Reunión Minera del Valle de Aran*. En hons se conserven 77 documents sus era origina e

desvolopament d'aguesta societat entre 1847 e 1860. Entre eri es brolhons des sòns estatuts.

Eth 21 d'abriu de 1847, ena vila de Vielha, s'escriuen es estatuts d'aguesta societat minèra² S'amassen: Ignacio Fabian de la Puente, governador militar dera Val d'Aran; Francisco Forcada e Manuel Forcada, vesins de Les; Ramon Sangra, vesin de Reus e mossen Miguel Paba, prèste de Bossòst. Toti eri ratifiquen que formaràn ua societat anonima.

Article 1. Nòm dera societat

Aguesta societat serà anonima e se titolarà *Sociedad de la Reunión Minera del Valle de Aran*. Es personnes que la formen seràn nomentades sòcis fondadors dera societat.

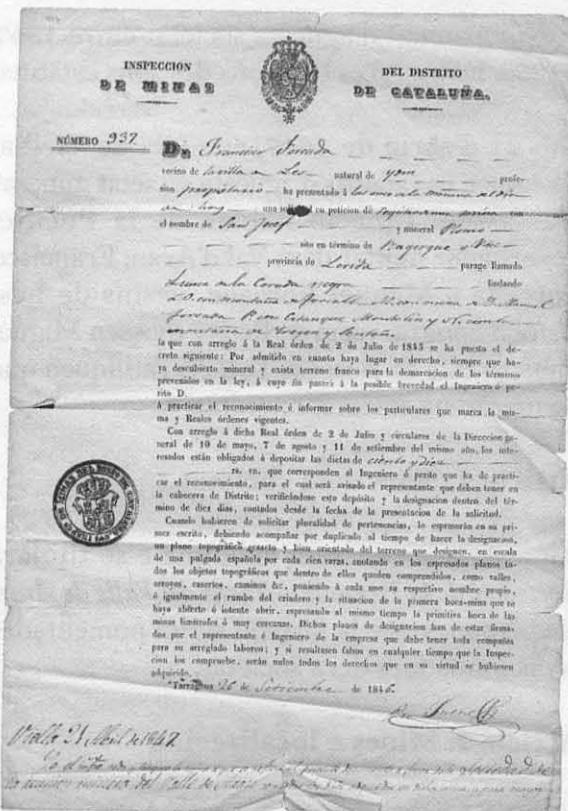
Article 2. Mines e localizacion

Els mines qu'actuaument possedissen son:

- Nº 305. Sant Miquèu (situada en Porteruch de Bossòst)
- Nº 306. Sant Francesc de Sales (situada ena montanya Liat, Vilac)
- Nº 470. Era Bossòta
- Nº 530. Era Leona (situada enes Paletes, montanya Margalida, Bossòst)
- Nº 531. Era Martineta (mina de plom. Situada enes Paletes, Bossòst)
- Nº 535. Sant Vicens (mina de plom. Situada ena Pica Palomèra, montanya de Liat)
- Nº 535. Sant Agustin (mina de plom. Situada enes Paletes, montanya Margalida)

1. Santamaría, J.; Ros, E.; Gavaldà, J. Era mineria dera Val d'Aran. Consell Generau d'Aran. Val d'Aran, 2008. pag. 29.
2. Archiu Generau d'Aran. Çò de Mossempèir, Les. nº 533.

- Nº 933. Maria (situada ena montanha de Bagergue)
- Nº 934. Era Eloïsa (mina de plom. Situada ena Solana der Estanh de Montoliu, Bagergue e Unha)
- Nº 935. Sant Joan Bautista (mina de plom. Situada ena Pica Palomèra, Vilac)
- Nº 936. Sant Agustin (situada ena Pica Palomèra, Vilac)
- Nº 937. Sant Josèp (mina de plom. Bagergue e Unha)

1846. Inscripcio en registre dera mina de plom nomenada Sant Josèp, Bagergue e Unha. Societat *Reunión Minera del Valle de Aran*. Archiu Generau d'Aran. Çò de Mossempèir de Les e çò de Cojo de Bagergue. Num. 517.

Article 3. Capitau monetari

Eth capitau que constituís aguesta societat anonima ei indeterminat e depen dera volontat des sòcis de continuar o non damb era explotacion des mines. Ei obligacion des sòcis aportar miejans entà atier es trabalhs e despenses entà explotar es mines. Es sòcis receberàn a parts iguales es productes de dites mines.

Article 4. Còdi de Comèrc

Era responsabilitat des sòcis d'aguesta societat anonima quede regulada damb es articles 277, 278 e 279 deth títol 2 deth Còdi de Comèrc.

Article 5. Tornar capitau aportat

Quan era societat anonima aurà arremassat sòs suficients entà explotar es mines, aurà de retornar, a cada un des sòcis, eth capitau aportat per cada un. Aguest capitau aurà servit entà pagar comissions, viatges, jornaus e d'autres despenses dera societat.

Article 6. Era direccion dera societat

Era direccion dera societat se compausarà des cinc fondadors que signen aguesta escritura. Era organizacion dera societat s'aurà de reflectir en un reglament interior. Es sòcis s'auràn d'amassar en junta. Es sues decisions seràn valables damb eth vòt dera majoria o des dus tèrci. Es amassades se haràn a on melhor li semblarà ara societat.

Article nº 7. Crompa de mines

Aguesta societat se constituís damb es mines nomenades adès que son proprietat sua e damb es que cromparàn mès endauant. Es naues mines non se poiràn véner sense consentiment dera societat fondadora.

Article nº 8. Cargues

Es sòcis fondadors auràn es cargues següents:

President: Ignacio Fabian de la Puente
Comptaire: Ramon Sangra
Tresaurèr: Manuel Forcada
Secretari: Mn. Miguel Paba
Visitador e caporau principau:
Francisco Forcada

Article nº 9. Engenhaire

Era Societat admet coma engenhaire e director facultatiu a Francisco Carrera, naturau de Boren, partida de Sòrt.

Article nº 10. Problèmes entre sòcis

Per quaussevolh problema entre sòcis, entre sòcis e era Societat o entre es sòcis e era direccion se nomenataràn uns arbitres, escuelhudi pes dues parts dera Junta. Aguesti arbitres seràn personnes que non auràn cap

d'interès ena societat. S'aguesti dus arbitres non se meten d'acòrd, se'n nomenatarà un tresau. Era sua decision resolverà er ahèr e non se poirà apelar.

Article 11. Explotacion des Mines

Era Societat aurà dret sus es mines que descurbiràn, laguens dera Val d'Aran, quaussevolh des sòns sòcis. Eth sòci que descurbirà era mina poirà registrar-la en nòm sòn, mès non poirà explotar-la peth sòn compde, ne damb associacion damb d'auti membres dera Societat o de dehòra. Aurà de presentar era mina davant dera Junta directiuà entà que la incorpòre ara predata Societat.

Tà autrejar un prèmi ath sòci descurbidor se nomenataràn dus sòcis coma arbitres, un de part der interessat e er aute de part dera Junta. Se i a desacòrd aguesti dus arbitres ne nomenataràn un tresau. Eth sòci que contravengue aguesta obligacion serà despachat dera Societat e perderà toti es drets sense poder reclamar arren.

Article 12. Contratar trabalhadores

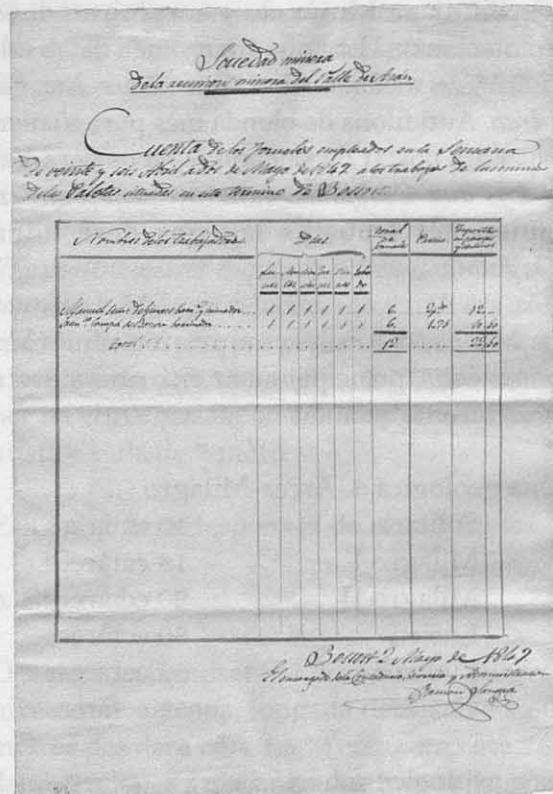
Entà dirigir es trabalhs d'explotacion dera Societat se contractarà a un o mès scientifics, que trabaixaran d'acord damb era Junta e s'aucuparan exclusivament des ahèrs d'interès dera Societat. Agesti scientifics non poiràn trabaixhar entà d'autes societats o particulars. Tanben se contractaran es empleats de besonh entà portar era administracion economica e compdabilitat.

Article 13. Mòrt des sòcis fundadors

Era Societat non se dissolverà pera mòrt d'un o mès sòcis. Aguesta Societat continuà damb era rèsta de sòcis e damb es ereus deth sòci mòrt. Es ereus auràn es madeishi drets e obligacions qu'auje eth defunt.

Article 14. Admision de sòcis

Era Societat poirà adméter sòcis damb era majoria des vòts des sòcis fondadors.

1847. Compte des journées pes travalhs hèti enes mines des Paletes, Bossòst. Societat *Reunión Minera del Valle de Aran*. Archiu Generau d'Aran. Çò de Mossempèir de Les e çò de Cojo de Bagergue, Num. 513.

Mines d'Arres. Un des grops des
mines dera Compagnie des Mines
Nouvelles du Val d'Aran. 1908.

En hons des de Pejan d'Artiga de Les se conservé un libre sus es mines d'Arres. Eth libre l'escriu Jean Cahen, engenhaire civiu des mines e s'imprimís en Bordèus. Es mines d'Arres ei un des grops de mines dera *Compagnie des Mines Nouvelles du Val d'Aran*³.

Situacion geografica

Arres ei un petit pòble de 300 abitants situat ena Val d'Aran. Altitud de 1.148 mètres, a 400 mètres tà naut dera Garona, jos eth pic de Couiseca (a 2.300 m.). Abans dera descobèrta des mines d'Arres, era Val d'Aran ère coneishuda coma ua region minèra de filons de blenda. Era *Société de la Vieille Montagne* auie hèt recèrques serioses enes Mines de Liat (a 2.300 m.) en NE d'Arres a on i auie un gran depòsit d'aguest minerau.

3. Archiu Generau d'Aran. Cò de Pejan d'Artiga, Les. nº 135

Eth Sindicat Minèr auie organizat dues explotacions en Liat : ua coneishuda damb eth nòm *Mines de Liat* e era auta *Mines dera Val d'Aran*. Auti filons de blenda mès pura s'auien trapat ath costat de Luchon laguens dera Val de *Lys aux Crabioules* (a 2100 m.). Tanben s'auien hèt trabalhs laguens dera mina *Margalida*.

Es Mines d'Arres comprenen diuèrses concessions, principaument ena ribèra dreta dera Garona, qu'an es nòms següenti:

Zòna geologica 3. Arres-Milagro	
Solitaria	40 ectàrees
Milagro I	13 ectàrees
Milagro II	20 ectàrees
Lucien	30 ectàrees
Ludovic	32 ectàrees
Charles	57 ectàrees
Zòna geologica 4	
Léonce	34 ectàrees
Maurice	43 ectàrees
California	12 ectàrees
Adèle	27 ectàrees
Zòna geologica 5. Bossòst-Arres	
Lucette	66 ectàrees
Maria	36 ectàrees
Centrale	32 ectàrees
Santiago	20 ectàrees
Maurice II	48 ectàrees
Asie	26 ectàrees
Afrique	15 ectàrees
Amerique	20 ectàrees
Europe	8 ectàrees

Era mina *Solitaria* s'esten en un barranc situat a 500 mètres ath nòrd d'Arres e a ua nautada de 1.200 mètres. Era mina *Milagro*, a 3 km, ath nòrd-èst d'Arres a ua nautada de 1.400 mètres, en un barranc boscat de pins per a on baishe un saut d'aigua, dauant era vila de Bossòst (de 1.500 habitants).

Condicions generaus d'explotacion

Era explotacion d'aguestes mines se harà damb boni minèrs. Eth bòsc que i a ath costat dera mina *Milagro* darà era husta de besonh. Eth saut d'aigua poirà alimentar era fabrica de

tractament de mineraus e produsir era energia de besonh entath sòn funcionament.

Es trabalhs en nautada moderada, 1.200 a 1.400 mètres, non calerà aturar-les pendent er iuèrn pera queiguda de nhèu, coma enes autes explotacions dera region que se trapen a mès de 2.000 mètres de nautada.

Era evacuacion de minerau se harà facilament per ua cauçada. Cau pensar en establir un *tramway* entà júnher era Val d'Aran e era estacion de Marinhac-Sant Beat. Aguesta rota seguirie era Garona e passarie per Bossòst, Les, Pònt de Rei, era termièra francesa, Hòs, Sant Beat e arribarie ena estacion de Marinhac.

Geologia generau

Es filons de *Solitaria* se trapen laguens de lòses cristalines, micacèus, lèu en contacte damb un nivèu inferior representat per lòses satinades.

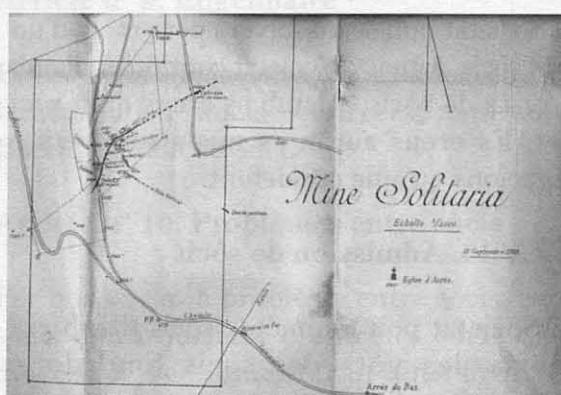
Es filons de *Milagro* son mès clarament en contacte damb es lòses cristalines e satinades que reposen sus lòses dera època der Ordovicico (dusau periòde geologic dera era Paleozoica).

En madeish Arres se trape un nivèu de lòses carburades en periòde geologic gotlandiens plan sulfurós damb hònts ferruginoses.

Trabalhs de reconeishement enes mines Solitaria e Milagro

Solitaria

Un viatge descobèrta aguesta mina d'afforaments de galena d'argent estratificada laguens de lòses cristalines s'an hèt trabalhs entà estudiar aguest recors.

1908. Plan dera mina Solitaria, Arres. Archiu Generau d'Aran. Çò de Pejan d'Artiga de Les. Num. 135

Milagro

Es trabalhs executats laguens d'aguesta concession an dat coma resultat un recors de blenda plan pura que ges en diuèrsi punts. Es parts estudiades d'aguesta concession se trapen en dus barrancs, eth de *Milagro* e eth de *Victoria*. Aguesti trabalhs an dat com a resultat dus filons, eth filon nere e eth filon brillant.

Organizacion dera explotacion

Metòde d'explotacion

Era explotacion deth recors de *Solitaria* se harà a trauès de bancs e divisions massiues, damb tales en grades. Enes filons de *Milagro* eth trabalh se harà per capes e aumplint es baishades principaus. Eth tèrraplen se harà en un lòc seleccionat e damb ua carrèra ath costat deth lòc de trabalh.

Transpòrt des mineraus tara fabrica de tractament. Emplaçament

Era explotacion de *Milagro* ei melhor qu'era de *Solitaria*, peth terren, pera proximitat a Bossòst e pera preséncia d'un saut d'aigua. Entà baishar eth minerau a nivèu dera Garona eth miejan mès practic ei er establiment d'un cable aerian. Er enlaç d'aguest cable damb es diuèrsi trabalhs dera mina se realizarà per ua via orizontau que trauessarà era concession laguens un lòc inferior a toti es trabalhs e que serà eth receptor des mineraus en diuèrses plantes. Era fabrica de tractament s'establierà ena extremitat deth cable ath costat dera Garona en un lòc, que ja s'a survejat, favorable entara sua installacion.

Es trabalhs enes mines d'Arres son relacionats damb era fabrica de tractament a trauès d'un camin, que ja existís mès que s'aurà d'apariar entà que poguen passar es cars de bòs destinats ath transpòrt de mineraus. Aguest camin non sonque passe pera mina *Solitaria* senon que tanben passe per autes mines d'Arres.

Era fòrça motritz destinada ath funcionament dera fabrica de preparacion mecanica, as torns, as perforadores, as bombes... ei assegurada peth saut d'aigua de *Milagro* e per ua machina d'auxili.

S'an d'estudiar: era via orizontau de *Milagro*, eth cable aerian, era rota de *Solitaria* entara fabrica, era fabrica de tractament e era fòrça motritz.

a. Era via orizontau de *Milagro*

Via de 400 mètres enquiara extremitat nòrd dera concession Milagro relacionada damb era zòna sud, en diuèrsi pisi, per petits va-e-ven. Plaçada a ua nautada de 1.380 mètres. Aurà un recorрут per ua vagoneta *Decauville* damb trauesses de husta e rails de 7 mètres.

Eth prètz dera despensa ei de 4.930 francs.

b. Eth cable

Des dera extremitat SO dera mina *Milagro* a nivèu dera Garona, longada deth cable 1.500 mètres des dera còta 1.350 enquiara còta 760, damb 2 pilones a plaçar en dus turons naturaus que facilitaràn era installacion.

Eth prètz dera despensa ei de 25.000 francs.

c. Rota des de *Solitaria* enquiara fabrica

Eth camin ja existís damb ua longada totau de 3.500 mètres, des dera còta 1.166 enquiara còta 760.

Eth prètz dera despensa ei de 7.873 francs.

d. Era fabrica de tractament de mineraus

Ua fabrica pòt produsir de 25 a 30 tones per dia, aquerò equivau, dempús des estudis deth minerau, ath tractament de 50 tones de minerau.

Eth prètz dera despensa d'aguest lauadèr ei de 66.000 francs.

e. Era fòrça motritz. Saut d'aigua

Era fòrça motritz pòt èster produsida peth saut d'aigua deth barranc de *Milagro*. Eth sòn debit ei de 25 litres per segon, era nautada deth saut (còta 1.160 a 760 mètres) ei de 300 mètres e era fòrça motritz miejana ei de 35 HP.

Eth prètz dera despensa ei de 20.000 francs.

e. Machina d'auxili

Ua machina que vage damb husta o ua damb motor de gas.

Eth prètz dera despensa ei de 2.000 francs.
Beneficis per tona de minerau

a. Prètz de còst

S'avaluen es diuèrsi elements deth prètz de còst per tona de minerau sus eth vagon dera estacion de Marinhac:

Tala	30,00 francs
Transpòrt per cable	1,50 francs
Tractament	7,00 francs
Transpòrt fabrica entara estacion de Marinhac e sacs	12,00 francs
Drets de gessuda d'Espanha	1,50 francs
Cargament ena estacion de Marinhac	1,00 francs
Totau	53,00 francs

b. Prètz de venta

Damb ua formula matematica se calcule eth prètz de venta   133,00 francs

c. Beneficis per tona

Es beneficis bruts segontes es donades anteriores sòn de   80,00 francs

Beneficis annaus

Se calcule que se poiràn trèir des mines *Solitaria* e *Milagro* ues 3.000 tones de minerau annaument. Eth benefici brut se calcule: 80 francs per tona x 3.000 tones annaus, da uns 240.000 francs de benefici. Aquiu non s'an contemplat es despenses de direcccion, d'administracion e d'amortizacion de capitau.

Capitau de besonh

Eth capitau de besonh entà méter definitiuament en marcha era explotacion des mines *Solitaria* e *Milagro* se pòt avalorar en uns 500.000 francs.

Aguest capitau servirà entara finalizacion des trabalhs de traçat; crompa de materiau d'explotacion, via orizontau, cable, apariament dera rota d'Arres enquiara fabrica, lauadèr, fòrça motritz idraulica, machina de socors, imprevisti e hons de rodament.

Conclusions der engenhaire Jean Cahen

1. Es trabalhs de recèrca an permetut de reconéisher uns filons de blenda molt pura enes mines *Milagro* e *Solitaria*.
2. Un pialèr de mesi de travalh an estat suficients entà reconéisher 5834 tones de minerau

Avantatges d'aguestes mines:

1. Se trapen en ua situacion privilegiada, a 500 mètres tà naut deth nivèu dera Garona, aguesta nautada permet de travalhar tot er an.
2. En lòc i a: man d'òbra abondanta, husta, saut d'aigua e vies de comunicacion en bon estat
3. Era riquesa des mineraus, era regularitat des capes, sustot en *Milagro*, e era descobèrta cada dia de nauí afloraments de mines encara non estudiades
4. Eth transpòrt facil e pòc costós a ua via ferrea

Er engenhaire ditz que se pòt concludir que rarament un domeni minèr presente un conjunt de condicions tan favorables.

Bibliografia

CAHEN, Joseph. *Mines d'Arres. Val d'Aran. Espagne. Un des groupes de mines de la Compagnie des Mines Nouvelles du Val d'Aran dont le siège social est 3bis, Rue Combes. Bordeaux. Burdèus, Imprimeria Amédée Oliveau&fils, 1908.*

PABAN, Marisa. "La Vall d'Aran: una comarca pirinenca (1901-1931)". Direcció: Enric Ucelay Da Cal. Tesina de licènciatura. Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 1992.

SANTAMARIA, Joan. Ros, Elisa. Gavaldà, Jordi. *Era mineria dera Val d'Aran*. Val d'Aran, Conselh Generau d'Aran, 2008.

Hònts documentaus

Estatuts dera Societat Minera "Reunión
Minera del Valle de Aran". 1847.
190000320000533

Eth libre d'actes dera Junta d'Alcaldes dera Val d'Aran 1838 - 1936

Arturo Calbetò Calbetò e Enrique Vidal Vidal

Extracte deth libre d'actes deth Conselh Generau d'Aran que començé damb ua acta deth pròpri Conselh Generau de 17-3-1820, en tot reflectir actes dera maxima institucion aranesa, enes sues trenta prumères planes, enquiat 29 de març de 1836, en que s'incriu era darrèra.

A compdar d'aquera data, eth libre ei abilitat entà inscriuer es actes dera Junta d'Alcaldes dera Val d'Aran, que s'amassen per prumèr còp eth 28 d'octobre de 1838, e pendent lèu cent ans, deisharàn constància des acòrds sus es ahèrs comunaus dera Val, en aguest libre qu'ei ath nòste enténer un vertadèr compèndi dera istòria deth nòste país, era darrèra acta transcrita ei de 14 de mai de 1936.

Eth libre que mos aucupe a 263 planes sense numerotar, mesure 45 cm de long per 30 cm de ample e 7 de lom, es cubertaders son de carton, siguec restaurat en 1994 e ei cubertat damb pergamin, en tot presentar un excellent estat de conservacion. Es actes son totes redactades en castelhan, exceptat era acta commemoratiua dera visita deth president Macià qu'ei en catalan. Es amassades des alcaldes èren tostemp presidides per alcalde de Vielha, donques, se celebrauen en aguesta vila.

Coma curiositat, remercar que, pendent era restauracion un centenat de documents siguieren cosudi ath libre, documents que van des de recebuts damb eth sagèth deth govèrn de Castèth Leon a telegrames enviadi e recebudi corresponents a diuèrsi departaments dera Administracion, cartes e escrits, atau coma certificacions diuèrses des ajuntaments aranesi sus acòrds a préner pera Junta. Voleríem remercar ua d'aguestes certificacions signada peth Secretari dera "Agrupación forzosa de los Ayuntamientos de Arrós y Vila, Betlan y Vilac" deth 5 de març de 1926, que reflectís un

informe sus es besonhs deth país e es sues reivindicacions, que someten ara consideracion dera pròpria Junta d'Alcaldes. Tanben i son cosudes quauques actes que non siguieren inscrites en libre, coma era acta de nomenclament de hilh adoptiu e predilècte dera Val d'Aran, deth deputat *Luis de León y Cataumber* deth 2 de hereuèr de 1890, e dues deth 8 de gèr de 1893 sus era distribucion d'ua subvencion ministeriau e sus era reparacion deth Santuari de Mijaran.

Fin finau remercar qu'entre era acta deth 19 de noveme de 1905 e era deth 16 de deseme de 1906 i a ua plana e ua huelha sancèra en blanc. En totau auem compdat un totau de 220 actes dera Junta d'Alcaldes.

Atau coma hérem en travalh sus eth libre d'actes dera Junta d'Alcaldes deth periòde 1937/1965, publicat en darrèr número d'aguesta publicacion, era transcripcion resumida des actes non ei en absolut exaustiu, pr'amor que non se transcriuen totes es actes, ne se reflectissen toti es acòrds, en tot priorizar es de transcendència politica e sociau e obviar es de contingut administratiu e despenes.

Era prumèra acta dera Junta d'Alcaldes que se diden Constitucionaus ei deth 28 d'octobre de 1838, hè referéncia ara renovacion dera Junta de Mijaran, per un tèrme de sies ans en tot préner era plaça deth Conselh Generau, damb era expression "*cuyas facultades se hallan refundidas en los señores Alcaldes del Valle*" e hènt referéncia ara Reiau Cedula que regulaue era Junta de Mijaran.

Ena amassada deth 5 de hereuèr de 1842, s'encomane ath Sr. Francisco Demiguel Capdet, que damb un secretari e un deputat de cada terçon que hèsquen eth registre de toti es documents der archiu dera Val d'Aran. Tanben s'encomane ar Alcalde de Vielha que demane ath

7 informe del Secretario de la Asociación formada
por los Ayuntamientos de Arrixá, Vila, Pobla i Vilach.

Confesión: Que en el libro de recordos del
Ayuntamiento pleno de Vilach, con fecha cuatro
de octubre de 1851, aparece el del tenor siguiente: —
“El señor Alcalde manifestó a los asistentes
que el día anterior se convocó a los vecinos a
dia los señores pres. e ilustros de Fomento y Trabajo
y a los señores diputados y delegados
de la provincia y del distrito Sr. Delegado Jefe
nativo del partido, siendo conveniente en ocasión
tan propicia, recabar encarecidamente de
los señores su valioso apoyo para conseguir
tal vecindad favorable de cuantos asuntos trascendentales
tienen relación al interés general del Valle y del
distrito en particular; a cuyo efecto, invocando el
sentido práctico y activista de los señores Encargados,
les invitaba a deliberar a fin de considerar
las necesidades más urgentemente sentidas
que reclamarian solución inmediata. — Se
tablado debate en el que intervinieron todos
los vecindados y definiendo a tan interesantes sujetos

piques, acordaron por unanimidad hacer presentes a dichos señores ilustros, las aspiraciones y maneras que pueden circunscribirse a las siguientes proposiciones: = Primera. — Que se dé el auxilio impulsivo a las obras de la Carretera, que de Viella y se procure abreviar y acelerar trámites, con el fin de atajar la crisis técnica que atraviesa el Valle, invertiendo el crédito prestado en el corriente ejercicio o la mayor parte posible, evitando así la constante elongación del elemento bracero. = Segunda. — Que se cuide con sumo del buen estado de conservación de la Carretera, en vista de la extraordinaria circulación de autos nacionales y extranjeros, olvidando la estación ferroviaria, ya que también, de que la carretera del Valle no opere la contratación con la francesa. = Tercera. — Que se incluya el ferrocarril Ribagorzana y ramales subsiguientes, en el plan general de nuevos carriles que ha de formular el Consejo Superior Ferroviario, con el objeto de obtener una vía de comunicación estratégica, rápida desde León a los Pirineos, que facilite, además, la explotación

facios de las riquezas mineras, forestales e hidráulicas que atesoran los regíos o valles que habrá de atravesar dicho ferrocarril. — Cuarta. — Que se den avisos de camino aprovechamiento los montes del Valle de Arán desde la "Minimonia" dada por Jaime II de Aragón en 1313, sucesivamente confirmada sucesivamente por los monarcas de Aragón y Castilla, hasta 20 de Septiembre de 1846 en que la Reina Doña Isabel II ordenó "que no se haga novedad alguna en los dispuestos y usos de los montes del Valle de Arán", sean excluidos del Catálogo de utilidad pública y sujetos a un régimen especial que tenga en consideración la riqueza eminentemente pecuaria del Valle, su configuración y estructura y las particularidades climatológicas que hacen favorables en el arbolado, en el pastoreo del ganado, en las épocas primaveral y otoñal, y = Quinta. — Que se lleva a realidat el régimen escolar concedido al Valle por Real Decreto y que en plazo breve se proceda a la construcción de edificios, con sus adelantos pedagógicos para que el francés no tenga que envidiar al más insignificante pueblo de la frontera francesa que tiempo ha tiene su escuela moderna e hi-

giencia. =figuer los primers dd
I para que conste, expide la presente vint
da y sellada por el tenor Alcalde en Vila
a cuico de Marzo de mil novecientos veinti

Enriquejós

No 170
Lleida
y anual

Certificacion dera acta dera agropacion forçosa des Ajuntaments d'Arròs e Vila, Betlan e Vilac

deputat a Corts Pascual Madoz, ua certificacion de qu'es canons deth fòrt dera Libertat, que s'an de véner e que se crompèren damb moneda deth comun dera Val. Fin finau se nomenta ua comission entà gestionar era liure entrada de gran e fruts deth reiaume de França.

Eth 25 de seteme de 1842, se da compde dera orde deth Regent deth Reiaume de des-hèir eth Fòrt dera Libertat, en parçan deth Castèth de Vielha, en tot nomenantar ua comission entà replaçar era guarnicion en un aute lòc, atau coma establir ua auta casèrna entà ua companhia en Bossòst.

Ena amassada deth 29 de deseme de 1842, se nomenta ua comission entà demanar es bens des "hermitas" pr'amor d'establir ua Escòla Superiora e damb eth sòn producte pagar es Mèsters de besonhs e un Estudi enta ensenhar

Filosofia adjunt a quauqua Universitat. Dus dies mès tard, eth 31 de deseme, declaren auer arrendat era casa dera senhora Francisca Arjò, entà pension deth Governador e des oficiaus dera guarnicion.

Eth 19 de març de 1843, s'informe qu'era Deputacion de Lheida acuse recebut der oficis sus era mòrt en un torbeg en pòrt dera Bonaigua de sies vesins e es sues cabalheries, en tot demanar pressupòst e plans entà bastir un refugi en Ticolet, capable entà 40 personnes e 60 cabalheries, se nomenta ua comission ar efècte.

Ena Junta deth 19 d'abriu de 1844, arraïcs dera denòncia der ajuntament de Fòs sus er accident d'ua vesia en Pònt de Rei, acòrde qu'eth Governador e er Alcalde de Bossòst, damb es Alcaldes de Bausen e Canejan, reconeishen er estat deth Pònt de Rei, entà apraiar-lo.

Eth 16 de junh de 1844, se delègue ath Governador e ar Alcalde de Vielha entà que presenten es recorsi de besonh ath govèrn o dirèctament ara Reina, entà qu'era Val mantengue era proprietat des montanhes, bòsqui e aigües, que de temps inmemoriau son disfrutadi pes aranesi, tanben que s'establisque un depòsit de sau, e qu'aguesta age eth madeish prètz qu'ena rèsta deth Principat. Se nomenenten es comandants des somatents de Pujòlo, Vielha e Bossòst.

Ena Junta deth 5 de noveme de 1844, informen der apraiament deth Pònt de Rei damb pressupòsti dera carretèra de Tarragona a Lheida, e hèr a servir eth sobrant entara milhora de d'auti tròci deth camin reiau, atau coma reemplaçar es pònts de husta per pònts de pèira, e establir un impòst de peatge, en Pònt de Rei e bastir ua caseta entath crubador.

Eth 13 de junh de 1845, se lieg era demana d'un vesin de St. Gaudens, entà establir en Vielha ua fabrica de lan e hilar, en tot passar er ahèr ar Alcalde de Vielha.

Eth 25 de juriòl de 1846, se recep ua orde entà que se seguísque suministrant as tropes.

Ena amassada deth 18 de març de 1847, es Alcaldes s'opòsen ara orde deth cap politic dera província, en sentit d'auer de demanar permís entà hèr es lenhars, donques era orde ei contrària ara possession e proprietat qu'an es pòbles, reconeishuda, un còp mès per S.M. en 1845.

Eth 19 de juriòl de 1847, se recep un escrit deth jutge de 1ª Instància demandant eth bastiment d'ua naua preson.

Ena acta deth 11 d'agost de 1847, se distribuís era prumèra remesa de sau entre es terçons.

Ena amassada deth 12 de març de 1848, se nomenenten autanti comissionat des terçons de Pujòlo, Arties e Garòs, Marcatosa, Lairissa e Bossòst, entà representar as Alcaldes des pòbles des respectius terçons. -Volem creir qu'ère ua disposicion entà esvitar eth desplaçament entà Vielha de toti es Alcaldes, remerciar, en aguest sentit que non se nomenent cap de representant per Castièro -.

Eth 6 de deseme de 1848, es Alcaldes acòrden susvelhar eth comèrc dera sau en tot penar es contravencions e preveir eth nomentament de vigilants secrets.

Era acta deth 5 de gèr de 1851, recuelh eth detalh des pagaments hèti peth comun dera Val des despenes deth Sr. Pascual Madoz e eth sòn sequit.

A londeman se tornen a amassar es Alcaldes entà des-hèir era comission representatiua nomenada eth 12 de març de 1848, e delegar es sues foncions ath sr. Felipe Portolès de Vielha.

Eth 29 de deseme de 1851, es compdaires Juan Sirat de Les e Francisco Premiguel de Bossòst, passen compdes e es Alcaldes nomenent as encargats de mantier era correspondéncia damb Pascual Madoz.

Eth 6 de junh de 1854, s'amassen es Alcaldes a demana deth comissionat deth Governador dera província en tot reclamar era contribucion territoriau, industriaui e de comèrc.

Ena amassada deth 17 de seteme de 1854, tracten des Privilètges dera Val, der establiment dera administracion de Corrèus en Vielha e era conducció deth corrèu tres còps ara setmana.

Eth 16 de gèr de 1856, es Alcaldes nomenent secretari dera Junta a Rafael Ademà de Vielha en tot assignar-li un jornau de vint duros annaus.

Era acta que reflèxe era amassada deth 9 de deseme de 1857, ei fòrça interessanta donques s'establissem ua serie de d'acòrds e capitols, damb eth Bisbe de La Seu, sus eth dret de Patronat qu'auien es pòbles dera Val d'Aran, entà prepausar eth nomentament des caperans de cada pòble a favor des naturaus d'aqueri madeishi pòbles. Entre d'auti, s'acòrde qu'en compdes de prepausar un solet nòm se prepause ua tèrna e se non n'i a de naturaus poguen estar de d'auti pòbles. I trapam quauque vòt particular des Alcaldes de Salardú, Tredòs, Bausen e Gessa, e deth pedanh de Unha.

Eth 18 de gèr de 1858, - un mes e quauque dia mès tard - se tornen a amassar es Alcaldes entà desautorizar ar avocat, Juan España, qu'auie acceptat en nòm dera Val, un convèni damb eth Bisbe de La Seu, en que se reconeishien caducats toti es privelètges des parròquies atau coma eth dret de Patronat, actiu e passiu deth que gaudien toti es pòbles d'Aran, en tot hèr constar qu'ère un grèu perjucidi tath païs e qu'eth Sr. España non auie poders reaus entà concertar aqueth convèni. Comissionen a Antonio Aunos de Joanchiquet de Vilamòs e a Juan Pena, avocat de Salardú, entà demanar ath Sr. España responsabilitats per excès en que incorrec en usatge d'aqueri poders.

Eth 28 de noveme de 1858, es Alcaldes dan poders a Manuel Arro, avocat de Les, e a Francisco Caubet Ademà d'Arròs, entà que poguen presentar quaussevolh, exposicion, demana e documents ath deuant de quinsevolh tribunau e autoritat e, en especiau, de S. M. era Reina, en tot çò que tòque as Reiaus Privilètges autrejats ara Val.

Ena amassada delh 26 de hereuèr de 1860, acòrden facultar ara "*Junta inspectora de caminos*", a hèr un bon camin separat deth que ja existís, com a camin vesiau de prumèr orde des deth Pònt de Rei enquia Tredòs, en tot tier en compde ath vesiat de cada pòble.

Era Junta de Alcaldes s'amasse eth 23 de seteme de 1860 entà nomenyar ua comission entà presentar-se deuant dera Reina damb ua exposicion respetuosa tanhent as ahèrs qu'a era Val, pendents, en Madrid sus carretères, tunèl deth pòrt de Vielha, montanhes e bòsqui enes personnes d'Antonio Portolès Anè, avocat de Vielha, e Antonio Deò, avocat d'Arties, damb totes es facultats entà redactar era exposicion.

Ena amassada deth 9 de gèr de 1861, es Alcaldes dan supòrt as gestions d'ua comission sus era annullacion dera subasta deth corrau, proprietat deth Conselh qu'apertanhie a toti es pòbles e non sonque a Vielha.

Ena amassada deth 19 de hereuèr de 1861, s'informe as Alcaldes dera resolucion positiuia

dera reclamacion sus er aprofitament des bòsqui comunaus dera Val.

Eth 6 de junh de 1862, se delègue ar Alcalde de Vielha Jose Forga e Antonio Portolès, avocat de Vielha, entà interpretar quinsevolh article dera concòrdia celebrada damb eth Bisbe eth dia 26 de juriòl de 1860, en tot méter de manifèst es Alcaldes, qu'auràn per firme e valid, e coma interpretacion autentica tot çò que sigue obrat e explicat der acòrd pes senhors Forga e Portolès, as que se les confirmen es poders entà que solucionen damb eth Bisbe tot çò relacionat damb es pensions endarrerides que se reclamen ara Val per part dera Mitra.

Ena amassada deth 19 de hereuèr de 1866, er Alcalde de Vielha, prepause era convenença de milhorar eth camin vesiau des de Vielha ara Bordeta e ath cap deth Portilhon en tot seguir es punts qu'era ciéncia aconselhe. Se comissionar alcalde Vielha Sr. Forga, a Felipe Portolès, e a Manuel Arro, entà que vagen tà Luchon a explorar era collaboracion d'aquerh municipi.

Ena amassada deth 27 de gèr de 1867, er Alcalde de Vielha, informe qu'era Direccio Generau d'Òbres Publiques, a prepausa dera Deputacion de Lleida a aprovat hèr es travalhs de sèt tròci deth camin de Vielha ath Pònt de Rei en tot començar peth tram deth partit qu'auferisque mès subvencion. Es Alcaldes acòrden: Prumèr, nomenyar ath deputat per Vielha, Felipe Portolès, entà que hèsque en nòm dera Val, era aufèrta dera dita subvencion. Dusau, que per cada pesseta que paguen es pòbles de Canejan, Bausen, Arres, Vilamòs, Vila, Montcorbau, Mont, Escunhau, Casarilh, Garòs, Arties, Gessa, Salardú, Unha, Tredòs e Bagergue, pagaràn cinc Vielha, quate Bossòst e Les, tres Es Bòrdes e agregats, dues Arròs, Aubèrt, Betlan, Vilac, Gausac, Casau e Betren. Tresau, que toti es pòbles se comprometen a travalhar çò de possible entà que s'apròve e se hèsque eth tròc deth camin vesiau de prumèr orde des de Vielha a Tredòs.

Eth prumèr de junh de 1873, trapam ua acta fòrça interessanta ena que se tracte deth liurament dera inscripcion deth deute

consolidat d'Espanha proceden dera desamortizacion de Mijaran, s'acòrde depausar es titols en archiu dera Val ena sacristia dera glèisa de Vielha, en tot arregraïr era gestion de Francisco Caubet. S'acòrde tanben invertir es interèssi endarreridi e crubats ena milhora deth camin centrau dera Val.

Eth 20 de gèr de 1879, trapam acòrds sus despenes d'armament e persuten es alcaldes en ahèr des lamines de Mijaran - aguest serà un des ahèrs mès comuns enes amassades des alcaldes, en traparam fòrça testimònies ath long des ans a vier - .

Era acta deth 8 d'agost de 1880 dèishe constància der acòrd deth nomenament d'ua comission entà assistir a ua amassada en Tremp, convocada pera Deputacion de Lleida, entà reivindicar eth bastiment deth "*ferrocarril del Pirineo Central*", en tot estima'c de fòrça transcendéncia.

Coma a quedat dit ath començament, eth 3 de hereuèr de 1890, trapam cosuda ath libre era acta de nomenament de hilh adoptiu e predilècte dera Val d'Aran deth deputat a Corts *Luis de León y Cataumber*, peth sòn travalh ena defensa des carretères, deth telegraf e deth liure transit de mercaderies de França –aguesta acta, coma fòrça d'autes ei signada per toti es Alcaldes e sagerada damb eth sagèth des repectius ajuntaments.

Eth 12 de junh de 1892, s'amassen es Alcaldes entà deliberar sus es despenes damb motiu deth "*meeting*" a favor deth tren deth Ribagorçana, atau com un acòrd sus es òbres d'apraiament dera capèla de Mijaran.

Era acta deth 8 de gèr de 1893, tanben ei redigida en papèr apart e cosuda ath libre, reflectís era preocupacion des Alcaldes pera menaça de roeina dera glèisa de Mijaran en tot puntualizar qu'ei proprietat de tota era Val, e consignant mil pessetes entà era sua restauracion.

Eth 5 de hereuèr de 1895, s'amassen es Alcaldes entà nomenatar ua comission que vage entà Madrid tà gestionar ua aportacion deth "*fondo de calamidades del Estado*", entà solatjar e ajudar çò de possible as vesins danmatjadi peth darrèr

temporau de nhèu. Tanben s'acòrde demanar que non se suprimisque eth jutjat de 1èra. Instància deth Partit.

Un mes mès tard, eth 4 de març de 1895, se nomente ua comission entà que prengue en consideracion era reforma indispensabla dera preson de Vielha. S'acòrde, tanben, gestionar deuant deth govèrn dera Republica Francesa era derogacion dera proïbicion deth passatge de bestiar vacun, de lan e cabriu. Tanben se comissionar avocat Jose Arru, entà arténher dera Companhia deth Tren deth Meddia Francès ua rebaisha en còst deth transpòrt de bestiar e mercaderies en transit per França.

Era acta de 11 de junh de 1895, es Alcaldes demanen ua assignacion dera Deputacion entath rebastiment deth Pònt de Rei, que menace roeina, acòrden tanben autorizar era venda d'un tròc de carretèra vielha des deth pònt Nere ath pònt d'Aubèrt.

Eth 25 de junh de 1896, trapam un acòrd sus era reinplantacion deth telegraf en tot eth territòri aranès, atau coma un vòt d'arregraïment ath senhor Antonio Marzo Dost, pes sues gestions deuant deth Ministèri de Foment, e d'autres dependéncies dera Cort.

Eth 10 de juriòl de 1897, s'amassen es Alcaldes entà demanar ajuda ara Deputacion, coma ac heren dus ans abans, entara reconstruccion deth Pònt de Rei, enroeinat per ua fòrta riuada.

Un còp mès ena amassada deth 3 de juriòl de 1888, es Alcaldes tornen a persutar sus er ahèr des *lamines* de Mijaran, en tot demanar donades sus es interèssi des madeishes.

Era acta deth 8 d'octobre de 1898 -ei fòrça extensa- començé damb era lectura dera "*Real Orden de 27/ 7/ 1898 del Ministerio de Hacienda*", que declare era immediata aplicacion dera lei deth Timbre e interdís er emplec deth papèr comun ena Val d'Aran, tanben se lieg era Reiau Orde deth 10 d'abriu de 1839. Es Alcaldes acòrden protestar solemnement contra era Reiau Orde, e hèr, tot çò de possible, entà aconseguir era sua derogacion, encomanant es gestions de besonh ath senhor Manuel Caubet Puyol, entà defener es

privilegés existents enquia alavetz, damb es madeishes rasons de justicia e equitat que tostemp sigueren atengudes peth govèrn enes diferentes ocasions en que se volec imposar as aranesi era aplicacion dera lei deth Timbre.

Ath cap de dus mesi, eth 18 de deseme de 1898, eth comissionat Sr. Manuel Caubet, les da compde des gestions portades a tèrme entà obtier era derogacion dera Reiau Orde sus era aplicacion dera lei deth Timbre. En sòn explic, se mòstre optimiste e recep un vòt d'arregraïment entà eth e era comision, e s'apròve eth sòn compde de despenes. Se pren, tanben, er acòrd de demanar eth traslat dera Aduana de Les tara naua carretèra.

Ena amassada deth 26 d'abriu de 1908, es Alcaldes prenen en consideracion diuèrsi ahèrs: 1èr.- Sus era collaboracion des Ajuntaments en possibles tunèls a bastir ena carretèra de Salardú a Esterri, en vigilància e enlumenament. 2on.- Eth Sr. Jose Maria España da compde des gestions dera comision entà arténher dera Republica Francesa eth liure transit de bestiar entre es Aduanes de Fòs e St. Mamet a es de Irun e Port-bou. 3au.- Intervieràn a favor d'un grop financèr entath bastiment deth "tranoi" electric de Marinhac enquiath Pònt de Rei. 4au.- Sus eth deute public a favor de toti es pòbles deth Partit per un impòrt de 132.774,90 pessetes, que ges en Bulletin Oficiau dera Provincia num. 71 de 21-04-1908, se nomente apoderat, entà recuélher es titols e percéber interèssi, ath gestor de Lleida Eugenio Pol e Vives. 5au.- Demanar ath govèrn espanhòu era liure entrada de 3.000 ectolitres de gran pera Aduana de Les. 6au.- Demanar ath Ministèri de Foment era inclusion en plan de "Carriles secundarios y estratégicos" eth dera Noguera Ribagorçana de Lleida a Les. 7au.- Dirigir un telegrama ath M. de Foment en protèsta pera interrupcion des travalhs dera carretèra de Rialp a Esterri. 8au.- Se faculte ath Sr. Alcalde de Vielha tà que, en nòm dera Junta, demane ath President dera Junta deth Patronat encargat dera administracion des interèssi des inscripcions emetudes enquiath prumèr de gèr de 1907, qu'exibisque es libres d'actes e de compdes dera Junta de Mijaran entà trèir-ne testimòni, entà poder dar compde as

Alcaldes ena prumèra amassada, ara que se convocarà, tanben, ara Junta o Patronat nomentat.

Enes actes deth 10 d'octobre de 1908 (dues amassades), es Alcaldes prenen es acòrds següents sus es lamines de Mijaran: 1èr.- Nomentar apoderat e representant dera Mancomunautat des pòbles deth Partit, proprietaris des lamines, ath Sr. Eugenio Pol e Vives, de Lleida, entà que les pogue cuéller ena Tresaureria d'Isenda, dera persona o entitat que les retengue, es inscripcions nominatives anonciades en Bulletin Oficiau dera Provincia num.071 de 21 d'abriu de 1908 procedents dera instruccio publica, e qu'apertien mancomunadaments as pòbles dera Val. Aguesta session se suspen entà contunhar-la mès tard en tot signar en aqueth moment toti es alcaldes. –volem supausar qu'ena tarde deth madeish dia 10 d'octubre de 1908 se reempren era session en tot préner acòrds sus eth madeish ahèr.

Se pren er acòrd d'oposar-se toti es Ajuntaments ara conversion en "*títulos al portador*" dera inscripcion emetuda a favor des pòbles pera soma de 77.751,19 pessetes corresponentes as interèssi, conversion que sage de pòrtar a tèrme ua junta illegau que se ditz "*de los bienes de Medio Aran*" en tot declarar-la illegau, atau coma toti es sòns acòrds, e argumentant era manca de quòrom e era abilitacion d'un secretari en ua persona que non ei dera Junta, e basant era oposicion ara conversion, en qu'es proprietaris des inscripcions sòn es pòbles dera Val d'Aran. Se pren, tanben, er acòrd d'anullar era junta illegau qu'existís des der an 1881 sense autorizacion des Ajuntaments e declarar, que per prescripcion de lèu cent ans, era administracion des rendes de Mijaran correspon as pòbles dera Val, e que des de 1881 s'a portat de "*modo más o menos fraudulento*".

Eth 14 de juriòl de 1909, se tornen a amassar es Alcaldes entà préner, entre d'auti, er acòrd d'enviar un telegrama ath Conselh de Ministres entà demanar era liure entrada per França de dètz mil ectolitres de gran pera aduana de Les, damb motiu dera nheuada enes pòrts des dies 11 e 12 deth madeish mes. -juriòl- Se demane, tanben, era dubertura d'expedient deth padron

de contribucions pera pèrta des cereaus damb motiu dera nheuada. —cau supausar qu'era nheuada d'aqueri dies, 11 e 12 de juriòl, deuec èster plan importanta entà afectar as semiatas de gran tot just pògui dies abans dera sèga-. En aguesta amassada, tanben, s'acòrde demanar deth Ministèri dera Governacion era installacion deth telefon en toti es pòbles dera Val en tot aufrir es piquets de husta de besonh, atau coma sollicitar era inclusion en plan generau de carretères es de Salardú, Bagergue, Beret-Montgarri, Esterri e ua auta de Pònt de Rei ath Portilhon. Demanar, tanben, ath Ministèri d'Agricultura ajuda entà lutar contra era plaga de taupes.

Era amassada deth 8 de deseme de 1909 ei fòrça rica en acòrds. Comence damb era lectura d'ua circular deth Governador sus es problèmes migratòris e s'acòrde redactar ua memòria que comprengue es solucions que calerie entà apraiar es problèmes deth país en tot encomanar era sua redaccion ath letrat Jose Nart Rodes. Atau madeish se prenen es acòrds que seguissen:

- a) Demanar un règim especiau d'aduanes entàs genres alimentaris.
- b) Construccion de camins vesiaus en especiau es de Canejan, Arròs e Vilamòs, per part dera Deputacion.
- c) Construccion deth tren Ribagorçana, “que solucionaria la gravíssima cuestión de la vida económica y social del Valle”.
- d) Gestionar eth liurament des “Láminas de Medio Aran” emetudes as Ajuntaments, ei a díder, ara junta legau designada. —Un còp mès er ahèr des lamines de Mijaran aucupe era atencion des Alcaldes.
- e) Recaudar hons municipaus e particulars entà dedicar part dera tèrra ath cultiu d'arbes frutaus sustot, pomes e aurassèrs damb exempcion de drets arancelaris entara importacion de semensalhes.
- f) Rebaishar era plantilha de personau de presons.
- g) Nomenatar ua comission formada pes avocats Manuel Caubet, Jose Maria España, Luis Portolà e Jose Nart entà portar a tèrme es gestions de besonh entà obtier satisfaccion as demandes formulades. —Un còp mès, e son ja fòrça còps, es Alcaldes s'aucupen des lamines de Mijaran. Ei atau qu'ena acta dera amassada deth 24 de

seteme de 1911, e sus aqueth ahèr se prenen es següents acòrds:

1èr.- Eth vocau dera Junta de Mijaran, Jose Maria España, convocat ar efècte, informe qu'eth Sr. Eduardo Aunòs renóncie as sòns pretenguts drets d'agència pera emission des lamines de Mijaran, qu'er Archiprèste e president dera junta ei en disposicion, d'ara endeuant, a adméter eth nomenclament de vocaus, que hèisque era Junta d'Alcaldes enes tèrmes qu'apareishen ena Reiau Cedula de fondacion dera Junta de Mijaran, e vist, tanben, eth besonh d'acabar damb es divergències agudes ena junta qu'impedissen eth crudament des copons des lamines, atau coma hèr a servir es sòns hons entara organizacion d'un establiment gratuït de segon ensenhamant, e escotat pes assistents, eth plan d'ensenhamant qu'era junta a en projècte, explicat peth Sr. España, s'acòrde nomenar es sies vocaus dera junta, tres laics e tres eclesiastics, que damb eth president per dret an de compausar era Junta de Mijaran, ara que correspon era administracion des rendes e eth govèrn dera fondacion. Se nomenta coma vocaus eclesiastics ath rv. Joaquin Bruna de Garòs, a Antonio Calbetò d'Es Bòrdes, e Francisco Barrau d'Aubèrt, e coma vocaus laics a Francisco Berdiè d'Es Bòrdes, Enrique Arjò d'Aubèrt e Jose Maria España de Vielha, e coma President per dret ath Rvd. Juan Encuentra. Un vòt de gràcies ath Sr. Aunòs pera sua renòncia, tanque era discussion sus aguest ahèr.

Ara seguida se pren er acòrd d'eximir as membres dera comission de Montes des Ajuntaments des responsabilitats derivades de tales fraudulents qu'en tot cas ei responsabilitat dera guarderia forestau. Ara vista des dificultats qu'eth “personal de Montes”, met as pòbles entar aprofitament des bòsqui comunaus, atau coma era imposicion de diètes, prenen er acòrd de convocar ua assamblada provinciau, convidant a toti es pòbles qu'agen montanhes comunaus e a toti es deputats provinciaus e a Corts, e as Senadors, atau coma ara premsa provinciau e regionau, entà formular conclusions e aspiracions que se haràn a arribar ath Govèrn. E ara fin, e a instàncies deth comissionat de Bossòst, s'acòrde demanar ath govèrn francés que s'exceptue ath bestiar vacun d'arrastrament dera Val, dera proïbicion d'entrar en França pr'amor

dera epidèmia de glosopeda de Catalonha. Entre d'auti acòrds administratius, ena acta deth 24 de deseme de 1911 trapam er acòrd de dar un vòt d'arregraïment ath "acaudalado industrial de Barcelona" Sr. Juan Rates, peth sòn donatiu de 805 pessetes entà amiar a tèrme era restauracion dera glèisa de Mijaran, qu'ei maumetuda per manca de sòs entà apraiar-la.

Eth 21 de junh de 1912 se torne a préner un aute acòrd damb referéncia as lamines de Mijaran en sentit d'aplicar er impòrt des interèssi e eth capitau que sigue de besonh, entara construccion d'un edifici entath segon ensenhamant, atau com entara retribucion des sòns professors, crompa de tèrres entà camps d'experimentacion agricòla en tot gestionar damb eth Bisbe de La Seu era disposicion deth nomenat capitau, -coma aurie pogut cambiar eth panorama educatiu e sociau dera Val se aguesti acòrds s'auessen portat a tèrme, e s'auessen hèt realitat es boni desirs des nòsti representants-.

Ara seguida se demane dera instància corresponenta, era inclusion en "*plan de ferrocarriles estratégicos*" eth de Lheida a Les, en tot nomenar ua comission entà gestiona'c en Madrid.

Era acta deth 19 de gèr de 1913, reflectís era aprobacion deth Pressupòst carcelari e torne a persutar en ahèr des lamines de Mijaran en tot acordar deishar subsistents toti es acòrds prenudi pes representants deth Partit.

Eth 12 de juriòl de 1914 trapam ua acta fòrça extensa e importanta que sage d'esclarir de sòrta definitiu, eth complicat ahèr des lamines de Mijaran, aguest còp damb era preséncia deth Bisbe de La Seu exm. Sr. Joan Benlloch. Er Alcalde de Vielha daurís era session ara qu'assistís eth president dera Deputacion entà tractar des lamines, e dera Fondacion de Mijaran, e ara qu'a estat convidat eth Bisbe dera diocèsis D. Juan Benlloch. Se nomente ua comission entà visitar ath Bisbe en sòn domicili deth convent des Germans dera Doctrina Cristiana compausada peth Sr. Jose Maria España, president dera Deputacion e es alcaldes de Bossòst, Canejan, Bausen e Salardú qu'anaràn ara seguida a visitar ath Sr. Bisbe en tot suspener-se era session enquiará arribada

deth Bisbe e era nomentada comission. Era rèsta d'Alcaldes s'en van entara pòrta deth ajuntament entà recéber ath Sr. Bisbe. Er Alcalde de Vielha li cedís era presidència e eth Bisbe ordene era lectura dera orde deth dia. Se lhèue a parlar eth Sr. España en tot rendir testimòni de respècte e autoritat ath Bisbe e demanar-li era resolucion deth letigi pendent des lamines de Mijaran, en sòn parlament hèr istòria eth Sr. España des tradicions deth país e d'un biais concrèt dera origina dera Fondacion de Mijaran peth Bisbe de Comenges en tot explicar es *vicisitudes* pes qu'an passat eth Conselh Generau dera Val d'Aran, era Junta administradora de Mijaran e es bens dera Fondacion. En tot parlar deth Conselh Generau demòstre, eth Sr. España, que pr'amor des Leis Constitucionaus desapareishec eth Conselh e "*vino a ser sustituido de hecho y derecho por la Junta de Alcaldes del Partido*". –Volem remercar aguesta afirmacion deth Sr. Jose Maria España que met de manifèst que tostemp, e ath long dera istòria a estat present ena conciència collectiu des aranesi, eth besonh d'afrontar es problèmes deth país de sòrta conjunta per toti es pòbles dera Val, e qu'ei un des pilars en quau se sostén eth nòste dret ar autogovèrn donques de hèt e de dret coma didec España en 1914, non s'a trincat jamès era ligason de continuïtat damb aqueth Conselh Generau suprimit en 1834 -. En çò que hège referéncia ara Junta administratiua expause, eth Sr. España, qu'aguesta siguec operatiua de sòrta perfectament legau enquiará meitat deth sègle XIX, en que desapareishec, entà renéisher mès tard en 1889 de manera irregular e sense era autoritat de besonh pr'amor dera escassetat d'atencion que balhèren es Alcaldes degut as mendres rendes que produsien es lamines, que non excedien de 500 pessetes, e tot aquerò entà arribar ar an 1908 en qu'era tesorería d'Isenda de Lheida, metec en coneishement des alcaldes, que s'auien emetut ath sòn favor naues lamines per un capitau de 132.774,90 pessetes, e qu'alavetz es alcaldes i meteren era atencion que calie. Eth Sr. España acabèc damb un calorós elògi deth Sr. Bisbe e hènt vòts entà que se meterse fin ath letigiós ahèr des lamines de Mijaran. Ara seguida, eth Bisbe Benlloch pren possession coma Patron-President e ordenauque que se procedisse a escuéller es vocaus dera

Junta administrativa en tot trigar ath rector de Vielha, Ms. Jose Vidal, a Francisco Barrau d'Aubert e a Joaquin Bruna de Garòs coma vocaus eclesiastics, e a Jose Maria España, de Vielha, a Francisco Arroyo, Alcalde de Bossòst, e a Enrique Arjo, secretari, coma vocaus seglars. Eth Bisbe prepausèc que se aprovessen es bases qu'a grani trets, an de regir era institucion, tanben, bastir ua bastissa pròpria, en tot higer as estudis indicadi en Decrèt deth Bisbe de Cominges, eth bachelierat, estudis sus principis elementaus d'agricultura, arts e mestiers, "partida doble y teneduría de libros" e qu'en frontispici d'aquera bastissa s'inscriuerse "todo por el Valle de Aran". Seguic eth Bisbe dident que tan lèu eth Sr. España li hèsque entrega, coma l'i a aufrit, der impòrt des rendes endarrerides qu'encara non s'an crubat, pr'amor

deth recors que interposèren es alcaldes deuant dera Delegacion de Isenda, que pogue arremassar, e damp era rèsta deth capitau, constituir es beneficis eclesiastics ordenadi peth Bisbe de Cominges e mès encara, s'es hòns ath permeten, procedir a redactar es bases e reglaments, sense derogar ne cambiar es deth Bisbe de Cominges e era Reiau Pragmatica deth Rei Carlos, e sonque adaptar-les e acordar-les as circumstàncies des tempsi actuaus. Acabe era sua intervencion convocant ara Junta tás dètz deth maitin de londeman entà celebrar era prumèra session. Era assamblada emitic un vòt de gràcies ath Bisbe, e er Alcalde de Bausen prepause que s'acòrde per unanimitat eth crubament des interèssi vençuts des lamines, en tot autorizar ath Sr. España entà qu'ac pogue hèr.

Fotografia qu'illustre era visita deth Bisbe Benlloch ara Val d'Aran eth 12 de juriòl de 1914. Foto cedida per Josep Calbetó Giménez

-A on anèc a parar tot aqueth esfòrç de dialòg e bona voluntat des dues parts deth litigi, eth Bisbe e eth Comun dera Val, que mostrèren en aquera memorabla amassada dera que se compliren cent ans en 2014, arren de çò pactat se portèc a tèrme un grèu damnatge entath país, ua perduda ocasion que ne poderie auer estat de diferenta era nòsta istòria d'auer-se hèt realitat aqueth projècte educatiu!-

-Es actes que seguissen s'enmarquen enes especiaus circumstàncies que se produsiràn per esclatament dera prumèra Guèrra Mondiau eth 28 de juriòl de 1914, qu'afectèc fòrça ara vida des aranesi, tant pes disposicions deth govèrn francés pera guèrra, coma per declaracion de neutralitat deth govèrn espanhòu, ua bona part des decisions preses pes alcaldes en aquest periòde, auràn relacion damb aguesta guèrra.-

Eth dia 6 d'agost de 1914, s'amassen es Alcaldes e se da compde des telegrames recebudi deth Ministèri dera Governacion deth Govèrn Civil e deth President dera Deputacion, en tot prométer aucupar-se dera fauta de subsisténcias per auer quedat impedit eth transit de mercaderies de prumèr besonh per França e era proïbicion d'exportar tota sòrta de bestiar, atau coma eth besonh de hèr a respectar era mès complèta neutralitat, mentre dure eth conflicte. En atencion ath besonh de haría, horment, d'auti cereaus e articles d'alimentacion -rebrembem qu'ère tancada era termièra damb França- s'acòrde per part des alcaldes demanar as autoritats que per miei dera administracion civila o militara se provedisque d'articles de prumèr besonh, donques i pòt auer problèmes d'orde public en especiau pera preséncia de minaires que per auer-se parat era explotacion des mines pes societats franceses son en caumatge e remercant qu'en Graus e Barbastro existissen magazèms de haries e gran qu'eth govèrn pòt crompar e hèr-lo arribar en Benasque per carretèra, entà transportar-lo damb cabalheries peth pòrt de Benasc e qu'es transpòrts siguen costejadi per Estat.

-Mos trapam damb ua situacion semblanta ara que se produsic 35 ans mès tard damb eth tancament dera termièra pendent era 2au Guèrra Mondiau, damb er agravant qu'encara

non ère dubèrta era carretèra deth pòrt dera Bonajua-

Tanben acordèren es alcaldes dirigir un aute telegrama ath President dera Mancomunautat de Catalonha, e ath vocau dera madeisha e President dera Deputacion, Sr. España, entà que se dispòse era dubertura des travalhs des camins vesinaus, qu'auien estat declarats d'utilitat publica, ara fin de emboschar as minaires en caumatge e evitar conflictes. Dirigir un aute telegrama ath Governador Civil, reclamant er aument des fòrçes dera Guàrdia Civila des lòcs en número de vint individús d'infantaria e de dètz de cabalheria, entà crobir es passi de montanya e evitar era exportacion fraudulenta e mantier er orde public.

Era acta deth 22 de deseme de 1914, entre d'auti e a prepausa deth Sr. Francisco Deò, Alcalde de Canejan, s'acòrde telegrafiar ath Deputat a Corts, ath Cap deth Govèrn, ath Ministre de Gracia e Justícia e as caps des minories en Parlament en tot demanar gracia entath penat Angel Teixido de Canejan. Fin finau, en aquera session s'acòrde tanben, sollicitar deth Govèrn francés era autorizacion ena exportacion ara Val de 500 caps de bestiar mulam, en tot nomenyar ua comission entà trasladar-se tà França.

Eth 27 de gèr de 1916, s'amassen un aute còp es Alcaldes, e a demanda des Alcaldes de Bossòst, Canejan e Les, s'acòrde reclamar deth Ministèri de Foment era reparacion deth tròç de carretèra de Bossòst ath Pònt de Rei. Eth Sr. Antonio Demiguel d'Arròs (sic), pregunte coma se trape er ahèr des lamines de Mijaran, eth President, Alcalde de Vielha, li ditz que "*está en su ánimo tratar este asunto con el Sr. Obispo y el Sr. España para poder informar en que estado se halla*". Per çò que hè ara comission que se nomenèc eth 22 de deseme de 1914 entà gestionar era entrada de popencs ena Val des de França, que portèc a tèrme personaument er alavetz alcalde de Vielha Sr. Calbetò, s'acòrde qu'es senhors Deò e Demiguel s'entrevensten damb eth e informen dera qüestion. Er Alcalde de Les informe qu'era mina Victòria non a depòsit entà purificar es aigües que hèr a servir entath lauat des mineraus, e que lance es aigües en Garona damb fòrça lorderà en tot perjudicar as prats

dera vòra deth riu. S'acòrde comissionar as alcaldes de Les e Bossòst, entà que s'amassen damb eth director dera Societat entà resòlver er ahèr.

Era acta deth 24 de març de 1916, reflectís er acòrd de sollicitar deth Ministèri d'Isenda e Foment era autorizacion entà exportar husta entà França pr'amor d'ester proïbit.

Eth 28 de noveme d'aguest madeish 1916, acòrden dirigir-se ath Ministèri de Foment entà que facilite vagons entath transit per França des mercaderies espanyoles destinades ara Val que siguen articles de prumèr besonh. En aguesta amassada se da lectura a un telegrama deth Députat Sr. Riu, d'auer consignat 40.000,00 pessetes entara perforacion deth tunèl dera Bonaigua.

Ena amassada deth 24 de març de 1917, trapam er acòrd de sollicitar deth govèrn francés autorizacion entà entrar ena Val, un nombre determinat de popencs, atau coma demanar ath Ministèri d'Isenda, poder dar gessuda ara husta des tales autorizades. Eth Sr. Penetrò de Vilamòs, prepausse que se demane era ajuda dera Deputacion e dera Mancomunautat entara dubertura deth pòrt dera Bonaigua barrat pera nhèu e pr'amor d'auer-se suprimit eth liure transit per França.

Ena session deth 26 d'abriu de 1917, s'i hèr a constar eth sentiment pera mòrt dera hemna deth Sr. Jose Maria España. Eth representant der Ajuntament d'Arròs e Vila, demane qu'er avocat Jose Nart, accompanhe ar alcalde ena session, es amassadi ac apròven en concèpte de "*ser hijo del país y como tal interesado en los asuntos del país*". S'informe sus er ahèr dera importacion de mil popencs entà recriar e eth liure transit, en tot despertint-les entre es pòbles, s'arriben, dera següenta forma: Arties 140, Arres 15, Arròs 35, Bagerque 40, Bausen 30, Betlan 60, Es Bòrdes 50, Bossòst 42, Canejan 42, Escunhau 75, Gausac 35, Gessa 50, Les 42, Salardú 170, Tredòs 80, Vielha 125, Vilac 35 e Vilamòs 22. Se pren er acòrd de demanar d'Isenda eth liure transit per França de 12.000 quilòs mensuaus de sucre.

Tres mesi mès tard, ena acta deth 11 de juriòl de 1917, s'informe deth succès dera gestion

dera importacion des mil popencs per resolucion deth Ministèri d'Isenda de França deth dia 30 de junh de 1917, abonant en concèpte de donatiu entà herits de guèrra, cent frans òr per cada popenc ena Aduana de Fòs, atau coma 15 pessetes per popenc enta crobir es despenes, tot aquerò en un plaç de quate mesi, e se procedís a ua naua distribucion d'entre es pòbles entà ajustar eth numero finau a repartir. En aguesta amassada, a prepausa deth President, s'acòrde per unanimitat associar-se ara assambleada de representants de Barcelona entà demanar era autonomia administrativa en Catalunya e es autres regions espanyoles. Se dèishe constància d'un vòt de gracia ath Sr. Bepmale, senador dera Nauta Garona, ath Sr. Bodonce, deputat per Toulouse e d'autres autoritats franceses pera sua ajuda ena qüestión des popencs.

Eth 25 de deseme de 1917, coma en fòrça d'autes amassades, eth prumèr punt der orde deth dia ei era discussion e aprobacion deth pressupòst carcelari. Se comente es dificultats qu'an es aranesi entà entrar en França e, tanben, es trebucs entà era exportacion dera husta des bòsqui. Un còp mès, un representant, en aguest cas eth d'Es Bòrdes, pregunte pes lamines de Mijaran e eth President li contèste qu'eth Bisbe li a escrit en tot dider-li que s'aucupe der ahèr e que pendent eth mes de deseme anarà tà Madrid entà gestiona'c.

Eth 3 de hereuèr de 1918, amplia discussion sus es presunes irregularitats der Alcalde de Vielha ena concession des autorizacions entara importacion de popencs damb perjudici entà vesins de d'auti pòbles que non an pogut hèr a servir es autorizacions legaus que sembla qu'an hèt a servir "*elementos extraños al Valle*", e que s'aurie de demandar en jutjat -era denòncia, en tot cas, ère contra er anterior Alcalde-. Se comissiona ar Alcalde de Vielha, entà que gestione era autorizacion de besonh entà qu'eth transit de mercaderies per França se hèisque extensiù as coloniaus coma, eth sucre, cafè, bacalhar, petròli e teles atau coma poder exportar husta entà França. Tanben se gestione eth nomenclament d'un Agent Consular francés ena Val d'Aran, designat peth govèrn dera Republica Francesa, entà que pogue expedir era documentacion entà poder

entrar en França es aranesi enquiathe pròplieu Consulat de Espanha en Toulouse. Un còp mès, aguest viatge er Alcalde de Gessa, prepause que s'autorize ath de Vielha entà que gestione damb eth Bisbe de La Seu, tot çò que sigue de besonh entar apraiament des "láminas de propios pertenecientes al Valle", e hèr a servir eth capitau tás finalitats que mèrque era Institucion creada pera Reiau Cedula, d'aqueri bens. Se hèr a constar un vòt de complaença peth nomenclament de D. Felipe Rodès, d'origina aranesa, coma Ministre de Justícia, e dar-li "*el modesto pero sentido título honorífico de hijo adoptivo del Valle de Aran*". Coma darrèr punt deth dia, s'acòrde pujar eth subsidi as presoërs praudi e milhorar era situacion dera preson (mantes, etc.).

Ena amassada deth 29 de seteme de 1918, ei convidat eth mètge Juan Ademà, qu'explique as Alcaldes qu'ara vista der estat normau sanitari en que se tròbe França, que i a tifus exantematic, e per ua auta part, era malautia de gripe en diuèreses provincies espanyoles, demane que se prenguen en toti es pòbles es mesures d'igièna sanitàries que a prenut era Junta de Sanitat de Vielha. Ath temps que se demane eth liure transit de personnes pr'amor deth tancament dera termièra. Prepause era crompa de 500 kg de "zotal" e pr'amor des gripes, qu'afècten a provincies termières, aplaçar era hèira de Vielha deth dia 8 d'octobre, er Alcalde de Vielha non n'ei partidari pr'amor des perjudicis que comportarie ena economia er aplaçament, e ara fin acòrden celebrar-la eth dia 8.

Amassadi eth 5 de deseme deth 1918, prenen en consideracion demanar ath govèrn era rectificacion deth Plan Forestau e dirigir-se as ministres de Foment e Agricultura, e as deputats Rodès e Riu, e ath deputat Llari, entà obtier deth Congrés aquera restificacion en tot encomana'c as avocats aranesi Escude e Nart. Er Alcalde de Vilamòs manifèste era sua quèisha dera actuacion der agent consular de França, e demane comunica'c ath Cònsul Generau de Barcelona. Tanben se discutis sus eth cauhatge deth locau deth jutjat.

Er 11 de hereuèr de 1919, discussion e aprobacion deth pressupòst carcelari. Hènt

patent un vòt de gràcies ath Director Generau de Doanes pera R.O. de 24-1-1919, qu'autorize eth liure transit. Hènt a constar en acta eth sentiment ena Val d'Aran peth traspàs deth Ministre de Isenda, Fermin Calbetòn, originari dera Val. Prepausa der Alcalde de Bossòst entà demanar "*deth poder central*", entà que poguen entrar ena Val liurament sense pagament des drets de doana, tota sòrta de cereaus entath neuriment dera Val.

Eth 26 de març deth 1919, es Alcaldes acòrden per unanimitat hèr arribar ua protèsta ath Ministre de Foment sus era actuacion dera Inspeccio Generau de Montes.

En parlar dera agéncia consular francesa, en Bossòst hèn manifestacion d'espanholisme e afècte a Espanha e acòrden dirigir-se ath Plen deth Congrés en tot hèr a constar que pr'amor dera situacion d'isolament e dependéncia voluntària o forçosa de França, eth govèrn a era obligacion d'accelerar era construccion des tunèls deth pòrt dera Bonaigua, Vielha e Benasque, toti tres de besonh entà esviar era incomunicacion damb Espanha pendent 3 o 4 mesi, e que mentre se daurís un des tunèls se demane deth govèrn, gestione un acòrd de transit absòlut d'importacion e exportacion pes doanes de Pòrt-bou e Irun entà tota sòrta d'articles. Hèr arribar era quèisha dera Val ath President deth Consell de Ministres deth maumerent estat dera carretèra que crotze era Val d'Aran en tot demanar era sua reparacion.

En acta deth 24 d'abriu de 1919, se lieg er informe der avocat Sr. Nart sus era annullacion de subastes pera Inspeccio 3au de Montes dera que se parlèc ena session de 26-3-1919 en tot informar que non a rebut responsa deth Ministre. Es Alcaldes la comissionen entà anar tà Madrid.

Eth 29 d'agost de 1919, acòrden demanar, un còp mes, eth liure transit per França tant d'importacion coma exportacion, de tota sòrta de mercaderies, includida era ganaderia. Demanar, tanben, era perforacion deth pòrt dera Bonaigua. Gestionar era publicacion dera R.O. especiau entara Val d'Aran sus tota sòrta d'aprofitaments forestaus. Demanar der Estat damb era ajuda dera Mancomunautat, entà que s'establisque en tota era Val es telefons peth compde der Estat. Hèr es gestions de

besonh entà qu'es poblants d'Aran poguen, damb facilitat, anar entà França e poder trasladar-se tà Espanha peth camin de hèr.

En acta deth 14 de març de 1920, se pòrte a tèrme -causa que non se hèr guaire soent- ua votacion entà distribuir eth pressupòst carcelari proporcionau ath cens- Vòt de gràcies ath deputat a Corts Sr. Daniel Riu per auesse acordat pera comission de pressupòsti deth Congrès era consignacion de 7.000.000 de pessetes entara construccion deth tren. Gestions entà poder exportar husta tà França liure de drets d'exportacion.

Eth 25 de març deth 1920, amassada entà crobir es vacants dera Junta de Mijaran peth defuntament deth rector de Vielha e eth cessament de J.M. España, se nomente a Mn. Antonio Calbetò Moga, rector d'Es Bòrdes e a Josep Nart Rodès, avocat de Vielha, acòrden tanben, méter en coneishement dera Junta de Mijaran qu'a d'abonar ath Sr. Aunòs eth 10 % sus es interèssi deth capitau de lamines des, apuprètz, 77000 pessetes des reclamacions hètes peth Sr. Aunòs.

Eth President anóncie en Plen deth 21 d'agost de 1920, era visita deth Ministre de Foment ara Val d'Aran, s'acòrde receber-lo ena Casa dera Vila de Vielha e encargar as avocats Jose Nart, Luis Pòrtolà, Jose M. España e as secretaris Modesto Pòrtolà, Felipe Moga e Pablo Nart, era redaccion d'ua memòria que, entre d'autas, contempla: Era obtencion de haria a prètz taxat entara alimentacion, un règim especiau de montes entara Val d'Aran, liure transit –un còp mes- pes doanes de Fòs, Pòrt-bou e Irun, servici especiau de luges deth que se'n hèisque responsable eth servici de conservacion dera carretèra de Tredòs ath Pònt de Rei entà que pogue transitar-se en iuèrn. S'acòrde, tanben, pujar era assignacion des presoùrs a ua pesseta. Er Alcalde de Bossòst demane que se dongue compde der estat der ahèrs des lamines de Mijaran, eth President informe que segons li auie comunicat er Archiprèste president dera Junta, auie ja enes sues mans toti es hons e lamines procedents dera Fondacion que ja pòt funcionar. Es Alcaldes acòrden comunicar ar Archiprèste president eth besonh de que tot seguit sigue

creada en institucion d'ensenhança qu'a d'èster sostenuda damb es rendes dera Fondacion. Tanben acòrde redactar un reglament entà eth nomenclament de vocaus dera Junta, era durada deth sòn mandat, en aquera amassada se nomenten es vocaus, laics e eclesiastics, F. Vidal, M. Escude, M. Pòrtolà, A. Calbetò, J. Bruna e F. Romeva

Eth 27 de deseme de 1920, s'encomane ar Alcalde de Vielha es gestions de besonh deuant deth govèrn, entà que s'acabe eth tancament dera termièra entà gésser der isolament en que se tròbe eth país.

Dempùs dera aprobacion deth pressupòst carcelari deth Plen deth 22 de març de 1921, vòt de gràcies ath rector de Vielha pes gestions entara crompa deth locau entara construccion deth collègi.

Eth 22 de hereuèr de 1922, s'amassen damb un ahèr unic sus es aprofitaments forestaus. Se nomente comission formada per Alcalde de Vielha, Francisco Vidal, e es secretaris de Betlan e Gausac, Enrique Arjò e Vicente Barella, e de Vielha Pablo Nart, entà estudiar tot çò qu'age que veir damb es Montes des pòbles dera Val d'Aran, tanben, tot çò que tòque ath règim de doanes e d'autes concessions d'interès generau deth país, en definitiu un règim especiau en tot aquerò.

-Es actes que se resenhen ara seguida, entre 1923 e 1930, se desenvolen sus es govèrns deth Directòri militar e apareishen figures coma era deth Delegat Governatiu-

En Plen deth 30 de junh de 1924, s'acòrde autorizar ar Alcalde de Vielha, entà que telegrafie a D. Miguel Primo de Rivera, Rodriguez Pedre e ath subsecretari de Foment, Sr. Vives, en tot demanar qu'acompanhen ath Rei ena sua lèu lèu visita ara Val. Telegrafiari, tanben, as diaris *ABC*, *Las Noticias e era Vanguardia* e ath *Diario de Lerida*, entà hèr-les a saber que non ei cèrt çò que publiquen eth dia 28 sus eth viatge deth Rei en çò que tòque ara manca de "locaus" entà alotjar eth sequit e d'auti assistents. — remercam era preocupacion des Alcaldes pera imatge exterior deth país-

Eth 25 de gèr deth 1926, s'apròve era acta dera darrèra amassada e ara seguida, entre

ena sala deth Plen eth Delegat Governatiu entà presidir era assamblada en tot parlar damb er Alcalde de Vielha, J. Ademà, e manifèste que s'an de "plantejar" era convenència o non de conservar era institucion collectiua dera Junta d'Alcaldes, successora deth Conselh Generau, de sòrta compatible damb es disposicions legaus deth nau govèrn, qu'en tot cas, s'es Alcaldes ac volien, harie es gestions entà artenhec. Er Alcalde de Vielha, ditz que s'aurie de gestionar era continuacion dera Junta d'Alcaldes entàs ahèrs der encastre exclusivament comarcaus, en tot respectar era autonomia des municipis. Acòrd de satisfaccion peth nomenament der Alcalde de Vielha a prepausa der Alcalde de Les. Se retire eth Delegat Governatiu. Acòrd iniciau entara creacion dera Mancomunautat entar aprofitament des montanhes dera Val. Les e Canejan expresen cèrtes resèrves sus respècte as sues particularitats , e se nomente ua comission entà redactar es estatuts dera futura "Mancomunautat Forestau dera Val d'Aran" - que regirà er aprofitament des nòsti bòsqui enquia 1990, en que serà absorbuda peth Conselh Generau-. Se suspen era session entà contunhar-la a londeman.

-Coma se pòt veir, eth 26 de gèr deth 1926, se tornen a amassar es Alcaldes damb era preséncia deth Delegat Governatiu, e deth contratiste deth tunèl Sr. Segura- qu'explique que pr'amor dera division dera antica Direccion Generau d'Òbres Publiques en dues direccions, carretères e trens e, qu'era assignacion entath tunèl s'auie includit en carretères, damb es problemes qu' aquerò compòrte, es alcaldes semblen que se manifesten peth traçat deth tren. Preneren era paraula Ademà, eth deputat Deò e Bustinduy, que remèrque era gravetat der ahèr e ditz que non s'auie de lheuar era session sense préner un acòrd. Eth Delegat Governatiu suspen era session per cinc minutes entà que cerquen un acòrd entà prepausa'c ath govèrn. Ara seguida se prenen per aclamacions es conclusions que seguissen, -que sajaram de resumir sense que perden eth sentit- : 1èr.- Demanar ath govèrn de S.M. que dicte una R.O. entà qué, en virtud dera madeisha, era consignacion de 11.168.000 ptes. que i a en capitol de pressupòsti de carretèra entàs òbres dera carretèra, passen definitivaments a trens,

ja qu'aguest ei eth sentiment peth que, des deth prumèr momet, siguec ideat e estudiat eth tunèl de Vielha, encara que damb caractèr interin, servisse de moment, entath pas de carretèra. -es Alcaldes clarament se decanten pera opcion deth tren, en aquera epòca non i auie guaire veicüls e eth tren ère considerat eth miei mès avient de transpòrt de viatgiers e mercaderies-. 2au.- Que vage entà Madrid ua comission formada peth delegat, eth deputat Sr. Deò, eth Alcalde de Vielha Sr. Ademà, eth Alcalde de Salardú Sr. España, eth Alcalde de Les Sr. Bustinduy e eth Sr. Peremarti deputat suplent en representacion dera Val en virtut des actes aprovades pes plens de toti es Ajuntaments, eth pròplèu dia 18. Qu' aquera comission hèisque arribar ath Rei eth quadre deth Sr. Franquesa qu'era Val li dedique coma rebrembe a es Srs. Martinez Anido e Valdepares, es pergamins que les nomenent hilhs meritós dera Val.

Eth 6 de març deth 1926, es Alcaldes tracten deth pròplèu viatje tà Lleida deth Ministre de Foment e Trabalh eth dia 14, e prepausen era assisténcia d'ua comission çò mès ampla possible. Ademà, demane era maxima participacion dat qu'eth Ministre de Trabalh ei Aunós, qu'ei aranés d'origina. En aguest sens s'acòrde qu'eth dia 7 toti es Ajuntaments celebren session extraordinària entà nomenar es comissionats. Ena trobada demanaràn:

- 1) Intensificar es òbres deth tunèl.
- 2) Construccion des carretères de Vielha ath tunèl.
- 3) Aderir-se damb entusiasme as gestions qu'entath tren Noguera Ribagorzana hèr era comission gestora de Lleida.
- 4) Suavizar eth règim actuau der aprofitament des montanhes comunaus (bòsqui).
- 5) Pregar ath Ministre de Trabalh eth sòn supòrt entà qu'era Deputacion hèisque era carretèra deth Portillon.
- 6) Demanar, tanben, era construccion d'ua escola industria, se lieg un estudi der Ajuntament de Canejan, qu'ei acuelhut favorablement, en tot decidir-se qu'es sues prepauses se plantegen dirèctament en Madrid enes ministèris corresponents.

Era acta deth 24 de març deth 1926, se dedique ara aprobacion des Estatuts dera

Mancomunautat Forestau dera Val d'Aran, dera que ne formaràn part iniciaument es municipis de Vielha, Betlan, Vilac, Tredòs, Gessa, Escunhau, Arròs e Vila, Bagergue, Arties, Vilamòs, Salardú, Bossòst, Gausac, Es Bòrdes e Arres. Non s'incorporen Les, Bausen e Canejan.

Aguesti Estatuts desenvolopen ath long de 21 articles, damb tota sòrta de detalh, tot er organigrama e eth funcionament e eth govèrn dera Mancomunautat. - entitat que, pendent 65 ans, sagèc de conservar eth nòste patrimòni forestau damb mès o mens fortuna-.

Eth dia seguent, 25 de març deth 1926, er Alcalde de Vielha da compde ara rèsta d'Alcaldes, deth viatge dera comission dera Val d'Aran entà Madrid en tot méter de manifest era sua grana gratitud pes atencions recebudes en Madrid, tant per part deth Rei coma deth vicepresident deth govèrn, deth generau Martinez Anido, e der Auditor dera Rota Julian Valdepares *"providencial protector que condujo con éxito la comisión aranesa"*. Envien telegrames d'arregraïment ath "Mayordomo Mayor" deth Palai, a Martinez Anido, a Valdepares e as Ministèris de Foment e Instrucción Pública. Se da compde d'ua carta deth president dera comission gestora *"pro ferrocarril Ribagorzana"* en tot interessar eth nomentament d'un representant dera Val d'Aran e suggerint eth nòm de Jose Maria España, que siguec acceptat per unanimitat en tot hèr-la a saber e arregraïr-li eth projècte d'estatuts qu'a servit de base entà redactar es dera Mancomunautat Forestau.

En aguesta amassada der 11 d'octobre deth 1926, assistís coma convidat eth nau Delegat Governatiu, Francisco Garcia Garrido, tanben ei present er inspector d'ensenhament, D. Isaac Faro de la Vega, que parle sus era construccion immediata d'edificis escolans en tot nomentarse ua comission entà gestionar era redaccion des projèctes de tota era Val d'Aran entà trèir les a subasta e bastiment immediat.

Aguesta session a ua dusau part a compdar des 4 dera tarde, er Alcalde de Vielha expause es inconvenients qu'era legislacion vigent a sus es interèssi dera Val, per çò que tòque ara explotacion des montanhes, eth Delegat Governatiu s'aufrís a hèr arribar ath govèrn

es opinions dera junta e les aconselhe que hèsquin arribar ath govèrn ua exposicion rasoada e concreta, e qu'ena pròplèu visita deth president deth Consell de Ministres entà Lheida, se demane audiència entà qu'era comission permanenta dera Mancomunautat li expause de paraula e per escrit tot er ahèr des montanhes comunaus. Era comission escolara la formen er Alcalde de Les Sr. Bustinduy e eth deputat Sr. Deò, assessorats per Inspector Sr. Faro de la Vega.

Amassadi eth 15 de deseme deth 1929, hèn a constar un vòt d'arregraïment ath deputat provinciau Sr. Francisco Deò Deò, que ditz textuaument *"que conste en acta especial suscrita por todos los Alcaldes del Partido un expresivo voto de gracias, y la seguridad de que las gestiones del celoso y activo diputado, quedan permanentemente gravadas en los corazones araneses, legándolas a la posteridad para recuerdo imperecedero"*.

Ena amassada deth 22 de deseme de 1930, s'acòrde demanar eth apraiament dera carretèra de Balaguer ara termièra francesa e tornar a daurir es refugis deth pòrt dera Bonaigua.

Tornadi a amassar es Alcaldes eth 25 de gèr de 1931, damb assisténcia deth Sr. Jose Maria España, acòrden tornar a demanar ath Ministre de Foment er apraiament urgent, dera carretèra deth pòrt, atau coma era coordinacion des trabalhs deth tunèl damb era carretèra de Pònt de Suert a Vielha. Encomanen a España aquesta gestion e ua auta ena Capitanía -Generau de Catalonha, entà que non se tanque era parada de sementaus. Prenen, atau madeish, er acòrd de contribuir cada Alcalde damb ua petita soma entara suscripcion dubèrta entara creacion d'un Institut Antituberculós que vò establir era Caisha de Pensions, entà conmemorar er autrejament ath Sr. Moragues dera Gran Crotz de Benfasenç. Acaben damb un vòt de reconeishement ath Sr. España pes servicis balhats a favor dera Val d'Aran.

Ena amassada det 10 d'abriu deth 1931, es Alcaldes proclamen a Jose Maria España candidat entà deputat dera Generalitat de Catalonha en representacion dera Val d'Aran.

Eth 20 de seteme deth 1931, eth ja deputat Jose M. España explique as Alcaldes eth decret ministeriau dera Republica Francesa, qu'interdís era importacion de husta en França, çò qu'ei fòrça perjudicau entàs ajuntaments aranesi, en tot híger, que damb era ajuda dera Generalitat e de diuèrses autoritats franceses, s'artenherà poder véner en França sies mil tonelades de husta, s'acòrde, tanben, convidar ath President dera Generalitat, Francesc Macià, entà visitar era Val d'Aran.

Ena pròplieu amassada, eth 4 d'octobre deth 1931, fixen entath 11 d'octobre era celebracion d'ua recepcion en Ajuntament de Vielha sus era Presidéncia deth President Macia, damb toti es alcaldes e autoritats franceses e espanyòles que se estime convenient, e tier un banquet en otèl Internacional de Vielha. Se conven qu'es Alcaldes de Bossòst e Les s'encuedaràn des convidats francesi e eth Sr. España des de Lheida e Barcelona, e qu'ua comission receberà as autoritats franceses, en Pònt de Rei e ua auta des alcaldes de Pujòlo receberàn ath President Macià. Es auti alcaldes, e eth de Vielha, les demoraràn ena aguesta darrèra vila. –Autant pera sua transcendéncia istorica com peth pròpri contengut, reprodusim tot seguit era acta dera session istorica tenguda jus era presidéncia deth President Macià- .

Eth 13 de març de 1932, es Alcaldes comissionen as de Bossòst e de Vielha, entà arténher des autoritats franceses era admission d'obrièrs aranesi en caumatge per auesse arturat es espleites minères dirigides per societats franceses. S'autorize ar Alcalde de Vielha entà hèr pression sus era Sociedad Productora de Fuerzas Motrices, entà que comencen es travallhs deth saut d'Arties entà generar travalh as obrièrs en caumatge. S'acòrde un vòt de arregraïment ath Consell dera Generalitat peth crèdit de dues mil pessetes entara dubertura deth pòrt dera Bonaigua, entà poder passar eth bestiar tara hèira de Salàs, atau coma demanar autorizacion, ja que non s'invertic peth bon temps, entà aplicar-lo tà daurir eth pòrt de Vielha entà pas deth bestiar entara hèira de Vilaller en mes de mai.

Ena amassada deth 22 d'abriu de 1932, eth

jutge, eth registrador e eth notari de Bossòst, Sr. Granè, informen as Alcaldes dera orde publicada en B.O. dera Provincia de 14 d'abriu, sus era suspension dera exempcion deth privilège der usatge de papèr sagerat ena Val d'Aran, en tot acordar çò que seguís: 1) Exigir era rectificacion deuant deth govèrn dera Republica e deth govèrn dera Generalitat, e méter de manifest era indignacion dera Val per privar-lo dera exempcion der impòst deth timbre solet arturat per R.O. de 27-7-1898, precedent que non ei valid, donques non regic sonque un mes e siguec deishat sense efècte per resolucion dera superioritat notificada ena Val a miei noveme d'aqueth madeish an. 2) Interposar recors e esgotar era via administrativa e, en sòn cas era contenciosa, enquia obtier era completa reparacion deth dret que s'estime destrantalhat. 3) Facultar ar avocat de Vielha e deputat dera Generalitat, Jose M. España, entà portar endeuant er ahèr, ajudat per Alcalde de Les Sr. Bustinduy. Eth madeish dia, en session extraordinària, er Alcalde de Vielha dar compde des gestions entà obtier era exempcion e de doana entà era èrba e peshius. Se met de manifèst eth besonh d'acabar d'un còp damb eth maumerent estat dera carretèra de Bossòst ath Pònt de Rei, en tot interessar dera superioritat se hèisque era reparacion damb era maxima urgència.

Demanar, tanben, que s'apraienc es damnatges per laueg ena carretèra deth pòrt dera Bonaigua. Fin finau, e coma volgue qu'ei apròp era implantacion en Catalonha d'un nau Estatut, s'organize ua ponència entath sòn estudi.

Era acta deth 10 de junh deth 1932, reflectís era intervencion der Alcalde de Les en tot dar compde des gestions portades a tèrme en Madrid damb eth Sr. España sus era exempcion dera *Lei deth Timbre*, e ditz que s'artenhut qu'eth Ministre d'Isenda dictèsse ua orde en tot comunicar ara Direcció Generau deth Timbre, ena que s'acòrde aplaçar eth compliment dera orde de 23 de març darrèr, enquia qu'eth Tribunau Economic e Administratiu Centrau resòlvé de sòrta definitiu s'era Val ei o non obligada a pagar er impòst deth Timbre. S'a artenhut deth Ministèri d'Agricultura qu'ordene as Governadors de Navarra, Guipuzcoa e Osca, que faciliten er enviament de haria tara Val. Sus eth projècte de desviament des aigües deth

L'Exposició Històrica

Cinqué illes a Viella el dia 11 d'Octubre de 1931, a la casa Consistorial d'aquesta vila, baix la Presidència d'en Francisco Macia, President de la Generalitat de Catalunya, amb assistència del Diputat per la Vall d'Aran don Josep Maria Hispana i tots els Alcaldes de la Vall.

L'honorat President Sr. Macia, volgué donar una prova d'afecte a la Vall ja la República francesa, venint en aquest dia a presidir la festa de germanor republicana organitzada per la Vall, en honor dels Alcaldes francesos del Cantóri de Lourdes-Béar.

El Sr. President rebé l'homenatge d'un susseguiment d'altres que li prestaren els aranencs, i les salutacions sucesives i resplendoroses dels alcaldes francesos.

Per a testimoni d'aquesta festa, que fou de cordialitat internacional i de significació democràtica i popular, i la qual les Falles perenques de l'Haut Garonne i dels Pirineus, plenes d'emoció se donaren una a brugada de germanor, vota la mirada formal del President Sr. Macia s'acordà redactar aquesta acta en el llibre d'el dia Vall.

que signaren les Autoritats i Alcaldes presents de les dues nacions.

Son pronunciats discursos.

Cerimònia l'acte amb Visques a la República Francesa, a la República Espanyola, a Catalunya i a son President don Francesc Macia.

Després es tracto darrerament a l'Hotel Inter-nacional a celebrar un baquet que ofererien a tots els invitats els Alcaldes de la Vall d'Aran.

Francès i laia

Antoni Ferran
Diputat de la Vall d'Aran

José María Ferrer

Fernan Ferrer

Eugenio Agemar
consellor general de St. Gaudens

Pau Rovira a l'acte d'inauguració

P. Llona

Antoni Ferrer Maire de Berga
Antoni Ferrer adjunt de Pobla de Segur
Antoni Ferrer adjunt Gaud

Maire de Berga Antoni Ferrer
Clàvis de Pobla Antoni Ferrer adjunt de Pobla,
L'abat de Berga Antoni Ferrer

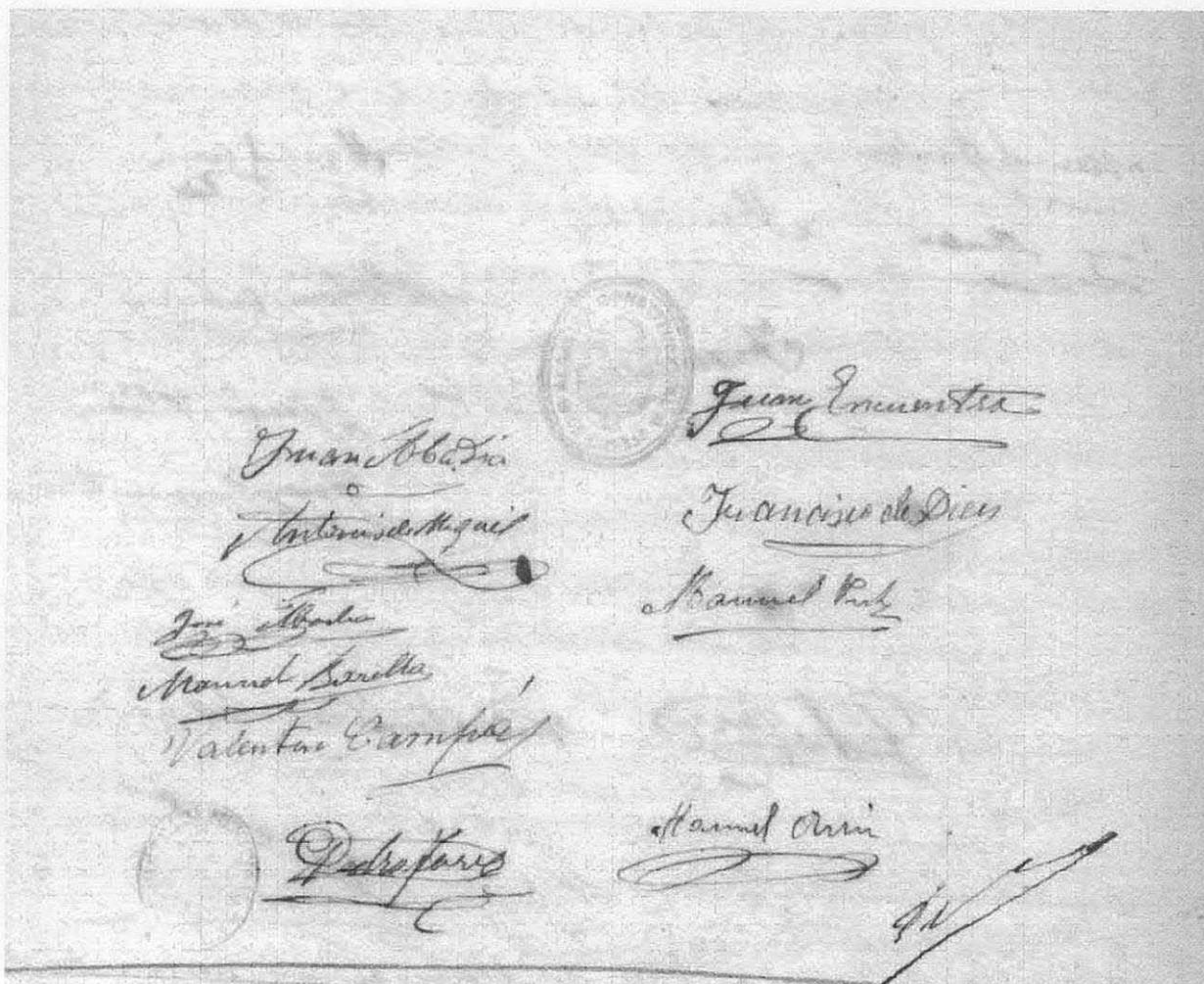
President del Consell General Antoni Ferrer President del Consell General
President del Consell General Antoni Ferrer President del Consell General

President del Consell General Antoni Ferrer President del Consell General

President del Consell General Antoni Ferrer President del Consell General

President del Consell General Antoni Ferrer President del Consell General

President del Consell General Antoni Ferrer President del Consell General

Acta istorica que reflectís era visita deth President Macià ara Val d'Aran, eth 11 d'octobre de 1931.

"Trau de Tòro" entar Esera, que portarie grèu perjudici entara Val, e sustot, entàs regants dera Garona, eth Ministèri d'Òbres Publiques prometec estudiar er ahèr abans de préner ua decision. S'a artenhut deth Ministèri d'òbres Publiques 25.000 ptes. entara carretèra deth pòrt dera Bonaigua. Sus es escòles i a ua orde Ministeriau entà que se constituïsque era Comission de Cultura dera Val d'Aran, entà impulsar tot çò restacat ara educacion, e eth nomenclament d'un Inspector Superior entà avalorar es besonhs dera comarca. S'arregraís es gestions des comissionats Espanya e Bustinduy.

Ena amassada deth 6 de mai deth 1933, es Alcaldes prenen er acòrd de protestar sus era Orde de 9 de juriòl de 1932, de pagar era gestion tecnica des engenhaires de Montes.

Eth 18 de mai deth 1933, es Alcaldes receiveben ua comunicacion dera Direcció Generau de Comèrc, ena que s'apròve era ampliaciò deth

contingent de husta entà exportar tà França en tot gestionar, tanben, er ahèr damb eth govèrn francés.

Se comissione ar Alcalde de Vielha Sr. Ferrer, entà desplaçar-se entà Madrid e gestionar des representants parlamentaris eth besonh urgent de reempréner es òbres deth tunèl e es òbres dera carretèra dera Bonaigua, òbres enes que, a prepausa der Alcalde de Tredòs, se poderien emplegar ua quarantia d'obrèrs vesins de Pujòlo que son en caumatge.

Eth 30 de deseme deth 1933, s'apròve eth pressupòst dera Junta.

Era amassada deth 14 de junh deth 1934, es Alcaldes acòrdens: 1) Demanar ath Ministèri d'Isenda que poguen circular enquìà Salardú es automobils de torisme sense abonar o depausar fiança ena doana. – se supause que se referís as veïculs procedents de França e que non gessien dera Val-.

- 2) Demanar ath Ministèri de Justicia que se restablisque era preson deth Partit.
- 3) Demanar ath Ministèri dera Guèrra que se cedisquen ara Val d'Aran es tèrres destinades ath bastiment d'ua casèrna en Vielha, entà hèrles a servir ar establiment d'un camp d'experimentacion agricòla tás escolans e ua estacion agropecuaria.

Era amassada deth 20 de hereuèr deth 1934, se pospòse ath dia 23 per manca de quòrom.

Ena acta deth 3 d'abriu deth 1935, es Alcaldes deleguen en Alcalde de Bossòst, Eladio Mases, e en secretari de Les, Inocencio Medan, entà viatjar tà Madrid e presentar instància en Ministèri d'Isenda sus era regulacion de tenguda e circulacion deth bestiar.

Era darrèra acta qu'aucupe aguest trabalh, ei era det 16 de deseme deth 1935, ena qu'es Alcaldes reconeishen coma hilh verdadèr dera Val d'Aran, encara que non age neishut ena Val, ath comandant d'infanteria e jutge deth Regiment de Leon num. 20 de guarnicion en Madrid, Sr. Jose Anglada España, pera sua collaboracion en artéñher trasladar tà Vielha, esvitant despenes e trebucs, es revisions de totes es exempcions deth Servici Militar.

normau que se bescen transaccions d'intercanvi de Barcelona, tamb'mercè d'Aragó, d'alt mòscle castellans e francesos. Aquesta barreja de monedes e unitats monetaries d'altres regions un moment pas q'hui es coneguda se presenta en un sistema monetari propi d'una estació de transaccions internacionals.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indicava-se fies a l'exterior, d'un més gran que la d'una vila, en el moment deth 1834. Deth primer any deth 1835, s'apareixen els documents que indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època. En un document del 1835, s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

Era amassada deth 20 de hereuèr deth 1934, se pospòse ath dia 23 per manca de quòrom.

Ena acta deth 3 d'abriu deth 1935, es Alcaldes deleguen en Alcalde de Bossòst, Eladio Mases, e en secretari de Les, Inocencio Medan, entà viatjar tà Madrid e presentar instància en Ministèri d'Isenda sus era regulacion de tenguda e circulacion deth bestiar.

Era darrèra acta qu'aucupe aguest trabalh, ei era det 16 de deseme deth 1935, ena qu'es Alcaldes reconeishen coma hilh verdadèr dera Val d'Aran, encara que non age neishut ena Val, ath comandant d'infanteria e jutge deth Regiment de Leon num. 20 de guarnicion en Madrid, Sr. Jose Anglada España, pera sua collaboracion en artéñher trasladar tà Vielha, esvitant despenes e trebucs, es revisions de totes es exempcions deth Servici Militar.

normau que se bescen transaccions d'intercanvi de Barcelona, tamb'mercè d'Aragó, d'alt mòscle castellans e francesos. Aquesta barreja de monedes e unitats monetaries d'altres regions un moment pas q'hui es coneguda se presenta en un sistema monetari propi d'una estació de transaccions internacionals.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

En un document d'època, les mateixes monedes s'indica el canvi de les mateixes monedes en altres països europeus, entins soprattot en França, però tamb'moneda d'altres països europeus, que es troben en altres documents d'època.

Eth sistèma monetari dera Val d'Aran

David Bruna

A estat ua nauetat inesperada comprovar era existéncia dera moneda de compde pròpria deth territori aranés que siguec emplegada en documentacion oficial enquiara dusau meitat deth siècle XIX, ja qu'a monedes de compde obsoletes coma es targes. En aguest prumèr article recuelhem es pròves dera sua existéncia qu'auie passat incrediblement desapercebuda pes istoriadors aranesi e catalans.

Utilizacion dera moneda aranesa enes libres de compde (s.XVIII-XIX)

Eth hèt qu'era Val d'Aran siguesse en un lòc fronterèr hec qu'es sòns abitants se veiguessen obligats a comerciar damb tot type de monedes correntes damb toti es territòris vesins, ja siguesse França, Catalonia o Aragon. Per tant, ena Val d'Aran, enes sègles XVIII e XIX, ère normau que se hessen transaccions damb era moneda de Barcelona, damb moneda d'Aragon, damb moneda castelhana e francesa. Aguesta barreja de monedes e unitats monetàries differentes siguec un des motius pes quaus es governants se provediren d'un sistèma comptable pròpri different deth catalan: era moneda aranesa.

Hèm un shinhau d'istòria. Aguesta moneda imaginària se hec a servir, d'ua manèra clara e ben documentada, entre era meitat deth siècle XVIII e eth prumèr tèrc deth siècle XIX. Açò se compròve especiuament enes libres de compde deth Conselh Generau d'Aran, a on es differenti apunts comptables enregistradi enes differenti tipes de moneda se convertissen a ua unitat monetària – diferente dera catalana – que nomentam moneda aranesa.

Categoria	Cargo	Moneda Catalana
Antau	1145	l
Lei	600	16 9
Lliur	780	2 2
Ullers	1380	9 1
Ullers	160	15 1
Talons	410	12 1
Avui Begu - Bolles	440	19 8
Ullers	630	20 1
Ullers	500	4 2
Bolles	230	5 1
Ullers	170	6 1
Ullers	200	8 1
Ullers	290	8 1
Talons	530	17 1
Ullers	1560	16 1
Talons	470	8 1
Talons	380	8 1
Ullers	350	12 1
Talons	750	2 1
Ullers	720	12 1
Talons	1580	16 9
Talons	770	8 1
Talons	390	2 1
Ullers	620	10 1
Ullers	690	14 1
Talons	620	10 1
		1653 = 10 18

que reducir a moneda catalana	2381a	1 12
Las que se han destinado en la forma y modo siguiente en la moneda de Barcelona. Deliberacion del Consell General el 25, 26 y 27 de Diciembre de 1795. Firmadas por los señores consellers y concejales de la villa de la Seo de Urgell.		

Mès tard, en madeish libre ges era denominacion ``moneda aranesa'' e toti es pagaments hèti en aguesta descripcion de despenes der an 1818 son en moneda catalana, encara que se convertissen ara moneda aranesa.

Tres mil doce centaus en la moneda catalana	6560	10 11
En la otra parte de la moneda catalana	119	11
Item sobre el monto de la moneda catalana	62	13 13
Item sobre el monto de la moneda catalana	28	8 15
Item en 23 de Julio de 1818 en la moneda catalana	39	14
total	4905	13 13

Eth nòm de ``liura aranesa'' ges en un document der an 1777 que se trape en Archiu Istoric Generau d'Aran. Se tracte d'ua carta deth jutge d'Aran, Joan Bautista de Larruy, dirigida ath sindic Generau d'Aran, a on, dempus d'un long litigi que comence er an 1772, eth jutge exigís que se li pague eth salari en moneda castelhana. Eth conselh ditz que des de temps ``immemoriaus'' tostemp s'auie pagat ath jutge en moneda aranesa e es autoritats li dan era rason. En aguest madeish escrit de 1777 aguest jutge reclame d'aguesta manerà: ``Me falta cobrar lo correspondiente a los mil reales de vellón o cien libras aranesas que este valle paga y me debe...''.

*Cambien remito á U. la adjunta
Certificación de la Orden del Rey por la que
se manda, que se me pague el sueldo conicio-
nado en el 12º Despacho de mi Gracia destine-
do al Juez de este Valle hasta el dia en que el
nuevo Juez del mismo tome posesión de ese
Empleo, oportud haber obtenido el cor-
respondiente permiso para auontarme de
en el Valle; por lo que habiendo ya cobrado lo
pertenciente por lo que toca a otra persona
y refalta cebar lo correspondiente á los
mil reales de Vellón ó cien libras Aranesas, que
ese Valle paga y me debe desde el primer
Dominico de Noviembre de 1776, en que fue
el ultimo pago hasta el dia 22 de Enero de
1777 en que tomé posesión de mi nuevo des-
tino, que fué antes que la tomasse el Juez
de este Valle; con que bien aviso pondréme*

En relacion ara liura aranesa, trapam era denominacion en diferentes planes deth libre de Compdes Generaus deth Conselh d'Aran (1781-1850) (Archiu Istoric Generau d'Aran, libre 3031), correspondent ara comptabilitat der an 1803, a on ges era inscripcion: ``li tinc pagat a Pere Fontà de Salardú la cantitat de doscentes y tres lliures araneses per compte...''.

*A mi pagat a Pere Fontà de Salardú la cantidad de dos-
centos y tres lliures aranesas en concepto de lo que me pagaron
por igual cantidad liura aranesa mandada en el año 1781, que
trabale ha de ser la legajana q' la valle manda á los
villanos pagelli. - - - - - 2035 - - - - -*

En madeish libre, ena plana comptabla der an 1809, en dues occasions, apareish era denominacion liura aranesa:

<i>Tiquete del tesoro de Roset del any 1809</i>
<i>Dent del Tesoro por razón de noventa y dos soles de los que se son de deducir lo fach del Comisario a razón de setenta y tres soles la cantidad de cinco centavos tres lliures Aranesas por los malos de la ball de</i>
<i>dit Any</i>
<i>Pagan aquellas son Conseller Joseph Sandaxan de Antoni Primo al 1º Jutge person Salaxi. 1000c 4 Viles Guardia de Roset de gratificacio. 100 el Jutge del Valonet Salaxi por los gastos seu nous gosa cosa del Govern y correspondre lo de la persona principal. 300 95 Mandar nou bonas gosa a Valle. 529 05 92 6370</i>
<i>Tiquete del tesoro de Maccabau del any 1809</i>
<i>Dent del Tesoro por razón de noventa soles de los que se son de deducir lo fach del Comisario a razón de setenta y tres soles la cantidad de cinco centavos tres lliures Aranesas por los malos de la ball de dit Any</i>

En d'autres remèrques deth Libre de comptabilitat, eth qualificatiu d'araneses non va seguit deth nòm de libres senon que figure ath finau dera quantitat anotada. Per exemple,

<i>Tiquete del tesoro a Igualada 1785</i>
<i>Dent del Tesoro por razón de los soles de los que se son de deducir lo fach de los Pisos en el 83 sol por fach 1360 sol, para los malos de la ball Llegan aquellas Alabria Dauray en total 1000</i>
<i>Tras la Alabria Dauray. 300 00 cognac y vellón que se lleva. 200 00</i>
<i>Vendido a zugamento Viles 1870 1785, q' quedan bonos a la a alzamiento nov. 1350 10 00</i>
<i>1350 10 00</i>
<i>Bonificació q' Somany, q' dona lo sindic deth Conselh d'Aran miguel d'arraga d'orlats d'los cuales se enliven, q' son 2000 q' 1000 aranesas q' quedan bonos a la a alzamiento nov. 1350 10 00</i>

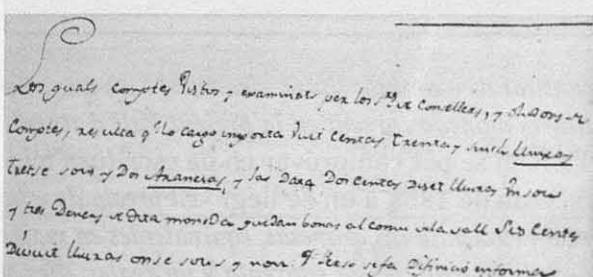
*Bonificació q' Somany, q' dona lo sindic deth Conselh d'Aran
miguel d'arraga d'orlats d'los cuales se enliven, q' son 2000
q' 1000 aranesas q' quedan bonos a la
a alzamiento nov. 1350 10 00*

ena plana de comptabilitat der an 1785 trobam: ``distribució y descargo, que dóna lo Sindic General Joan de Miguel de Vilach de les dos-centes setze lliures divuit sous y tres araneses''.

Un autre exemple apparaît en plana comptable
de l'an 1796, à ce sujet : ``Hem pagat a don
Ramon Forquet Batlle General setanta lliuras
quatre sous aranaises...''.

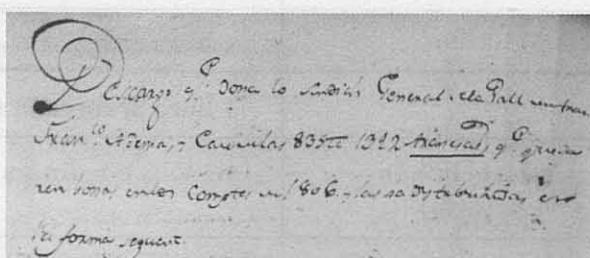
Ena plana de comptabilitat der an 1807 se recuehl: "Resulta que lo cargo importa vuit-centes trenta-sinch lliuras tretze sous y dos aranesas".

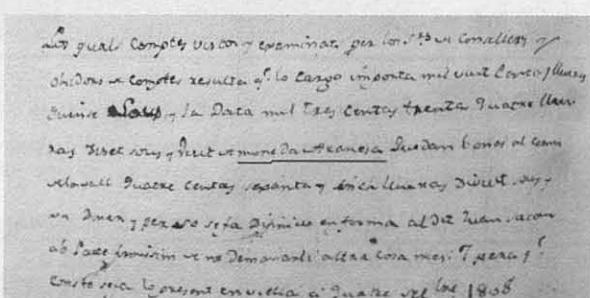
Sistèma e equivaléncias

Dempús de veir er us normau e quotidian dera moneda aranesa enes Libres de Comptabilitat deth Conselh Generau e des ajuntaments dera Val d'Aran, auem comprovat qu'eth sistèma comptable aranés se base en ua liura de 10 rals, un ral de 20 ardits e un sòu de 10 ardits. Er ardit auie era madeisha valor qu'eth dinèr (enes sègles XVIII e XIX).

I a nombrosi documents a on se seguís agesta auta formula entà referir-se ara moneda aranesa. Per exemple, en un document dera comptabilitat der an 1806 apareish: ``*Descargo que dóna lo Síndic General de la Vall Franciso Ademà Cau de las 835 lliures 13 sous 2 aranesas que quedaren bonas en los comptes de 1806*''.

En ua plana dera comptabilitat de 1808 se lieg:
``... tres centes trenta quatre lliuras diset sous y
vuit de moneda aranesa quedan bones al comun de
la vall quatre-centes sexanta y sinch lliuras...''.

En toti aguesti documents demore constatat qu'era valor en pessetes qu'auie era liura aranesa ère fòrça inferiora ath cambi qu'auie era liura catalana

Ua liura aranesa= 1,852 pessetes
Ua liura catalana= 2,666 pessetes

Damb tota aguesta informacion auem pogut confeccionar era següenta taula d'equivaléncies:

Tanben auem podut hèr ua taula comparativa des valors dera liura aranesa en relacion ara liura catalana:

EQUIVALÈNCIA MONEDES E UNITATS COMPTABLES		
Moneda oficial	Moneda de compde aranesa	Moneda de compde catalana
	1 liura aranesa	13 sòus e 9 dinèrs catalans
	1 liura aranesa, 8 sòus e 8 dinèrs	1 liura catalana
4 rals de bilhon (=1 pesseta)	10 sòus e 8 dinèrs	7 sòus e 6 dinèrs
1 dobla de quate (=80 pessetes)	43 liures araneses e 2 rals	30 liures catalanes
Mieja dobla de quate (=40 pessetes)	21 liures araneses e 6 rals	15 liures catalanes
Ua dobla d'òr (=20 pessetes)	10 liures araneses e 8 rals	7 liures catalanes e 10 sòus

Ath delà d'enes libres nomentadi, aguestes equivaléncies se pòden corroborar en d'autes escritures dera epòca a on ges era denominacion ``lliures araneses o moneda correnta en la present Vall d'Aran'' (ans 1755, 1762 e 1858). Per exemple, en ua escritura de venda der an 1755 se ditz çò que seguís: ``Per la

cantitat de quaranta lliures araneses, dich quaranta lliures moneda corrent en la present Vall d'Aran''. Tanben se pòt comprovar en ua escritura mès recenta de 1858 a on se lieg: ``El precio de esta venta es cien libras aranesas, equivalentes en reales de vellón: sietecientos cuarenta y un reales, diez y ocho céntimos''.

Cronologia dera Val d'Aran

Gabriel Solé Villalonga.

Universitat Autònoma de Madrid

Revirat ar aranés per Lourdes Santacruz e Angelina Cases

Hè temps que sò elaborant un “Diccionario del Valle de Aran”. Non ei pas un diccionari der aranés, senon un diccionari tematic sus era Val, en tot dar entrada a tota sòrta de matèries. Diu volgue que siga capable d'arribar ara fin.

En tot auançar en aguest trabalh e méter esfòrç en precisar es dates a què hèn

referéncia, e considerat que pòt èster util ordenar-les cronologicament, en tot afrontar eth risc d'enganhàr-me en emplegar un lenguatge telegrafic entà narrar çò que succedic ath long de nau sègles.

E començat en s. XII, pr'amor qu'a compdar d'aguesta data se pòden documentar es hèts istorics que se nomenen.

EDAT MIEJA (Baisha)

s.XII

1108 Alfons I eth Batalhaire, rei d'Aragon, manifèste era sua soberania sus Aran.

1175 Alfonso I eth Batalhador, rei d'Aragon, manifèste era sua sobirania sus Aran.

Peth Tractat d'EMPARANÇA, Alfonso II eth Cast, “emperaire des Pirenèus” autregèc emparament as aranesi, es quaus se comprometeren a balhar-li eth tribut d'ua quantitat de blat per cada larèr (Galin reiau). Era Val d'Aran quedaua incorporada ara corona d'Aragó, en tot anullar es pretensions des comdats de Comenges, Ribagòrça e Palhars. Enes s. XII e XIII se bastiren era màger part des GLÈISES dera Val, en estil romanic, en tot aparéisher dejà elements d'estil gotic. Eth santuari de Mijaran contunhaue estant eth centre religiós e politic.

Ara fin Aparicion des prumèrs escrits en ARANÉS (occitan)

s.XIII

1213 seteme 12 Des.hèta de MURET. Pèir II, rei d'Aragon, participèc en aguesta luta en tot balhar supòrt ath comde de Tolosa e d'auti comdes vesins entà afrontar era crotzada francesa contra es catars. Era sua derròta acabèc tamb era expansion catalana-aragonesa peth sud de França e era existéncia des catars.

1258 mai 11 Jaime I d'Aragon autrege a Lois IX de França, peth Tractat de CORBEIL, era magèr part des territoris que possedie en Sud de França. Era Val d'Aran ne quedèc excluida d'aguesta donacion e se convertic en termièra.

1258 mai 11	França. Era Val d'Aran ne quedèc excluida d'aguesta donacion e se convertic en termièra.
1265 ostiu	Jaime I d'Aragon ena sua estada en Aran, en tot anar de Lheida a Perpinhà, concedic privilètges as aranesi.
1265	Aran ère despartida en tres Terçons.
1283 noveme 1/11	FRANÇA aucupe Aran e d'auti parçans deth Pirenèu. Siguec eth prumèr intent d'anexion d'Aran. Se bastís Castèth Leon coma sedenç des Governadors dera Val d'Aran, representants deth poder reiau.
1295 junh 20	Felip IV, eth Bèth, rei de França, restituís, peth tractat d'ANAGNI, es parçans aucupadi, mens era Val d'Aran.
1298 junh 29	Felip IV de França e Jaime II d'Aragon signen eth convèni d'ARGELÉS, peth quau Aran, mentre que se resòlv eth conflicte dera sua pertenència, quede en depòsit deth rei Jaime II de Malhòrca per decision deth Papa .
1298 noveme 5	Eth rei Jaime II de Malhòrca confirme documentaument es usatges e costums des aranesi.

s.XIV

Inicis	Era Val d'Aran ei considerada «Clavis regni » tant per Aragon coma per França.
1312 agost 1/octobre 21	Amassada d'ua Comission Mixta en Vielha degut a qu'es negociacions entre França e Aragon non auançauen.
1313 abriu 26	Felip IV de França restituís Aran a Jaime II d'Aragon en tot signar eth Convèni de POISSY. Atau finalizèren 30 ans de dominacion francesa en Aran.
1313 junhsèga 17	Jaime II d'Aragon recupèra eth domeni dera Val d'Aran .
1313 agost 23	Jaime II d'Aragon autrege era QUERIMÒNIA as aranesi ena ciutat de Lheida, Dempús de qué sèt representants d'Aran li auien jurat fidelitat eth dia 12 d'agost. Enes 22 Capitols dera QUERIMÒNIA eth rei reconeish e modifiques es usatges e privilètges que dejà auie era Val d'Aran. Aguesta compilacion, vertadèra Carta Magna d'Aran, serà confirmada pes successius reis d'Espanha, enquia Ferran VII en 1817.

s.XV

1478 abriu 15	Ferran II eth Catolic, rei d'Aragon, cree era Baronia de Les, abantes Senhoriu, unic exemple de règim feudau en Aran.
1491	Aguest madeish rei aucupe e pacifique Aran, en tot afrontar es nauis assagi francesi d'aucupacion

EDAT MODÈRNA

s.XVI

- 1513 abriu 22 Eth Tractat de LIES e PATZERIES, signat en Plan d'Arrem, siguec er acòrd entre parçans vesins d'Espanha e França, entà regular es sues relacions económiques, especiaument en temps de guèrra entre es dus païsi. Siguec era darrèra grana Patzeria.
-
- 1516 Ferran II d'Aragon, Eth Catolic, restaure e repòble er antic monastèri de Sta. Maria de Mijaran tamb era orde religiosa des Agustins provenents deth sòn règne.
-
- 1547 Era division territoriau aranesa desdoble es antics tres TERÇONS en sies, en tot mantíer aguesta denominacion que perdure enquiara actualitat.
-
- 1564 Eth comde de Ribagorça, Martin d'Aragon, renóncie a favor de Felip II, rei d'Espanha, eth privilegge de nomenatar es governadors dera Val d'Aran e capitans de Castèth Leon.
-
- 1588 junhsèga 9 Òbres entà refortilhar Castèth Leon pendent un an.

s.XVII

- 1613 Publicacion dera «*Relacion al Rey don Phelipe III, Nuestro Señor, del nombre, sitio, plantas, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del valle de Arán, de los Reyes que le han poseido, sus conquistas, costumbres, leyes y gobierno*», escrita per Juan Francisco de Gracia de Tolba, visitador reiau ena Val de Arán.
-
- 1616 Es “ORDINACIONES, PRAGMÁTICA, y EDICTOS REALES DEL VALLE DE ARAN” sigueren encargades peth rei Felipe III a Juan Francisco de Gracia entà unificar e reformar eth Dret Public aranés. Aguesta reforma supausèc era retalhada des facultats deth Consell Generau, organ superior dera administracion pròpria d'Aran, vigent des dera Baisha Edat Mieja.
-
- 1635 Guèrra des trenta ans entre França tamb Espanha.
-
- 1640 junh 7 Inici dera Guèrra des SEGADORS en Catalonha, rebelion emparada per Loís XIII de França, que siguec nomenat Comde de Barcelona.
-
- 1643 març Era Val d'Aran, qu'auie patit lutes intèrnes, ei sometuda pes tropes catalanes e franceses sus eth comandament de J.Margarit, Governador Generau de Catalonha.
-
- 1650 Aran ei retornada ara autoritat deth rei d'Espanha.
-
- 1652 Pacificacion de Catalonha. Eth 6 d'agost, per prumèr viatge, un aranés jure eth cargue de Governador dera Val: Rafael Subirà, que cessèc trenta ans dempús deth sòn cargue, ath delà d'èster fòrça discutit.

1659 noveme 7

Era “PAZ DE LOS PIRINEOS” finalize- per un periòde de temps- era guèrra entre França e Espanha. Ans mès tard Espanha cedís a França eth Roselhon e era Cerdanya Nòrd (includida era capçada der arriu Segre). Non se modifique era ligason dera Val d'Aran tamb eth reiaume d'Espanha.

s. XVIII

1701

Ena GUÈRRA DE SUCCESSION ara Corona d'Espanha, es aranesi (1705) se manifestèren majoritàriament a favor dera Archiduc austriac.

1711

Es tropes de Loís XIV, rei de França aucupen era Val d'Aran en tot balhar supòrt ath Rei Felip V d'Espanha.

1716 gèr 16

Eth “Decreto de NUEVA PLANTA” de Catalunya, 4au e darrèr des dictats per Felip V, implante era centralizacion borbonica que met fin as institucions pròpies catalanes. Ath delà, era Val d'Aran manten, un còp mès, era sua organizacion politica tradicionau, pr'amor qu' Aran ei considerada coma Districte, ath marge dera naua organizacion catalana en 12 Corregiments.

1719

Destruccion de Castèth Leon pes invasors francesi. Siguec esbauçat dus ans dempús.

1735 octobre 20

Felip V concedís era exempcion deth Papèr segelhat ara Val d'Aran, dret que se manten vigent encara enes Escritures Notariaus.

2ª meitat deth siècle

Grana explotacion comerciau des BÒSQUI, es troncs des quaus son exportadi entà França peth riu Garona en carrassi pes carrassaires.

1769

Gaspar de PORTOLÀ, d'ascendéncia aranesa, ère Governador dera Baisha Califòrnia. Amassa tamb Frai Junipero Serra dirigís ua expedicion ara Nauta Califòrnia (actuaument U.S.A.)

1778 març 8

Era “Pragmatica de Carles III” met fin ath monastèri des Agustins de Mijaran. Eth santuari quede convertit en ermita.

1787

Eth viatjaire Arthur Young escriu en “Viaje a Cataluña” que : “*todo el Valle de Aran está bien cultivado*”

1788 octobre 3/7

Estada de Francisco de ZAMORA en Aran. Despartic a 27 pòbles aranesi es “Cuestionarios” que sigueren contestadi ath long de dus ans.

1793

En guèrra tamb Espanha, es soldats dera Convencion francesa aucupen era Val d'Aran. Maugrat era Patz de Basilea(1795), es francesi non abandonen pas Aran enquia 1796

EDAT CONTEMPORANÈA

s.XIX

Era RAMADERIA passe a èster era activitat econòmica mès importanta en Aran. Ara fin deth siècle Mossen Cinto Verdaguer parle de 60.000 caps en Plan de Beret encara que non toti serien dera Val. En 1906, Juli Soler i Santalò escriu qu'era màger hònt d'ingressi d'Aran ère era recría deth bestiar mular, crompat en França e posteriorament venut en Espanha.

- 1804 Era glèisa aranesa enquia alavetz jos era jurisdiccion der AVESCAT de St. Bertrand de Cominges (França) passe ar Avescat dera Seu d'Urgell, eth quau cedís tanben era jurisdiccion eclesiastica dera Cerdanya Nòrd a França. Atau era termièra religiosa s'ajuste ara politica.
- 1810 mai 25 Darrèra aucupacion francesa dera Val, per NAPOLEON (unenca peth Pòrt de Vielha enlòc deth Pònt de Rei). Aran siguec encossat ath Departament dera Nauta Garona (1812)
- 1812 Eth deputat aranés Felip Aner participe activament enes debats dera Constitucion de 1812.
- 1815 Dempús dera abdicacion de Napoleon en 1814, Lois XVIII restituís Aran un an dempús, maugrat d'auer sajat de retier-lo.
- 1833 noveme 30 Decrèt peth quau Espanha quede despartida en províncies. Aran ei encossada ara província de LHEIDA, e coma conseqüéncia pèrd es sues institucions politiques tradicionaus.
- 1834 Abolicion deth Conselh Generau dera Val d'Aran.
- 1835 noveme 26 Pasqual Madoz Ibañez (30 ans) ei eth prumèr Governador d'Aran dempús dera naua organizacion. Inicièc eth sòn govèrn expulsant as carlistes. Ena sua òbra *"Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar"* deisharie bona mòstra deth sòn coneishement d'Aran.
- 1855 abriu 5 Un laueg ena Val de Torà provòque 56 mòrts
- 1860 Aran artenh era sua poblacion maxima : 11.272 poblants segontes eth cens.
- 1860 junhsèga 26 Er Avesque dera Seu d'Urgell, Sénher Josè Caixal, artenh eliminar es privilegios que seguie mantenguent eth clergat aranés.
- 1863 Comence era espleita MINÈRA en Liat per empreses franceses, degut ara dificila comunicacion d'Aran tamb Espanha.
- 1882 junhsèga Mn. Cinto Verdaguer passe per Aran de camin tar Aneto, en tot tornar eth pròplieu an. Ena sua òbra *"Canigò"* deishèc constància des sòns rebrembres aranesi.

- 1890 Es carrassaires dèishen de transportar troncs peth Garona enquia França. Atau desapareishec ua activitat econòmica de grana importància entara Val d'Aran.

s.XX

- 1901 Er engenhaire Louis Rouvière presente eth projècte deth tren Lheida Les en tot seguir era direccio dera arriu Noguera- Ribagorçana.
-
- 1904 Frederic Mistral, eth gran poèta provençau que revitalizèc era lengua occitana, recep eth Prèmi Nobel de Literatura, amassa tamb José Echegaray.
-
- 1906 Publicacion dera “*LA VALL D'ARAN, Guia monográfica de la comarca*” escrita per Juli Soler i Santaló, exemple paradigmatic der excursionisme scientific. Se convertís en ua òbra de reiterada referéncia.
-
- 1907 seteme Era Mission Arqueologica impulsada per Puig i Cadafalch visite Aran e d'autes vals pirenencs.
-
- 1907 Publicacion deth Libre “*Las islas Aran*” que narre era dura vida en aguestes tres petites ièrles irlandeses, plaçades ar oèst d'Irlanda.
-
- 1911 Mn. Rafael Nart, hilh de Vielha, escriu eth poèma “*Pasturada*” que esdevierà fòrça popular. Es aranesi reciten e canten “Non plores Tonet” e “Montanhes araneses”. Er Imne dera Val d'Aran ei basat en part, en aguest poèma e en ua cançon populara occitana.
-
- 1912 Mn. CONDÒ, er escrivian aranés mès important, recep un prèmi en Lheida pera sua emblematica poesía “Era Val d'Aran” ena que reivindicaue eth reconeishement entara Val d'Aran e era sua lengua.
-
- 1912 Inici dera espleita dera mina Victòria (Bossòst) qu'ei era principau dera Val. Es tres prumères decades deth s. XX constituïssen era epòca de màger importància dera mineria. Era blenda (sulfur de zinc) siguec eth principau producte minèr espleitat.
-
- 1913 mai 13 Jusèp Maria España, hilh de Vielha, ei elegit President dera Deputacion de Lheida. Pendent es mesi de març a seteme de 1936 serà Conselhèr de Governacion dera Generalitat de Catalonha.
-
- 1914 junhsèga 14 Inauguracion deth tramvia Pònt de Rei- Marignac, que se cale 14 quilomètres en França. Transportèc viatjaires e marchandises enquiat sòn barrament en 1954.
-
- 1924 junhsèga 6 Inauguracion dera carretèra deth Pòrt dera Bonaigua, peth Rei Alfonso XIII. Siguec era prumèra via que comuniquèc Aran tamb Espanha. En iuèrn quedaue barrada pera nhèu. Era prumèra trènhèus arribèc en 1945.
-

1924-1930	Bastiment d'escòles publiques en sies pòbles aranesi : Canejan, Les, Bossòst, Es Bòrdes, Arties e Salardú. Gràcies ara accion politica d'Eduardo Aunòs, Ministre de Trabalh dera Dictadura de Primo de Rivera.
1926 març	Inici des òbres deth Tunèl de Vielha, nomenat tamb rason, Alfons XIII.
1927 seteme 30	Plaçament dera prumèra pèira der Espitau de Vielha. Enquia alavetz es besonhs espitalaris se corbien en França.
1927	Era Caisha de Pensions daurís es dues prumères oficines bancàries en Les e Vielha, en tot includir ua Bibliotèca Publica en cada ua.
1929	Era Centrau de Cledes ath cant de Les, prumèra idroelectrica d'Aran, entre en servici.
1931	Eth filològ JOAN COROMINES lieg era sua Tesi Doctorau sus "Vocabulario aranés". 60 ans mès tard publicarà eth sòn complèrt estudi "El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, Diccionari i estudis lexicals sobre el gascò"
1931 junhsèga 20	Norbert Casteret demòstre, miejançant era coloracion der aigua, qu'era que ges enes Uelhs deth Joeu proven dera Maladeta (Conca deth Mediterranèu).
1931 octobre 11	Ena visita tara Val d'Aran deth president dera Generalitat, F. Macià, se li demane eth reconeishement des sues institucions tradicionaus.
1932 seteme 15	Er Estatut d'Autonomia de Catalonha non reconeish pas ara Val d'Aran cap particularitat institucionau ne lingüistica.
1936 junhsèga	Enes prumèrs dies dera GUÈRRA CIVILA, eth patrimòni artistic des glèises d'Aran (que se mantenguec republican) patic un gran deteriorament. Gràcies a Diu, se poderen sauvar, enter d'auti, eth Crist de Mijaran e eth de Salardú.
1938 abriu 18	Es tropes de Franco entren en Vielha, pòc dempús de qu'es republicans se retirèssen e hessen a explosionar era dinamita sauvada en Santuari de Mijaran. Era venerada imatge dera Vèrge de Mijaran ja auie desapareishut.
1944 octobre 19/27	Damb er ambiciós títol de "Reconquista de España" guerrilhèrs MAQUIS sagèren d'establir un cap de pònt ena Val d'Aran, quan eth gir dera dusau Guèrra mondial a favor des aliats, les hec a demorar eth sòn emparament. Aguest assaut durèc pògui dies, mès deishèc desenes de mòrts.
1946 març	Barrament internacionau des frontèrs espanyoles, que tornaràn a daurir en hereuèr de 1948.
1948 mai 22	Era inauguracion deth TUNÈL de VIELHA, ALFONS XIII (5.133m .de longada), dempús de 22 ans de travalhs, permetec era comunicacion d'Aran tamb Espanha ath long de tot er an. Coma conseqüència, possibilitèc era dubertura dera ESTACION D'ESQUÍ DE BAQUEIRA, setze ans dempús.

1950 / 3	Es darrers poblants de Montgarri se'n van. Tamb aguest abandonament se barre eth listat de pòbles desapareishudi.
1951	Publicacion dera Tesi Doctorau de Joan Reglà <i>"Francia, la corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Aran (s. XIII-XIV)." Ei era òbra mès complèrta sus era transicion entre aguesti sègles, periòde capitau ena Istòria d'Aran.</i>
1955	Era centrau d'Arties entre en funcionament. Ei era mès grana d'Aran e capçada deth sòn SISTÈMA IDROELECTRIC. Era bastissa d'aguest sistèma per part de Productora de Fuerzas Motrices S.A., enes ans 1940 / 1965 proporcionèc lòcs de travall e hec a vier fòrça immigrants.
1960	Metuda en marcha dera Centrau de Pònt de Rei, a pògui mètres dera termièra tamb França, e que completa eth sistèma idroelectric. Se barre era Centrau de Cledes (1929).
1961	Josep Pla descriuie : <i>"en el Valle de Aran no pude encontrar ni un solo elemento arquitectónico aberrante con la arquitectura tradicional del país"</i> (Cataluña, ed. Destino, pag. 441) E pensar qu'en tant pògui ans.....
1962 agost 28	Constitucion de TEVASA (Telecables Valle de Aran, S.A.), creadora dera ESTACION DE ESQUI, tamb 107 accionistes, era majoria aranesi. Jorge Jordana de Pozas, president e Luís Arias director. En 1977 cambièc eth nom peth de BAQUEIRA/BERET S.A.
1964 deseme 6	Eth prumèr e unic telesèra dera Estacion d'esquí comencèc a funcionar. Aguesta Estacion, plaçada ena capçalèra dera Val en tot baishar deth Pòrt dera Bonaigua, provòque er inici dera grana transformacion d'Aran. Era nhèu passe d'èster un trebuc a èster ua solucion.
1965	Darrèri sajaments d'extraccion enes mines (Liat 1961 / 1965)
1965	Camilo José Cela, ena sua òbra "Viaje al Pirineo de Lérida"(ed. Alfaguara, pag. 143), escriu: <i>"unos mozos juegan a las carta en aranés, que es lengua eufónica y antigua."</i>
1966 junhsèga 24	Dubertura deth PARADOR DE VIELHA. Pògui ans dempus se dauric eth Parador d'Arties.
1970	Era poblacion e era economia aranesa comencen a créisher en aguesti ans. Eth motor deth creishement economic ei eth torisme der esquí, en tot qu'era agricultura e era ganaderia va decreishent pòc a pòc.
1973 gèr 13	Inauguracion dera Estacion d'esqui LA TUCA, ath cant de Vielha, dusau estacion dera Val. Se barrèc en 1990. Posteriorament s'a sajat tornar-la a daurir.
1973 mai 15	Constitucion dera FONDACION MUSÈU ETNOLOGIC DERA VAL D'ARAN. Des de 1977 publique era revista "Tèrra Aranesa".

1973 mai 15	En 1984 se daurís en Vielha eth Musèu dera Val d'Aran promoigut pera Fondacion tanben er Avescat d'Urgell, es ajuntaments aranesi e era Generalitat de Catalonha. Era Fondacion, ath delà a dues seccions : Amics de Montgarri e Lengua Viua.
1979 deseme 18	Eth NAU ESTATUT DE CATALONHA reconeish era organizacion administratiua tradicionau d'Aran (Disposicion adicionau 1 ^a) e respècte er aranès (Article 3.4)
1979	Melquiades Calzado balhe eth hons documentau e bibliografic sus era Val d'Aran, qu'auie acumulat ath long des ans, e tamb eth se cree eth Archiu Calzado, en Les.
1982	Era Estacion d'esquí de Baqueira s'esten entà BERET.
1983 gèr 14	Era aprobacion des NORMES ORTOGRAFIQUES DER ARANÉS suapausen er inici dera normalizacion dera lengua pròpria d'Aran.
1990 junhsèga 13	Aprobacion dera LEI SUS ETH RÈGIM ESPECIAU DERA VAL D'ARAN peth Parlament de Catalonha, en tot desenvolopar çò que dispuse er Estatut de 1979. Aguesta Lei " Restablís e actualize era organizacion administratiua pròpria d'Aran (art. 1.1) : Conselh Generau, division territoriau en sies Terçons.....; era lengua d'Aran ei oficiau en parçan (art. 2.1)
1991 junh 17	Constitucion deth sèga recuperat Conselh Generau d'Aran, d'acòrd tamb era lei 13 de junhsèga 1990. Aguesta data, 17 de junh, quede restablida coma Hèsta d'Aran.
1994	Era estacion d'esquí de Baqueira/Beret s'amplie tath Pòrt dera Bonaigua , ena comarca deth Palhars Sobiran.
1996	Era recèrca Istorica aranesa recep un important e coïncident impuls en èster presentades tres valioses Tesis doctoraus sus Aran: era liejuda pera istoriadora M ^a Àngels Sanllehy e es des catedratics francesi Sergi Brunet e Patrici Pojada. Es tres Tesis, publicades, se referissen ara Edat Modèrna.
1996	Ath long de 1996/1997, eth Govèrn francés tamb eth supòrt dera Union Europèa inicièc un programa de repoblacion der ós en Pirenèu Centrau, ath cant dera Val d'Aran. Aguest desenvolopament comportèc ua grana polemica. Actuaument demoren en Pirenèu ua trentia d'ossi.
1998	Nèish er Archiu Generau d'Aran. Era sedenza s'installe ena Casa deth Senhor d'Arròs qu'amasse e restaure tota sòrta de hons documentaus tant publics coma familhars.

s.XXI

2003	Era Estacion d'Esquí de Baqueira-Beret s'amplie tara Val d'Àneu, aiguavés Sud deth Pòrt dera Bonaigua ena comarca deth Palhars Sobiran, tamb era installacion deth telesèra La Peülla.
2005	Ua piscifactòria d'esturions, plaçada ath cant de Les, comence a produsir caviar.
2006 junhsèga 19	Eth NAU ESTATUT DE CATALONHA amplie eth reconeishement dera singularitat aranesa (art. 11, 94 e Disposicion Adicionau 5aua) e dera lengua aranesa (art. 5.5, 36 e 143.2) qu'ei declarada Lengua Oficiau en Catalonha (art. 6.5).
2007 deseme	Dubertura d'un nau TUNÈL, parallèl ath Tunèl d'Alfons XIII, aguesta naua via aufrís ua circulacion segura.
2010 octobre 1	LEI DER OCCITAN, ARANÉS EN ARAN, ei aprobada peth Parlament de Catalonha. Regule detalhadament en 25 articles era lengua pròpria d'Aran. Era sua declaracion "Lengua d'ús preferent" (art. 2.3, a) a estat objècte de recors d'inconstitucionalitat. Er aranés ei era unenca lengua occitana tamb reconeishement oficiau.
2010	Er estudiòs sacerdòt aranés, Mn. Jusèp Amiell, tradusís ar aranés era Biblia (Nau Testament).
2010	Era renda per capita dera Val d'Aran ei era dusau mès nauta des comarques catalanes segons er Institut d'Estadistica de Catalonha.
2013 junh 18	Catastrofica RIUADA produsida peth riu Garona e bèri des sòns afuents, era quau a alterat eth sòn cors e a deteriorat eth miei ambient, qu'a estat restaurat en part.
2013	Triple aniversari: Des.hèta de Muret (1213), Querimònia (1313) e Tractat de Lies e Patzeries deth Plan d'Arrem (1513).
2014/ 2015	Era Estacion de Baqueira/Beret hestege eth sòn 50 aniversari. Actuaument aufrís 153 Km, esquiables, 99 pistes, 35 remontadors e un circuit d'esqui nòrdic.
2015 hereuèr 5	Era LEI 1 / 2015 DETH RÈGIM ESPECIAU D'ARAN desvolope es naues disposicions der Estatut de Catalonha de 2006, en tot reformar e ampliar era anteriora Lei de 13 de junhsèga de 1990 (se passe de 25 a 93 articles). Aguesta Lei comence proclamant que " <i>Aran ei ua realitat nacionau occitana</i> " (art, 1) e lèu acabe anonciant " <i>eth dret deth pòble aranés a decidir eth sòn futur</i> " (Disposicion addicionau 1 ^a). Aguesta darrèra, amassa tamb d'auti articles an originat un procediment d'inconstitucionalitat.
2015 junhsèga 10	Presentacion der " <i>Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia Aranesa dera Lengua occitana</i> ", constituït cossent tamb er art. 46 dera Lei 5 de hereuèr de 2015.
2015 seteme 27	Enes eleccions autonomiques celebrades en Catalonha, era Val d'Aran ei era unenca comarca ena que non guanhe era coalicion independista.

Contraband d'un cant ar aute dera termièra

Lourdes Santacruz Alís

Eth dia que trapè aguesti dus documents, des quaus es nòms des personnes è decedit non hèr-les publics, pensè escriuer sus aguest tèma, eth contraband, que tostemp a estat present e ne seguís estant ena societat. Tostemp se'n parle tamb era votz baisha mès...en cant escur dera societat i campe.

Existissen trabalhs en d'auti parçans deth Pirenèu sus aguest tèma mès dera Val d'Aran pòga causa se'n coneish. Ei un tèma pendent entà descubrir. Aciu presenti ua petita uelhada ad aguest mon marginau que tostemp a remoigut era economia sosterrada.

Documents istorics

- "Eth 21 d'octobre de 1939 era "Secretaria de Juntas Administrativas de la Delegacion de Hacienda" dera provincia de Lheida impausaue a un vesin d'Arròs , per defraudar ara "Renta de Aduanas" tamb motiu dera apreension d'1 quilogram de cafè cru e 8 de torrat , verificada pes fòrces dera Guàrdia Civila dera pòsta deth Portilhon eth dia 4 de junshèga darrèr e per aguest hèt se li impause er article 16 dera vigent Lei de contraband e defraudacion, era soma deth pagament de 302'70 pessetes en un plaç de 15 dies. En cas d'insolvéncia se li aplicarà 1 dia de preson per cada 5 pessetes."

Signat en Lerida, an dera Victòria, peth Secretari dera Junta

---

- Eth 12 de mai de 1939, an dera Victòria, eth tinent dera Comandància Militar dera Val d'Aran plaçada en Vielha.

Dèishe constància per escrit qu'aguest vesin a satisfèt era quantitat de 25 pessetes coma impòrt dera multa impausada per auer venut bestiar de lèit ena hèira de Bossòst.

- "En aute document de 3 de mai de 1943 ath madeish vesin se li notifiquè expedient per transpòrt clandestin de 39'50 kg truhes que li siguieren intervengudi."

ERA ACTIVITAT / ERA LEGALITAT

S'enten per contraband era entrada o era gessuda de venta clandestina de marchandises proïbides o sometudes a drets e que se defrauden as autoritats locaus.

Tanben se pòt enténer coma era crompa o venda de marchandises en tot esviar drets de doana.

Aguesta activitat econòmica ei definida coma eth trafic illegau de marchandises entre dus païsi sense pagar drets de doana . Generaument se tracte de marchandises proïbides, escasses o de còst mès car en pròpri païs, que s'introduïssen des dera termièra tamb eth païs vesin.

Poiríem restacar aguest mot tamb paraules coma

"affaire- alijar- alijo- carabinero- cargamento- confiscar- contra- - contrabandear- contrabandista- fayuca- matute- pasar- piratear- piratería"

Mès ei coriós qu'entre es lengües tant emprades se ditz dera madeisha forma en anglés, francés e portugués: *contraband*.

Era conducta humana denominada contraband s'inscriu en marc deth dret penau economic. Era economia des nacions a de besonh auer un contraròtle sus es sues importacions e exportacions Atau, se considère que hèr contraband aqueth qu'exercís accions o

omissions, per miei d'ua conducta ardida o enganhosa , tanben er objectiu d'arténher que determinada marchandisa eludisque eth contraròtle deth servici doanèr.

Moltes legislacions lo considèren coma un ahèr d'orde fiscau, aguesta activitat ei considerada com un delicte de creacion legau. Bères legislacions lo considèren un delicte contra er orde economic o sociau.

Crubar drets doanèrs peth transpòrt de marchandises dejà l'impausèren es egipcis. Es grècs, ath delà, apliquèren politiques de protection as sòns productes, en tot proïbir era importacion de vins e tanben era exportacion de granatges. Ena epòca dera Colònia (colònies espanyòles americanes), eth contraband siguec reprimit pes Leis des Indies e pes Ordenances de Bilbao.

Istoricament en Espanha, eth contraband a agut ua grana influéncia sociau e economica en parçans fronterèrs enquiarà supresion des contraròtles dera termièra a trauès der acòrd de Schengen de 1985 e en vigor des de 1995.

Eth mercat nere ("estraperlo") ei un sinonim de contraband. Era origina d'aguest mot se deu a un escandòl politic que passèc ena Dusat Republica Espanhòla coma conseqüència dera introduccion d'un jòc de rotleta electrica de marca "StraPerlo", nom derivat des dus empresaris olandesi que promoigueren eth negòci.

A trauès dera istòria aguesta activitat delictiva tostemp a estat presenta : ath long deth siècle XVI eth trafic illegau ère ua practica comuna en bères regions d'Ultramar . En 1968 es flòtes espanyòles sonque aprovedien en ua tresau part es mercats indians, es dues tresaus parts restants, ère realizat peth contraband. Es productes qu'es contrabandistes recebien a escambi des sues marchandises siguieren sustot matèries prumères-hustes tintadisses e nòbles- fruts dera terra - sucre, tabac, coton, cacao - e en mens mesura, metaus preciosi. En Hispanoamerica es marchandises mès cercades e valorades èren es teishits, oli, begudes alcooliques e articles manufacturadi com esturments de hèr e acer. Eth mercat des esclaus neri tanben queiguec en mans des contrabandistes.

Ena actualitat en auer-se liberalizat era màger part des mercats, eth contraband se da en productes fòrtament gravadi fiscaument , qu'implique que i age ua grana diferéncia entre eth prètz economic reau e eth prètz finau de mercat. Aguesta diferéncia ei eth que convertís en atractiu eth delicte deth contraband. Es idrocarburs , eth tabac o eth alcoòl son es mès comuns.

ACÒRD DE SCHENGEN

Acòrd, signat eth 14 de junh de 1985 entre es Govèrns des Estats dera Union Economica deth Benelux, era Republica Federau d'Alemania e era Republica Francesa, relatiu ara supresion graduau des contraròtles enes frontères comunes.

Ena actualitat ei signat per 26 païsi.

ANTECEDENTS ISTORICS

Pèir Cots (6) prigondís enes relacions comerciaus entre Espanha e França – sustot en transit de bestiar e marchandises de prumèr besonh- a trauès des passi des montanhes entre es vals vesies des dus cants dera serrada. Aran auec ua grana importància dada era sua proximitat tamb eth país vesin. Aguestes relacions comerciaus s'anèren estacant, ath long des tempsi, tamb convènis e tractats entre toti es vesins, entà esvitar, sustot en temps de guèrres, era relacion commerciau. Agesti tractats sagèren d'esvitar es contunhes bandositats entre es termières en temps d'enfrontaments com eth cas en 1282 quan membres des classes poderoses d'Aran crotzèren enquia Comenges e Coserans, d'a on tornèren cargadi d'un bon numero de caps de bestiar que panèren a vesins de tanta importància coma Ramon Spello, Guerau d'Asset, arcedian dera glèisa de Sant Bertrand (pag. 27)..... Sigueren es prumèrs contrabandistes?

Investigacions sus eth contraband

- Era tèsi doctorau de Ferran Sanchez Agustí (2) *Fronteras y Contrabando en el Pirineo Occidental* estudie aguest fenomen ena termièra vasca a on era activitat recebie eth nom de trabalh de net--*trabajo de noche-*.

En aguest trabalh se nomente era polisemia deth mot contraband (trabalh de net, frau, mercat nere....)

Se pòt considerar un fenomen estructurau dera economia der Estat. Es cultures antiques: egipcis, grècs, romans... dejà lo practicauen. Ena Edat Mieja i auie lèu mès contrabandistes que comerciants. Regular eth comèrc a traus dera doana a estat ua des causes dera existéncia deth contraband. Ei, per aquerò, un fenomen caracteristic des societats complèxes.

ETH CONTRABAND DERA POSTGUÈRRA

-En libre “*El contraban de frontera al Pirineu Català*” (4) aguesta activitat esdevier er èish principau dera òbra, concretament eth trafic de marchandises e d'animaus, mès tanben se descriu eth transit de personnes - fugitius, refugiats e guerrilhèrs antifranquistes.

Descriu qu'era costum de caminar ath marge dera lei les a dat, as contrabandistes, un biais epic mès que mereishut. Aguesta activitat illegalau les obligau a transitar pes camins e rotes fòrça mès amagats. Eth risc des camins isoladi, dera nhèu, dera net, des aspres montanhes e dera topada tamb es carabinèrs, conferie ua fortalesa e ua valor insuperables. Arrés coma eri coneishien tan ben era cadia pirenenc, arrés se calèc tan ena prigondor d'aguestes montanhes coma ac heren eri, tamb eth risc tostemp penyat en cap, empenuudi per un brutau instinct de supervivència. Viueren pensant que non existien divisions frontereres senon que credien qu'aguestes montanhes a on demorauen èren un espaci comun de convivència. Aguest autor base eth sòn estudi enes testimònisi oraus darrers dera gent dera montanha enquiara còsta que se dediqueren ath contraband ena postguèrra espanyola. Sens doblet siguec ua gèsta de sacrificis e traïments, de subornacions e sustot de supervivència. Eth contraband dera postguèrra siguec ua activitat qu'ajudèc a hèr mens pesada aquera epòca de caréncies e de misèria.

Entara majoria, eth viatge tà França o tà Andorra servie entà hèr-se un suber-salari, de tot de besonh en aqueri moments. A bèth un, pògui, les enriuic e tot.

Aguest contraband dera postguèrra produisic beneficis que, d'ua manèra o ua auta, revertic ena economia des pòbles de montanha e dera còsta ampurdanesa e ajudèc a arturar era immigracion. Ei un trabalh pendent d'investigar. D'aguesta economia sosterrada se'n beneficiau molta gent, a part des contrabandistes.

Es entrevistes as darrers protagonistes d'aguesta istòria s'esten a totes es comarques pirenencs catalanes de frontèra o propères ad era.

En capitol dedicat ara Val d'Aran mos aufrís eth testimòni de **Manuel Medan** de Bossòst que rebrembe qu'eth contraband ère ua realitat quotidiana a causa des peremptòris besonhs basics dera poblacion aranesa. Descriu es dus camins que seguien es contrabandistes de Bossòst que gessien de nets dera vila, passauen pera montanha de Casteràs enquiara Pala d'Estiuèra. Un auta camin ère dirigir-se tath bosc e corraus de Samorèra enquiara arribar en Còth deth Portilhon, endret a on i auie ua caseta dera guàrdia civila – a on residie ua parella de guàrdies - e ua casèrna - mès grana e abitable - des agents doanèrs francesi. En 1944 era caseta dera guàrdia civila siguec abandonada a compdar des incursions des maquis. Pendant es ans dera aucupacion militara alemana de França -1940-1944 - entrèren centears de fugitius jueus ena Val d'Aran, guidadi per guides francesi contactadi tamb guides locaus aranesi. Eth joen Sr. Medan recebec un parelh de sabates, “*es primères dera mia vida*”, quan auie 16 ans coma pagament per part d'ua familia francesa d'origina judiuia.

En finalizar era dusau guèrra europèa e abans dera dubertura dera termièra tamb França, mancauen productes alimentaris. Es contrabandistes de Bossòst portauen paquets, de 25 - 30 quilòs carrejadi ena esquia, d'arròs, sucre e òli e se dirigien tar otèl Cheval Blanc de Luchon. Abans calie esvitar eth contraròtle doanèr de Sant Mamet. En 1950 quan França comencèc a beneficiar-se deth Plan Marshall cambièren es causes: es contrabandistes de Bossòst anauen tà França a cercar café, sucre, fidèus e pan. Per “viatge” guanhauen 25-30 pessetes: *ua misèria*. Se tractau d'un contraband a petita escala, non organizat e

que se basaue en un intercambi entre particulars, segons es besonhs de cada casa.

Eth senhor **Joan Peremartí** – un aute testimòni de Bossòst- explique qu'ér autentic contraband avec lòc en decors dera guèrra 1914-18. Es productes basics (sacs de haria, òli, ueus..) e es begudes espanholas, arribauen en tren de via estreta de Luchon a París. En Pònt de Rei es marchandises èren depositades en cars tirats per bòs. Ena revenda d'aguesti productes basics as francesi- qu'èren en plia guèrra - se produsic er enriquiment de bères personnes araneses.

Era frontèra siguec ua linha ficticia entàs ramadèrs francesi e aranesi. Es vaques se desplaçauen sense trebucs ara recèrca des milhors peishius e ath madeish temps existie tota ua tradicion secular entre es pastors des dus aiguavés fronteròrs que se mantenguec enquiarà Dusau Guèrra Mondiala: anís, lates de sardines, sucre e cafè, èren bèri uns des productes que s'anauen intercambiant.

En 1948 en daurir era termièra tamb França – eth Portilhon en 1950- s'inicièren es trajèctes dera companhia “Alsina Graells”. Es autobusi venguien de Barcelona atrauessauen era frontèra de Pònt de Rei e recuelhien eth corrèu en Fos. De retorn es saques deth corrèu tornauen carrejades de pòts de cafè. Existie ua grana complicitat tamb era guàrdia civila dera casèrna de Pontaut: cafè entà esvitar contraròtles o inspeccions.

Cau destacar eth papèr des hemnes en contraband. Un des prumèrs rebrembes infantils deth senhor Josep Berart son es longues caminades a pè agarrat dera man dera sua mair amassa tamb d'autes hemnes de Bossòst. Dempús deth travalh de casa e deth prat emprenien eth camin enquiarà frontèra a cercar aliments, concrètament en còth de Panèc.

ERA IMATGE / ER ARGÒT

Era imatge deth contrabandista tamb es paquets ena esquia, que caminaue pes lòcs mès amagadi e dificils dera montanha - entà non enténer eth temible “ALTO” des carabinèrs - ei perduda en temps non tant aluenhat. Cada “viatge” podie supausar guanhar uns sòs

inimaginables en auti travalhs sustot ena frontèra tamb Andorra.

S'apareishie era guàrdia civila, tirauen es paquets e cames ajudatz-me!.

Actuaument es que passen de nets per aguesti camins son còlhes de coches tot terren tamb carga similar.

Ena localitat d' “*El Granado*” (Huelva), erigiren un monument, realizat en resina, ath contrabandista. Aguesta localitat que limite tamb Portugau, a volut dedicar un aumenatge a totes aqueres personnes qu'ena epòca dera postguèrra se dedicauen ath contaband de subsisténcia, entà paliar era grana carència d'aliments basics existents en parçan. Se confirme, un viatge mès eth caractèr epic deth contrabandiste,

LITERATURA

Es contrabandistes son tanben protagonistes dera literatura. Enes viatges a pè peth Pirenèu son propici -en siècle XVIII, XIX e XX- es aventures de trobades tamb còlhes de contrabandistes.

"Un representant d'ua casa comerciau de Paris ei enviat tà Espanha entà crompar lan. En sòn pas pes montanhes d'Aran, en Vielha, un contrabandista li aufrís ua grana carga de lan fina originària de Tremp, Gerri, Talarn, Torla, Lheida..... Mission artenhuda! Eth protagonista definís es contrabandistes atau: ...leur existence se divise en deux parts: l'une , qu'ils passent à frauder la douane, au risque de leur vie; et l'autre, à manger et à boir" (6)

ENTÀ NON DESBREMBAR

Ena societat actuau eth temps de léser ei ua realitat e ua conquista deuant deth mon deth trabalh, non hè tanti ans lèu sense drets. Ei de besonh ramplir es dies e ores de léser, per aguesta rason era societat cada còp mès hè arribar aufèrtes variades e tà toti es gusti. E en aguest mon dera demana e dera aufèrta a una grana cabuda eth tandèm cultura / natura/ espòrt.

Atau podem trobar activitats a desenvolopar coma:

1.-“Senda de los Contrabandistas. Pirineo Aragonés.”

Cinc dies de senderisme pes rotes qu'eth reconeishut pireneista e mite Eth Comde Russell, descubridor de fòrça des tucs des dues cares deth Pirenèu, avec contacte tamb eth contraband e es contranbandistes de Sallent de Gàllego e Canfranc. Ei un aumenatge e reconeishement ara sua aventura a finaus deth siècle XIX.

Conde era istòria que Russell, quan entrèc des de França entà coronar un des tucs entre es vals der Aragon e deth Tena, siguec assaltat per uns bandolèrs, que non se sap ben d'a on venguien. En tornar tà França, se hec tamb ua pistòla, era mès grana qu'auien en comèrc. Diden ... qu'a compdar d'aguest moment, quan creuaue pes passi pirenencs, l'exibie ben visible tostemp que s'apropaua bèth un e atau èren avisadi.....

ETH CONTRABAND , ES “PAQUETAIRES” O CONTRABANDISTES

Enes montanhes aragoneses aguesta activitat e es sòns actors èren plan famosi. Cor era votz

que, non hè guaire temps, se passèc ua maquina de camp desmontada pera val del Tena, era prumèra dera sua epòca en parçan. Abantes eth besonh de productes d'un costat a un autre dera frontèra, amièc qu'aquerò que se nomenèc contraband, siguesse sonque qu'un intercambi de marchandises entre païsi. Aquerò certament, en tot esviar es drets de doana.

Aguesta ei era realitat deth contraband en lèu toti es parçans fronterers ath delà de d'auti grops mès organizadi.

2.- Pes camins de minèrs e contrabandistes

Recorrut: Porcings-Canejan-Pontaut (Val de Toran)

Descripcion

Es camins d'aguesta Val , ua des mès sauvatges deth parçan aranés, mos permet imaginar com transcorriè era vida en aguest lòc hè sonque uns ans. Arribèc a aubergar 9 nuclèus des qu'ara n'i a 4 de poblats. Es sòns camins s'utilizauen coma via principau de contraband entre França e Aran. Ère tanben era via mès rapida tà França deth minerau que s'espleitaue enes mines de Liat a 2.300 mètres de nautada, per ua linha de cable aerian de 14 km. enqua Pontaut.

Se transite peth vielh camin plen de marrècs que junh es pòbles de Porcings, Canejan e Pontaut entornejat per ua grana riquesa de vegetacion e rèstes dera explotacion minèra coma es bocards, qu'èren es lauadòrs de minerau a on hemnes e mainatges travalhauen en dur ahèr de deseparar eth minerau util dera ganga, ròca inservible.

ES CARABINÈRS E ERA GUÀRDIA CIVILA

Son es auti protagonistes d'aguesta activitat. Sense eri... que facil auie e serie passar d'un costat a un autre dera termièra.

Era luta contra eth contraband l'amiaue a tèrme eth *“Real Cuerpo de Carabineros de Costas y Fronteras”*, creat en 1829, e mès endeuant denominat *“Carabineros de Hacienda”*, enquaera sua integracion ena Guàrdia Civila en 1940. A compdar d'aguesta data es sues competéncies siguieren assumides pliament pera Guàrdia Civila.

Es casèrnes dera Guàrdia Civila èren ubicades en toti es pòbles e passi dera termièra tamb França.

Era incorporacion d'Espanha ena Union Europèa e ath Espaci Schengen supausèc era suppression des frontères e eth refòrcament des extiors e representèc ua hita ena mission dera guàrdia civila. En 2001 se cree er organ coordinador dera Guàrdia Civila encargada de combàter eth narcotrafic, eth contraband, era fraudaria der IVA e era immigracion irregulara.

NOTICIES ACTUAUS

Ena premsa diària son abondoses es notices restacades tamb eth mon deth contraband. Aciu un exemple:

Lleida. (Europa Press).- *La Guardia Civil ha detenido en Alins (Lleida) a dos personas por contrabando de tabaco y ha intervenido 11.000 cajetillas de cigarrillos rubios valorados en 47.300 euros.*

Los agentes encontraron el tabaco el viernes en un coche todo terreno procedente de Andorra que circulaba en la pista de Tor, y después localizaron otro todo terreno que esperaba cerca para recoger la mercancía, ha informado la Guardia Civil en un comunicado.

Los detenidos son dos españoles de 53 y 66 años, a los que también se incautaron los vehículos y una pistola simulada que llevaba uno de los individuos, y las diligencias se pusieron a disposición judicial en Tremp.

BIBLIOGRAFIA

1.-http://carlosbravosuarez.blogspot.com.es/2008/02/el-pirineo-aragons-en-la-segunda-guerra_28.htmlvadiendo los impuestos.

2.- *Fronteras y Contrabando en el Pirineo Occidental*. Ferran Sanchez Agustí.

3.- *Espías,contrabando, maquis y evasión. La segunda Guerra Mundial en los Pirineos*. Ferran Sanchez Agustí.

4.- *El contraband de frontera al Pirineu Català. Histories i testimonis* . - 2011.- Josep Albert Planes i Ball.- Edt. Farell

5.- *Dans la Vallee d'Aran .Aventures d'un commis voyageur en Espagne. Capitol Les contrabandiers du Val d'Aran*” -Hugues -Alexandre Roy- 1791. C.Lacour, Editeur -MMV (reimpression)

6.- *Los derechos de paso, pastos y aguas entre Aran, Comenges y Ciserans y su relación con los tratados de Lies i Patzeries -2003*. Edit. Consell Generau d'Aran

7.-Delito de contrabando | La guía de Derecho
8.- <http://derecho.laguia2000.com/derecho-tributario/delito-de-contrabando#ixzz3iiulA3GT->

http://carlosbravosuarez.blogspot.com.es/2008/02/el-pirineo-aragons-en-la-segunda-guerra_28.html
http://carlosbravosuarez.blogspot.com.es/2008/02/el-pirineo-aragons-en-la-segunda-guerra_28.html
http://carlosbravosuarez.blogspot.com.es/2008/02/el-pirineo-aragons-en-la-segunda-guerra_28.html

Generau Cesar. Notes inedites d'un maqui aranés.

Ferran Sánchez Agustí & Claudio Aventín-Boya

Notes biografiques.

Juan Blázquez Arroyo, "Juanito" (Bossòst, 21-03-1914 - Rabat, 10-12-1974), hilh de Francisca, de Bossòst e de Juan, d'Antequera, er engenhaire que redactè en 1913 eth projècte des aigües potables en Vielha des dera Hònt dera Palanca, que pishaué ath pè de Ribaeta, un km. aigües ensús dera entrada en Carrèr Major e en front ara vielha fabrica, Dempús dera pèsta tifoidèa d'aqueth an.

"Juanito" ère un superdotat, en primària, rebrembaue Manuel de Miguel, arribaue a formular, tostemp d'ua faiçon pro corrècta, correccions ath madeish mestre. Corsèc eth bachilierat entre Girona e Madrid. En 1936 se doctorè en Dret en Madrid a on siguec cofondador dera progressista *Federación Universitaria Española* e se licenciè en Literatura e Lengua Espanhòla en Sevilla. Ath delà der aranés, catalan, castelhan, arribèc a parlar anglès, francés, italian, portugués e chèc.

Des deth 22 d'octobre de 1936 enquiarà sua "movilizacion" eth 27 de març de 1937, presidic era bailia de Bossòst per UGT, damb dus còssos dera CNT, tres d'ERC e un mès dera UGT. Formèc part dera Comission d'Expropriacions e parèc quinsevolh tipe de represalias. Acabèc era guèrra de comissari generau dera 60 Division. En exili travalhèc de "campagnard", de carboèr, de chofer d'autobús e impartic classes particulares de castelhan. En 1941 fondèc era UNE, plataforma politicomilitara unitarista damb Jesús Monzón Reparaz, eth cap comuniste desbrembat pera istòria (veir documentau TV3). Passèc peth Camp de Noé e deth 30 de deseme de 1942 ath 25 d'octobre de 1943 siguec internat en Camp de presoërs de Vernet (Arièja) enquia evadir-se de forma espectaculara damb es

brigadistes rumans Pavel Cristescu e Mihail Florescu, responsable dera MOI. deth Lòt e Garona e Marselha, futur ministre deth Petròli e dera Indústria Quimica de Rumania.

Juan Blázquez ei coneishut pera istòria coma "General César", un des dus soleti espanyòus que guanhèren eth manament de generau enes Forces Franceses der Interior (FFI). Auec era *Légion d'Honneur*, era *Medaille de la Résistance* e era *Croix de Guerre avec Palmes*. Siguec eth comissari generau der Estat Major e cap deth Servici de Contraespionatge e Informacion dera 204 Division ena "Operación Reconquista de España" desenvolopada pes Pirenèus entre er ostiu de 1944 e era primauera de 1945, era soleta accion que metec nerviós ath "masover deth Pardo" pendent era sua longa estada en poder, e envièc enquia cent mil efectius militars ara frontèra en un parelh de setmanes, e tanben manèc bastir era construccion de defensa Línia Pirenèus, coneishuda com a *Línea Gutiérrez*, entà hèr front ara possibla invasion aliada, que non arribèc jamès.

Juan Blázquez presidic er enterrament e era processon enquiarà pòrta dera glèisa de Bossòst, des agents dera Policia Armada, mòrts en combat en passeg de Bossòst, Bonifacio Fonseca Hernández e Félix Martínez Gutiérrez, tot e èster convidadi mès d'un viatge a depausar es armes. Er ofici lo presidic eth rector Agustí Nat Falp, que passèc tà França en junhsèga de 1936. Entre eth 19 e eth 27 d'octobre de 1944, damb dus guerrillers de guàrdia ena pòrta, s'installèc ena Fonda Mases, a pògui mètres dera sua casa mairau en Carrèr dera Pietat, a on era sua mair dauric un estanc quan eth sòn pair moric dera grana pandemia dera grip de 1918. Tanben metec dus maquis mès ena pòrta dera glèisa entà assegurar toti es oficis religiosi.

Juan Blázquez, un viatge desmobilizat, escriuec des de Tolosa enes publicacions *Lluita*, *Nuestro Combate* e *Quaderns del Comunisme*. En 1947 ère eth president dera *Union des Internés Politiques Étrangers de la Fédération Nationale des Déportés et Internés Résistants et Patriotes* (Paris). Cofondèc tanben en Tolosa eth *Hospital Varsovia* e portèc era empresa forestau Fernández-Valledor-García (*Société Forêtier Française du Midi*): mès de 200 lòcs permanents de trabalh e 300 mès de temporaus segontes era demana e era sason der an, plaçadi entà fabricar trauèsses tara SNCF (era RENFE francesa), husta tath gasogen des coches e consum de casa, e ath madeish temps escòla de maquis entara entrada en Espanha, centre de manteniment d'emisores de ràdio e magazèm d'armament en generau.

Eth generau poliglòta.

En mai de 1949 dauant era *Guerra Fría* tornèc tà Praga, que coneishie pro ben des de 1945 de quan siguec delegat dera *Unión Federal de Estudiantes Hispanos* en Congreso Mundial de Estudiantes. Participèc tanben damb era *Sociedad de Amigos de la España Democrática*. Enquià 1952 trabalhèc ena plaça de catedratic dera *Lengua Española en la Escuela Superior de Ciencias Económicas* a on dirigic eth departament de lengües non eslavas e amèc ath madeish temps aguest ahèr enquià 1958 damb es de lector, mestre extèrn e professor adjunct d'espanhòu ena Facultat de Filologia dera Universitat Carolina e era Facultat d'Agronomia dera Nauta Escòla Superior d'Agricultura, a on profitèc entà graduar-se d'engenhaire agrònòm. Impartic classes de francés ena *Ústav Dejin Univerzity Karlovy*, arribèc a dominar era lengua chèca tanplan que publiquèc eth *Diccionario checo-español*, preparèc una extensiua colleccio de modismes, e amassa damb *Libuse Prokopová* escriuec *El manual del español*. Damb era balaguerina Teresa Pàmies, com "Joan Verdaguer" parlèc pera Ràdio Praga en catalan damb un accent molt de Lleida marcat pera morriña. Patic pera sua seguretat damb eth Procés Slansky (caça estalinista de *brushes*) e marchèc tath Conselh Mundiau dera Patz en Viena. Trabalhèc en ues explotacions forestaus nacionaus entre

Rabat e Casablanca de 1959 a 1974, a on l'arribèc era mòrt naturau pera diabetes, que patie d'urèa quan viuec en chalet *Les Violettes de Salé* (Marròc).

Darrèr de tot gran òme i a tostemp ua grana hemna: Dolores Clavero Maestre (Donostia, 1914 - Hondarribia, 2004). En abriu de 1938 abantes dera arribada des insurgents ena Val tornèc tara Catalunya republicana per França. Odontològa damb "mano de ángel", trabalhant en Les, Madrid, Praga e Paris, eth ministre francés Charles Tillon certificuèc qu'auie servit "avec bravoure dans les rangs des FTPF en qualité de Responsable de Solidarité des FFI espagnols pendant la Guerre de Libération Nationale. Jamès lheuèc sospites entre er enemic perque "encadilaue" as alemanys damb es sòns charmants uelhs blus e un attractiu glamour ari. En 1999, laguens dera presentacion deth prumèr recuelh biografic de Blázquez, auérem era sòrt de compartir taula e ua estona amassa en Vielha, laguens dera presentacion dera prumèra òbra que parle e aumenatge ath sòn òme. Sues son es darrères paraules:

"El Juanito se opuso a la operación pero recomendó el Valle de Arán como centro de la invasión porque sabía que era el único lugar de los Pirineos, los conocía bien, para entrar y salir con facilidad, con pocos riesgos y escasas pérdidas humanas. Fue una ofensiva con la retirada a punto desde el primer momento. Y nunca piense nadie que lo hizo para dañar porque, aunque no pudo regresar, en el pensamiento siempre tuvo presente su patria chica."

Arregraïments.

A toti es que mos an aportat documentacion, tant inedita com publicada, ath delà des testimoniatges personaus, com eth de "Lòla", era hemna de "Juanito", qu'auérem era sòrt de parlar-i, e des diferenti documentaus e colleccions que mos an balhat tanta informacion, sustot es especializadi ena matèria e epòca: eth Pavelló Repùblica dera Universitat de Barcelona, er antic "Archivo General de la Guerra Civil Española (Salamanca)", entre d'auti. As recercaires locaus com er aranés JC. Riera Socasau o eth catalan J. Calvet, comissaris e biografistes sus aguesti ahèrs enes darrères annades. Ath responsable deth Punt Òmnia

de Les, H. de la Rosa, ena antica bibliotèca municipau. E ath madeish M. Calzado, recercaire pionèr aranés, e prumèr escrivan en païs sus era invasion maquisard aranesa enes publications locaus (Aran, etc.).

Documentacion inedita.

ARANESI

Es nosti batalloüs de guerrillés han entrat en es vesti pòbles. Era hora d'era liberassoun d'Espanya ha toucat. Era terra que nous veigues neixe va a respirar ja que Franco era Falange seran escatmpades det son soulé.

Ara qu'es bandits alemanas reculen en Europa daouant des soldats inglesi, russi e americás es guerrillés espagnols fourman dam es homes hounrats d'era nostra patria un soulet e for counjún de patriotes vous criden en ta hé era EN-SOURRECCION-NACIOUNAL.

? Quines soun es nostes banderes de combat ? ? Qui e que nous guie a RE-COUNQUISTA Espanya ? Era bandera que pourtan ena luta ei era de UNIOUN NACIOUNAL, lo que vo dide que dejous des sos plêcs ei caben touti aqueri — sense differensies de partit, religioum e opinious — que, volen va Espanya libre d'alemas e des sos moussous franquites. Ena naoua creouada de LIBERACION nous guie era « JUNTA SUPREMA » de Union Naciunal, punat de homes que veiguen que ESPANA se trova de-jous des sabates de Hitler, han subit organisa as espagnols en ta tourna a este es amous d'era sua Patria. ? Que vo et prougrama de U. N. ? Vo que Espanya sigue des espagnols e gouernada per espagnols. Que oagit et regimen de Franco e cownvocades eleccions nous pougem dar et gouer era constitucion que democraticament voulgesquem. Que et naou gouer asseguri a touti pan e travail. Que se trenquen es relacions diplomaticas tam es paisi fasoistes. Que se castigue as fagoüistes responsables et doulens. Que faire completa amnistia en

ta es que soufrissen en es presous et camps de coundentraschoun.

Pagesi aranesi, boues aranesi, enzes aranenses, hills d'ua terra de fourrous e per acro de libertad. Homes que tou et loun d'era vesta historia nou amous perque en s'guerets des nosti brats, des vestes terres e des vesti atala. Es viells privilegis d'era « UNION NACIOUNAL » e es que vous deren et voullez. A goun vous poussent en la mort. Comme Napoleon e es sues troupes laissadas era vesta Vall, fourman en « milles hounrades » es vesti pares lutard hasta està vensuts en es batalles det Panticloun e det Pont det Rei. Es soldats de Bonaparte acaben era vesta Napoleoni penjan es vesti bailes (alcadel) en la tourre de Viella.

Aoue deouets està tabe dam nouaci. Ha arrivat et dia en que touti escoupetan era crida « Asarmes », « Tai combat ! » d'era « JUNTA SUPREMA ». Des que nous lancesquem ena batalla Franca et escoupetan et viende tam es armes. Deouets atacá as agents franquites que se troven e arrasá et son regimen. Ajudats as forces de Guerrilles e tou nos liberats Espanya.

Capellas aranesi, catolicas aranesi, anarcuicos aranesi, republicas aranesi, socialistes, comounistes e anarquistes aranési, touti a RECONQUISTA Espanya.

Carrabinés e gouardies-civils fabé tou nousati.

« VIVA Espanya. VIVA UNION NACIONAL era sua Junta Suprema.

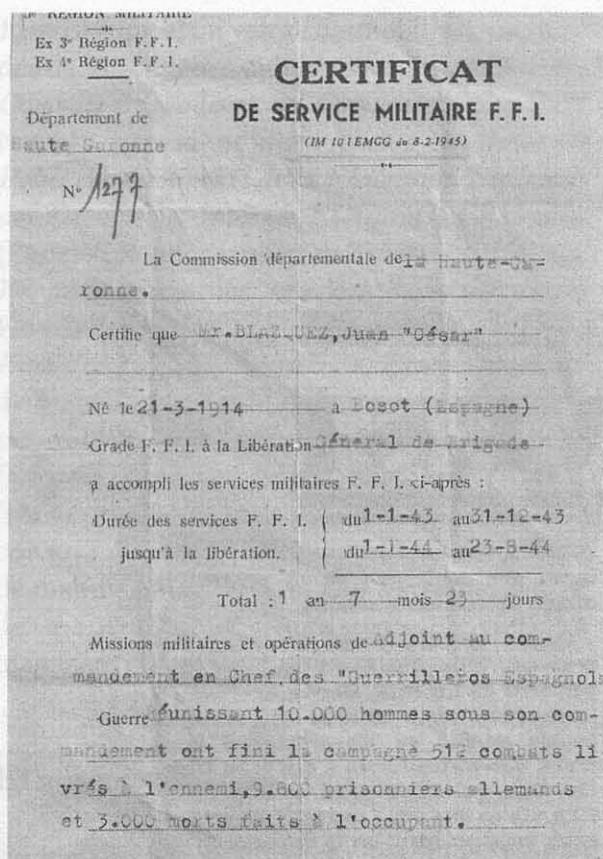
VIVA ES GUERRILLES ESPANOLS.

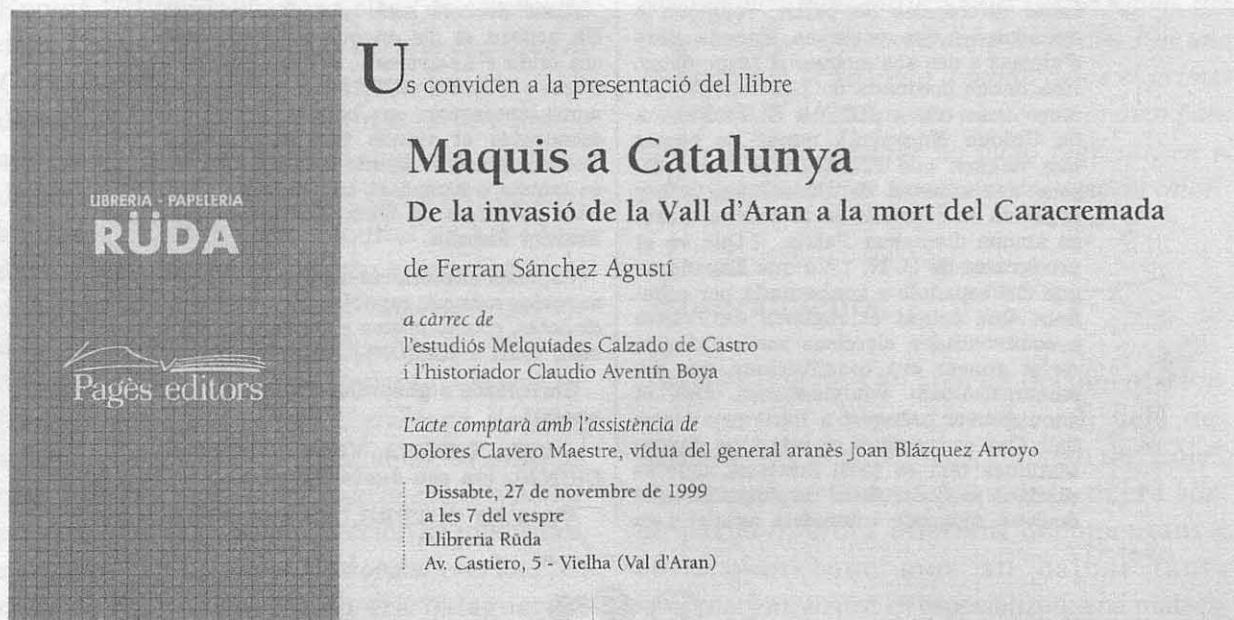
Collection Aventin-Boya

Huelheton inedit hèt per un maqui aranés (Blázquez o Mòga?) ena sua lengua mairau, deishat pes guerrillhers enes pòbles d'Aran pendent era sua "invasion" aranesa (1944). Donacion d'Antoni Verge.

Col. Aventin-Boya.

Huelha des servicis militars e missions acomplides per J. Blázquez pendent es ans 1943-1944 (1946).
Donacion F. Sánchez-Agustí.

Tarja invitacion deth prumèr libre sus es maquis en Aran e sus es prumères dades biografiques de J. Blázquez, H. Aran la Abuela, Vielha (1999). Col. Aventín-Boya.

groupement des Bataillons
de Sécurité
ETAT MAJOR

EL PRIMER JEFE DE ESTADO MAYOR de la Agrupacion
de los Bataillones de Seguridad Espanoles

Dona MARIA MOGA, viuda de Don MAURICIO MOGA,
ex-Teniente de los Bataillones de Seguridad.

El Estado Mayor de la Agrupacion de Bataillones de
Seguridad Espanoles se dirige a Vd. en homenaje a la
heroica actuacion de su espouse, Don MAURICIO MOGA, ex
Teniente de los Bataillones de Seguridad, ejemplo de es-
píritu patriota y antifascista, que despues de combatir
al invasor aleman con ardor y entusiasmo en Rà Llunha
clandestina por la liberacion de Francia, marchó a Es-
pana para continuar el camino que se había trazado
para derrocar el tirano y traider Franco, junto a los
miles de patriotas que se han alzado en armas, cayendo
valerosamente al frente de sus hombres.

Puede Vd. contar con el cariné y la simpatia de
todos los combatientes que tenemos el honor de mandar
y que van en la condición heroica y abnegada de Don Mau-
ricio Moga, un ejemplo a seguir para la liberacion total
de nuestra querida patria Espana.

Toulouse a 3 de Febrero de 1.945.

General JUAN BLAZQUEZ (César)
Primer Jefe de E.M.

Fotocòpia deth document de reconeisement ath maqui aranés Mauricio Mòga en memòria ara sua mòrt
en combat, per Juan Blázquez, ara sua vedua (1945). Donacion F. Sánchez-Agustí.

Bibliografia.

- _ BLÁZQUEZ, J.: "Contribució dels espanyols a l'alliberament de França", *Quaderns del Comunisme*, 6, setembre 1946, p. 41-47.
- _ RIERA SOCASAU, J. C.: *Juan Blázquez "Generau César" y Lola Clavero. Resistencia y exilio desde el Aran*, Lleida: Milenio, 2013, p.
- _ SÁNCHEZ AGUSTÍ, F.: *Maquis a Catalunya. De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del Caracremada*. Lleida: Pagès editors, 1999 (5^a ed. ampliada, 2005).
- *Maquis y Pirineos. La gran invasión, 1944-1945*. Lleida: Milenio, 2001.
- *Espías, contrabando, maquis y evasión. La II Guerra Mundial en los Pirineos*. Lleida: Milenio, 2003.
- *El Maquis anarquista. De Toulouse a Barcelona por los Pirineos*. Lleida: Milenio, 2006.
- *Maquis al Montsec. Del Midi a l'Aran i el Pallars, 1944-1949*. Lleida: Pagès editors, 2008.
- *Maquis en el Alto Aragón. La Guerrilla en los Pirineos Centrales, 1944-1949*. Lleida: Milenio, 2011.

ES GÒIS: manifestacion dera devucion populara.

Esther Monge España

Revirat: Ròsa Maria Salgueiro

Per çò que hè ara documentacion conservada e que mos a permetut aguest estudi sus eth tèma que mos aucupe: “*es gòis, coma manifestacion dera devucion populara*”, ei sens dopte fòrça mès abondiu respècte de Catalonha que dera Val d’Aran, prenaram coma referéncia era prumèra, dada era estreta relacion mantenguda entre andús territòris ath long dera istòria, ath delà dera particulara situacion d’Aran, vinculat eclesiasticament ath bisbat francés de Saint Bertran de Comminges des dera Edat Mieja enquiar an 1805, data que passarà a depéner der Episcopat de La Seu d’ Urgell.

Era tradicion populara a conservat a trauès des sègles, es nomenrats “gòis”, cançons religioses dedicades a Diu, ara Vèrge e as Sants, que s'establissem en pòble aranés e que se canten tamb motiu dera hèsta deth patron/a dera localitat e ena hestejada d'un sant concret ath que d'ordinari se li dediquèc ua capèla e tostemp coma finau d'ua celebracion eucaristica. Es gòis son donc, ua forma de liturgia populara e practicada en actes de devucion collectiu, qu'eth son fin principau ei laudar ara divinitat ara que son dirigits e implorar era sua proteccion.

Se desconeish tamb exactitud quan s'inicièc era costum de cantar es gòis enes granes hèstes deth pòble cristian,

mès òc que se sap qu'en siècle XIII ja se cantauen e que bères letres mos an arribat a trauès de documents d'aquera època.

Es gòis an estat un genre plan abondiu en Catalonha. Se calcule que se conserven es letres d'uns trenta mil. Per ua auta part era literatura des gòis a desvelhat enes darrers tempsi er interès des collectionistes, çò qu'a permetut un ample e miglior coneishement d'eri, atau coma facilitar er accès as madeishi; encara que tostems i a auut devòts qu'an anat sauvant exemplars de gòis qu'arriben enes sues mans.

Dejà ena antiquitat èren fòrça es monastèris que se dediquèren a imprimir o manuscriuer es gòis.

Es gòis son un genre poetic semipopular d'arraïcs medievau; son semipopulars perque an confiat era sua superviuéncia, non sonque ara memòria collectiuia senon tanben ara estamparia.

Un des prumèrs gòis que s'estampèren sigueren es “*Coblas del Psalteri o Roser*”, compausats peth religiós dominic Fray Vicente Ferrer (s.XIV), tara Vèrge deth Rosèr; un des modèls mès antics e coma exemple dera bèra literatura e simplicitat d'aqueth temps e que pregue atau:

*"Vostres goigs ab gran plaher
cantarèm, Verge Maria
puig la vostra senyoria
es la Verge del Roser."*

*"Deu plantá dins Vos Seyora,
La Roser molt excellent,
Quan Vos fou mereixedora
De concebrei purament,
Donant fe al Missatger
Que del cel vos trameitia
Deu lo pare, que volia
Fossiu Mare del Roser"*

En s. XIII ja se trape ua devucion dedicada as sèt Gòis o alegríes tamb es que nòste sénher volguec premiar ara Mair de Diu. Ena sua origina es gòis sonque se dedicauen ara Vèrge e cantauen diferents aspèctes dera vida mariana. Tamb eth pas deth temps aguesta forma de laudança s'estenec as Sants.

Per çò que hè ara composicion des gòis, cau distinguir entre era forma e eth contengut. Era forma estrofica des gòis proven dera antica *"danza provenzal"*, genre especiaument cultivat pes trobadors, en tot èster er unenc qu'a arribat as nòsti tempsi.

Era *"danza"* formaue part, amassa tamb era *"balada"* des nomentades *"Canciones de danza"* e era diferéncia entre andues formes consistie solet en hèt de qué era dança reiniciaue ara fin de cada estròfa bèri o toti es vèrsi der estriuet, mentre qu'era *"balada"* o *"Ball rodó"* intercale aguesti vèrsi ena còbla.

En *"Llibre Vermell"*, manuscrit conservat en monastèri de Nòsta Senhora de Montserrat, de finaus deth s. XIV, figure ua melodia intitolada *"Ballada dels goys de Nostra Dona en vulgar cathalan, a ball rodó"*. Es tonades des gòis deth s. XVI, an un marcat aire de Balet.

Era forma musicau e literària des gòis s'a mantengut ath long des sègles, tant es musicaus coma es poetics an respectat era formula tradicionau.

Eth diagrama dera forma des gòis quedaré estructurada dera següenta forma:

Eth *"estriuet"* o era *"còbla"* comencen tamb ua locucion casuau: ja que, donc..., e acabe tamb ua peticion: conceditz-mos, condusitz-mos, amparatz-mos, etc. Ei plan soen qu'era laudança aucupe es dus prumèrs vèrsi der estriuet e qu'enes dus darrérs se formule ua peticion. Aguesta peticion pòt consistir en demanar mès favor entà laudar ath Sant, demanar-li gracia en vida e salvacion ara ora dera mòrt, demanar un favor concret (ploja, proteccion entàs coitius, entath bestiar, front as malauties, etc.).

Es gòis des Sants resumissen es hèts mès importants dera sua vida, eth son martiri e es miracles hèts en vida e despùs dera sua mòrt. En escadences hèn allusion ath lòc d'emplaçament dera sua capèla e ara poblacion que les venère. Eth format des gòis ei compausat per ua soleta huelha orlada e entèstada tamb era imagen dera Vèrge, Diu o eth Sant a qui son dedicadi.

Relacion de gòis e plaidejaments ena Val d'Aran.

Ena Val d'Aran, s'an compausat gòis específics entà un determinat plaidejament mès tanben s'an adoptat uns auti ja existents, tamb era unenca excepcion de híger ua allusion específica ath pòble a on s'amie a tèrme era veneracion concreta.

Entre es plaidejaments existents ena Val d'Aran distinguiram tres grops: es dedicades ara Vèrge, a Diu e as Sants.

Gòis de plaidejament Mariana.

1901 a 1910

GOIGS A LLOANÇA DE LA VERGE DELS DESEMPARATS

que es venerada a Montcorbau - Bisbat d'Urgell

Fuix sou la Consoladora
de tots els desconsolats.
Empareu a qui us impliquen,
Verge dels Desemparats.

Plens els cors de reverència,
vostre glòria avui cantem;
robins, Mare de Clemàcia,
els suspirs que us envien;

Vós amu la Consoladora
dels que aquí estem desternats.

Empareu...

De vostres imatges belles
enjòit n'està el món;
més la bella entre les belles
València la diu en son front;

fra Gilabert en bona llora
en fèu fer tresors tan grans.

Empareu...

Abundants dies d'aquell dia
hi ha plougit vostres foses,
omplint de riu i alegria
dels que ploraven els cors;

al que a vostres poes iuplora
acumpe als ulls il bou exulte.

Empareu...

Per tot mal i tota pena
a punt el retinet teniu
i amb gràcies de tota avena
al qui us prega afavoriu;

pleu miraclos a tothora
de vostres mares a riuixat.

Empareu...

Si València va donar-vos
tú horrons i riu palaus,
tanquí vol entronitzar-vos
el poble de Montcorbau;

puix que d'ell ja sou Senyora,
els seus fills seran salvats.

Empareu...

Sigueru-nos sempre Regina
mentre el món en serà més;
siguen la Mare clemàcia
dels que aquí agnolau'n més;

sigueu sempre Guardiana
de les illesgues dels peccats.

Empareu...

Coro regneu sempre a València
regneu també a Montcorbau;
mostreu vostre omnipotència

per donar-nos santa pau;
Vós serau nostra Senyora,
noites, vostres fills simatis.

Empareu...

Aquest poble que us aclama
beneficiu de tot cor,
accaben-hi en ell la glòria
del vostre divi amor;

i d'aquesta Vall, Senyora,
declarau-ne els pacats.

Empareu...

Si mil collites salvareu
de Vilabona en el jardi,
si amb auror l'encucallareu
de pestes contra el ver,

d'aquest poble que us adora
traleu les calamitats.

Empareu...

Amb el vostre Pil als braços
i amb el vostre amor al cor
guteu sempre nostres passos,
refugi dels peccats.

Sigau sempre protectora
dels que en Vós viuen confiats.

Empareu...

Pida nou la Consoladora
de tots els desconsolats.

Empareu a qui un implora,

Verge dels Desemparats.

Enfesta

Torna

Riu sou la Consoladora
de tots els desconsolats. Empareu a qui un implora. Verge dels Desemparats.
Riu sou la Consoladora
de tots els desconsolats. Empareu a qui un implora. Verge dels Desemparats.

V Permeteu-nos liuorros, Verge sagrada.

R Donau-me fortalsa enfront dels enemics vostres.

O R A C I O

O Déu que ens conçoedius, veureu a la benaventuada verge Maria, apita l'advocació doçissima de Mare dels Desemparats, i per la seva intercessió faules gràcies t'has dignat concedir-nos, de forces que n'igual que ha acudit a ell cercant protecció iugí estat abandonat, concedetix als teus servents, que ens apleguem sota la protecció de tal Mare, que mai cos vegem apartats de la teva bondat. Per Crist Señor nostre. — R Amén.

Amèlia Fortuny

- Mair de Diu de Montgarri, venerada en santuari deth madeish nom.
- Mair de Diu de Mijaran, Vielha.
- Mair de Diu des Desamparats, Montcorbau. Eth originau d'aguesti gòis siguec compausat per M. Condó Sambeat en 1902.
- Mair de Diu deth Rosèr, Betren e Aubèrt.
- Mair de Diu des Nhèus, Betlan, Baqueira. (era letra des gòis dedicats ara veneracion de

Nòsta Senhora des Nhèus en aguest santuari ei de D. Antoni Fortuny e Feliu e siguec premiada en certamen dera Acadèmia Mariana en an 1987); Gausac (Gèles)

- Mair de Diu dera Artiga de Lin.
- Mair de Diu de Cap d'Aran, Tredòs. Aguesti gòis apertien a ua naua edicion de 1948.
- Mair de Diu de Montserrat, Gessa.

Gòis dedicats a Diu.

GOIGS EN LLOANÇA DE L'ANGELICAL IMATGE DE JESUS CRUCIFICAT

que es venera a la Parròquia de Salardú, Vall d'Arén, Bisbat d'Urgell

ITINÈRI

O Creu, vostre gràcia,
Hec Paschalis dimissio
(el Pasc. temp.)
Paschalis que fons gloriós!

Jesús nostre Salvador,
ja que al perdó som cridats,
Miceridòdia, Senyor,
ja plorem nostres pecats.

Estant el més delinqüent
sufreia atrocí sapècti.
O Jesús, sanct i benedict,
per al nostre benefici
cosemen el sacrifici
i salven als desgraciats. Miser...

A l'apareixer en la Creu
fins els céls es conmoueren
per plorar la mort de Déu
els països que ho vinguen
sols molt pocs en cançó queren
restant els més obstinats. Miser...

Nostres per Vostre gràcia
soim cristians escollits,
no permeteu tal desgràcia
de ser vos designats;
puig sempre els compagnts
Vestres nens i peus clavats. Miser...

Salardú amb gran reverència
Us veure amb devoció,
pug el que Vostre elemència
han implorat i el perdó,
tenen la satisfacció
de no ser mai defundada. Miser...

v). Adoramus te,崇崇 et benedicimus tibi.

R). Quia pro Cenam huc redemisti noscum.

OREMUS

Respic, quæsumus Domine, super hanc familiam tuam, pro qua Dominus noster Iesus Christus non dubitavit manibut tradi vocentum, et Crucis subire tormentum. Qui facias miseri...

DICITUR PSALMUS MISERERE

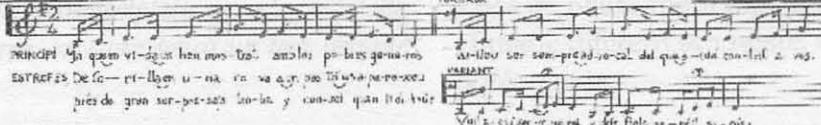
In dies Dr. Salvador Casañas, Bisbe d'Urgell, concedit en 4 de febrer del 1860, quaranta dies d'indulgència a tot llur peregrinatge que casta o per contra seua Sagratissima Immaculata quanquera si estent un Ordre o la Fira Nostre

Aquesta Ofici, nro. 1 de la «Col·lecció de Gòigs de la Vall d'Arén», va ser escrit en 1860, tenent autoritat eclesiàstica per l'abat don Joan Llorenç i Ferrer, d'Arenys de Mar.

- Sant Crist de Salardú. Eth 4 de hereuèr de 1880, eth Ilm. Dr. Salvador Casañas, Bisbe d'Urgell, concedic quaranta dies de indulgència

a tot aqueth que cantesse o escotesse cantar aguesti gòis.

Gòis dedicats as Sants.

(Continuation of the Gothic song lyrics.)

(Continuation of the Gothic song lyrics.)

- Sant Estèue, Tredòs.
- Santa Eulària, Unha.
- Santa Margalida. Bagergue.
- Sant Andrèu, Salardú.
- Sant Martin de Corilha, Gessa. Era letra d'aguesti gòis tanben son òbra de M. Condó Sambeat.
- Sant Pelegrin, Arties.
- Sant Julian, Garòs.
- Sant Sernilh, Betren.
- Sant Antoni, Betren. Eth dia deth Santet se canten es gòis de Sant Antoni Abat, protector deth bestiar. Bossòst.

- Sant Martin, Gausac.
- Sant Andreu, Casau.
- Sant Fèlix, Vilac e Bagergue. Andús gòis an letres diferentes e des de Bagergue existissen dues versions.
- Santa Lucia, Vilac e Gessa. Encara que non i a constància dera veneracion d'aguesta Santa en pòble de Gessa, existissen uns gòis manuscrits, der an 1924, dedicats ad era e que se troben depositats en Archiu Generau d'Aran, en hons der Ajuntament d'aguesta localitat.
- Santa Quitèria, Vielha.
- Sant Blai, Les.

Segurament, aguest listat ei incomplèt, mès m'è limitat ad aqueri gòis sus es que se conserven es letres e as qu'era memòria orau apòrte eth testimòni de que en son dia èren cantats pes fidèus.

Coma conclusion, podem afirmar qu'era màger part des gòis nomenats, encara aué en dia se

canten tamb ua grana devocion per part des assistents as celebraciones religioses tamb motiu dera hèsta dera divinitat corresponenta, çò qu'ath madeish temps constituís ua manifestacion dera superviuénça des tradicions ancestraus dera nòsta cultura.

BIBLIOGRAFIA

- BALSACH i GRAU. J. *Revista de folklore*. N° 81. 1987. Fundación Joaquin Diaz.
- BELLMUNT i FIGUERAS, J. *Fets, costums y llegendes*. Pagès Editors. Lleida 1991.

- BRUNET, S. *Les prêtes des montagnes. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées Centrales sous l'Ancien Régime*. Aspet 2001.

- JULI SOLER i SANTALÓ. *La Vall d'Aran*. (1906). Garcineu Edicions. Tremp 1998.

Istòria grafica dera Fe enes nòstes Glèises

Mn. Jusèp Amiell

Ena brèu presentacion dera bèra publicacion “ARAN, ISTÒRIA GRAFICA”, editada er an 2014 pera Fondacion Musèu Etnològic dera Val d’Aran, didíem: “D’ençà de 100 ans era fotografia, d’ua manèra suspreuenta a anat deishant constància dera òbra der òme, dera sua manèra de víuer, de trabalhar, de divertir-se...”

Mès er òme non avec de demorar era tecnica dera fotografia, entà deishar-mos mòstres visuaus deth sòn pas pera Val d’Aran. Mès enlà de fòrça causes qu’a bastit e que son visibles, podem méter era nòsta atencion tanben enes camps dera escritura, dera pintura, dera escultura..., tot memòria grafica d’un passat. Mn. Condó mos ac ditz polidament en ua des sues creacions poetiques: “Era votz deth campanau”: “Se voletz liéger era aranesa istòria, es campanus e glèises contemplatz, en cada portalada un uelh de glòria, en cada pèira un bon tresaur veiratz”.

Passejar-mos pes nòstes glèises, resseguir es camins que gessen e pòrtent tòs nòsti pòbles, ei contemplar un passat que mos parle. Er òme e era hemna, ath long dera sua vida, an volut deishar uns signes dera sua preséncia, deth sòn pas peth mon, signe d’uns moments viscudi, fòrça viatges, damb gaudi coma dus enamorats, qu’en un lòc dèishen escriti es sòns nòms o diboishen un còr coma signe d’un moment significatiu dera sua vida. Eth trabalh der òme, era sua familia, era sua relacion damb d’auti e tot aquerò qu’a estimat, a restat reflexat, fòrça viatges, d’ua manèra creativa, artistica ena escritura, ena pintura, ena escultura. Ac trapam ja enes pintures preistoriques des cavèrnes, damb scènes de cacères, de dances, de rituaus...

Tanben ena Val d’Aran, ua istòria grafica pòt

arténher eth temps dera preistòria. Ac trapam en Plan de Beret, ena sua part nauta o d’Orri, damb petroglifs (gravats enes pèires erratiques), en un nombre considerable. Tanben ac trapam mès ath hons en Plan de Beret es enterraments deth neolitic, cercles de pèires que senhalen un enterrament. Les trapam tanben en d’auti lòcs dera nauta montanya; atau, en Escunhau, ena passada de Bargadèra entara montanya de Betren, tanben en Casau, ena passada de Montasset o dera Santeta entara Artiga de Lin, maugrat qu’en aguest lòc, en aguesti darrèri ans, en hèr era carretèra es pèires sigueren voludades en voler cercar rèstes d’uns enterraments supausadi en ua antica legenda referida ad aguest lòc, que ditz: “Sèt lhadores e un capelhan que se panen eth bestiar”. Lòcs de nauta montanya a on, en un periòde climatic diferent ath nòste, semble que i avec poblamens.

Istòria grafica dera fe cristiana

Deishant era preistòria, un mon entà descorbir encara, anem ath tèma que mos aucupe. Era Glèisa tostemp s’ha servit de signes visibles entà explicar e hèr visibles de quauqua manèra es mistèris dera fe; as causes invisibles volem arribar-i a trauès des causes visibles. Enes prumèri moments dera fe cristiana, damb persecucions, non siguec facil deishar constància grafica dera sua fe, ja qu’aguesta calie viuer-la en ua cèrta discrecion o d’amagat, sense arren massa vistós que les poguesse delatar. Non podien mostrar, n’era madeisha crotz de Jesucrist; tòs pagans o non cristians ère un signe d’ignomínia. I a un grafitti en Roma, d’aquei moments, en qué un pagan diboishe era crotz o a Jesucrist damb un cap d’ane.

Grafiti trapat en un mur dera antica Roma; borla a Jesucrist ena crotz.

Ei per açò qu'es mistèris dera fe cristiana èren representadi damb simbols, que sonque es iniciadi podien comprénder; atau: era eucarisia presentada damb un peish; ua ancla ère era crotz de Jesús o era esperança o era sauvacion; ua barca, era glèisa; un anhèth, eth sacrifici de Crist; ua colomba, era anima; eth pavon, era eternitat...

Sonque enes catacombes, lòcs d'enterraments o cementèris, e a on s'aplegauen es cristians en moments de persecucion e a on non podien èster detengudi en èster un lòc sagrat, i trapam ues prumères imatges grafiques: era Mair de Diu damb eth sòn hilh, eth darrèr sopar de Jesucrist, eth bon pastor, era adoracion des reis o scènes dera bíblia der Antic Testament: sacrifici d'Isaac, Danièl e es leons... Quan es cristians gessen des catacombes e pòden víuer liurement era sua fe a inicis deth S. IV i aurà a pòga pòc ua florida grafica des mistèris cristians qu'esclatarà enes prumères glèises e basiliques que se bastiren en Roma, damb es sòns mosaïcs e figures cristianes qu'an arribat enquia nosati.

Era glèisa e es imatges

Erosament era Glèisa non a refusat qu'era imatge acompañèsse era sua istòria, a

diferéncia de d'autes religions, enes quaus es imatges son proïbides. Mès non serie facil tà toti es cristians acceptar-les, ja que eri viegen d'ua cultura ena què es dius èren representadi en formes umanes, damb es madeishes passions umanes, i auie eth diu dera guèrra, dera borrachèra, dera casa, der amor, dera caça... Un mon que ne didem politeïsta. Era fe cristiana ère ben luenh d'aguest mon. D'ua auta part era madeisha bíblia condenaue es imatges dauant deth perilh dera idolatria. Mès es crisitians iniciadi o catequizadi non queiguien en aguest perilh d'adorar ua imatge coma se siguesse Diu. Sonque enes Sègles VIII e IX, en Orient, trapam uns intents de trèir des lòcs de culte tota imatge o pintura, moviment coneishut damb eth nòm d'iconoclastia. I auec longues discussions pendent dus sègles en mon bizantin a on es icônes auien ua grana veneracion pera part des fidèus, e fòrça sigueren destroïdes. Tota aguesta persecucion que i auec contra era icòna o era imatge podie auer coma origina era preséncia deth mon musulman, que non acuelhec cap d'imatge ena ornamentacion enes mesquites o en d'auti lòcs. Tanben en siècle XII Sant Bernat, gran reformador ena Glèisa, non volie imatges entàs sòns monges; èren ua grana despèna e ac didie atau. *"Es glèises se ven riques enes sòns murs e ei plea de besonhs enes praudi"*. Eth Concili Vatican II ditz: *"Pòt sauvar-se era còstum de méter ara veneacion des fidèls imatges sagrades, mès que siguen pògues entà non afavorir ua devocion que non sigue ortodòxa"*.

Era grafia dera fe enes nòstes glèises d'Aran

Qué i vedem enes nòstes glèises? Er istoriador Julien Lacaze, ja er an 1934, registrè en avescat de Comnege 380 pèires de marme antiques o galo-romanes; fòrça d'eres ena Val d'Aran, mès non les i met totes, eth parle des d'Arties, Les, Tredòs, Aubèrt, Gessa; nosati podem híger es de Mijaran, (despareishuda), Escunhau (despareishuda) Casarilh, Bausen, Vilamòs, Montcorbau, Bossòst, Garòs (petita urna funerària)... Totes eres son calades enes murs des glèises e campanaus; quauqu'ues d'eres pòrten signes cristians e mos vien a díder qu'era fe crisitiana arribèc ben lèu ena Val d'Aran. Non totes aguestes pèires pòden auer

ua lectura religiosa, mès quauqu'ues òc. E dat que en totes eres s'i vedie un sentit trascendent non sigueren desbremades o lançades, senon plaçades en un lòc digne o sagrat.

Crismon deth campanau de Casarilh.

Aquestes pèires son rèstes de ornes funeràries, atau era de Casarilh dera qué se sauve un des costats dera orna, ua lòsa de 95 x 58 cm., ei fòrça decorada damb tres cèrcles que se tòquen, eth deth miei pòrte esculpit un crismon, que l'identifique coma cristiana, e ua crotz en cèrcle dera dreta, e dejós dus personagtes òme e hemna. Era de Gausac ei semblanta mès non i vedem signe cristian. Mereish ua mencion especiau ua lòsa de marme blanc plaçada sus era pòrta dera glèisa de Montcorbau, ua pèça hèta damb maestria e per açò se cre qu'a estat portada d'un lòc especializat en travalhs de marme, damb ua simbologia que sembla cristiana: ues branques damb arradims que gessen d'ua copa, damb audèths que mingén deth frut.

Coma auem dit son fòrça es fragments que trapam ath long dera Val d'Aran, istòria grafica d'ua cultura e d'ua fe cristiana des prumèri sègles. Non podem alongar-mos ena sua descripcion; pèires quauques d'eres que pòden èster d'autars pagans reaprofitades coma bases d'autars qu'ara son enes nòstres glèises: Bagergue, Vilac...

En arribar eth romanic deth S. XI-XIII trapam era simbologia des crismos que vien deth "labarom" o estandard der emperador Constantí, S.IV, damb es dues letres X P laguens d'un cèrcle, dues letres que son es prumères deth nom de Crist en grèc e tocant a eres es dues letres der alfabet, era alfa e era omèga. Son fòrça aguesti crismos que i a sus era pòrta des nòstres glèises o metudi en lòcs profans coma en Mont (ena hònt) e en Garòs, (en ua casa) que vien de bèra glèisa o capèla.

Pare Etern ena Glèisa de Santa Maria d'Arties.

Ua grafia que demane era atencion ei era abondància de cares umanes que i a en exterior des glèises: Montcorbau, Escunhau, Gausac, en aguesta darrèra glèisa, ena pòrta d'entrada e enes hièstres deth campanau, n'i a vint-e-quatre, encara que non totes acabades d'escultur. Creigui que non ac trapam en d'auti lòcs dehòra dera Val d'Aran. Quina simbologia an aguestes cares? Son representacions des fidèus dera parròquia? Quaqu'un ac ditz atau. Mès lèu sembla que vòlen èster protectors dera glèisa, entà aluenhar es maus esperits. Per açò son metudes ena pòrta d'entrada amassa damb era figura de Crist ena crotz, atau en Gausac, Vielha, Casau... En d'autres glèises, Betren, Vielha, sus tot, i a ua grana abondància de figures, que podem veir coma signe de protecció, en entrar entath lòc dera pregària o ena casa de Diu. En Vielha ua cara ei metuda en campanau, guardant tà solei levant. Tanben i trapam carasses qu'inspiren pòur e que semblen aluenhar es maus esperits.

Mission dera imatge, anonciar era fe

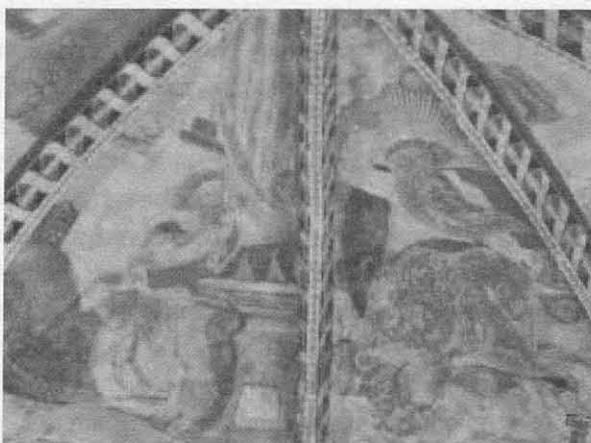
Ua glèisa ei un lòc entà anonciar, proclamar era fe; aguest anonci se veirà ajudat, non sonque pera audida, senon damb pintures, imatges, retaules qu'ampliràn es nòstres glèises. Eth S. XII, eth romanic mos deisharà es prumèri que mos an arribat.

Pintures dera Resurreccio e Vida Eterna. Santa Maria d'Arties.

Aquestes imatges accompanhauen era beresa o era riquesa des glèises romàniques que s'anauen bastint. Santa Eulàlia d'Unha, Sta. Maria de Cap d'Aran an sauvat fragments d'aguesta naua manèra d'anonciar era fe. D'autes glèises i aurie damb pintures, mès es reformes hètes en eres e eth pas deth temps les an esborrat e en cas de Tredòs, en uns moments de penuria, passada era guèrra aueren de vener-se es pintures dera absida entà rehèr ua part deth mur dera glèisa sud-oest qu'auie queigut damb gran perilh tara madeisha glèisa. En Vielha, rèstes dera pintura plaçada ena antica absida sigueren metudes coma sobradissi entà hèr era vota en ua ampliaciòn que se dèc ara glèisa, en S. XV; atau se pòt veir. Era pintura, d'ençà deth romanic anarà trapant es diuèrsi modèls qu'eth temps anarà creant, d'encà deth S. XIV enquiat S. XVIII. Era glèisa d'Unha n'ei un exponent; en era i trapam un long camin, des dera pintura romanica enquiat renaishement: rèstes ena absida, deth S. XII, scènes dera vida o miracles de sant German d'Auxerre, un gotic deth S. XV; scènes dera passion de Jesucrist posteriores e es pintures deth renaishement damb es personatges d'Adam e Eva e Sant Sebastian. Ena glèisa de Santa Maria d'Arties trapam un conjunt explicatiu des vertats dera fe, S. XVI-

XVIII, damb era figura impressionant de Diu Pair, ena vota sus er autar; eth judici finau frut dera predicacion en aqueri moments; scènes bibliques damb Abraam e era mort de Joan Baptista e, coma causa unica, scènes de guèrra e de cacèra, en un lòc mès discrèt dera glèisa, ena sua dreta, que reflexarie bera istòria de quauqua persona influenta deth pòble. En Salardú, glèisa de peregrinacion, entà venerar era santa Cortz, an un lòc destacat fòrça imatges pintades des sants de mès devoción populara e ena tribuna, lòc deth cant des capelhans, era pintura deth rector, que segurament hec a decorar era glèisa.

Pintura tamb es evangelistes. Glèisa Sant Julian de Garòs

Pintures tanben que trapam d'ua cèrta qualitat ena glèisa de Sant Julian de Garòs qu'amplissen tota era vota dessús der autar. Pintures deth renaishement figurant es evangelistes, era Paraula de Diu e eth temps der umanisme damb quantitat de libres per tot. Poiríem anar seguit d'autes glèises, encara que damb pintures de mens qualitat. Atau: Aubèrt, Betlan, Montcorbau. En Bossòst, fragmets ena absida, dera adoracion des reis.

Un lòc a on era fe trapaue era sua expression grafica son es imatges des sants que son entàs cristians un modèl a seguir, damb era sua vida metuda coma exemple, vida qu'ère expressada fòrça viatges en retaules pintadi, des qu'ena Val d'Aran n'i auie ua grana quantitat a abans dera destruccion iconoclasta der an 1936. Se n'a sauvat quauqu'un, pògui, en Arties e en Vielha. Es imatges des sants èren plaçades en retaules qu'amplien era capçalèra dera glèisa e enes capèles que i a enes costats. Quauqui retaules sigueren hèti de nau dempùs dera

guèrra iconoclasta; atau Canejan, Es Bòrdes, Vilamòs, Gausac; Non an era qualitat e era policromia des d'abans. Metem aguestes imatges de mès veneracion ena Val d'Aran: Ath delà deth sant pròpri de cada glèisa, n'i trapam d'auti que son en fòrça glèises: es mairs de Diu: deth Rosèr, de Gràcia, dera Pietat, dera Immaculada..., Sant Joan, Sant Antòni de Padua, Sant Antòni Abat, Sant Ròc, Sant Sebastian, Sant Miquèu, Sant Blai, Sant Francés d'Assís, Sant Martín, Sant Sabin, Sant Francés Xavier... Sants tanben especiaus. Sant Cerat, Santa Joan Crisòstom,...

Prumères glèises romaniques. Sant Miquèu de Vilamòs

Lenguatge dera imatge

Ua fotografia, ua pintura, ua escultura perpetue un moment dera istòria; aquera imatge estatica parle ath que la guarde e pren vida e desvelle en cada un aqueri sentiments que cada imatge vò expressar. Aguesti sentiments pòden èster era beresa, er amor, era contemplacion, era mia istòria, eth passat, eth país...; jo sò part de tot açò.

E se vam tás imatges que trapam enes nòste glèises, fòrça viatges e damb era decoracion grafica d'un retaule que les acompanhe se i an metut tà que siguen contemplades, mès encara tà que siguen estimades e venerades, e siguen ua hònt de sentiments entath nòste esperit. Ua imatge dera Mair de Diu en un santuari o en ua petita capèla, guardada pes que la visiten pòt desvelhar es sentiments prigondi dera persona; era beresa d'un retaule pòt

acompanhar tanben era nòsta pregària; era sua imatge desvelharà ua empatia tás nòsti sentiments. Metem un exemple: Eth Crist de Mijaran, ena simplicitat esquematica deth romanic, artenh un grad fòrça naut d'expressivitat, de patz, de serenor, de bondat. Ua persona joena ac didie atau en contemplarlo: "Lo guardes e te respon a tot aquerò qu'as de besonh".

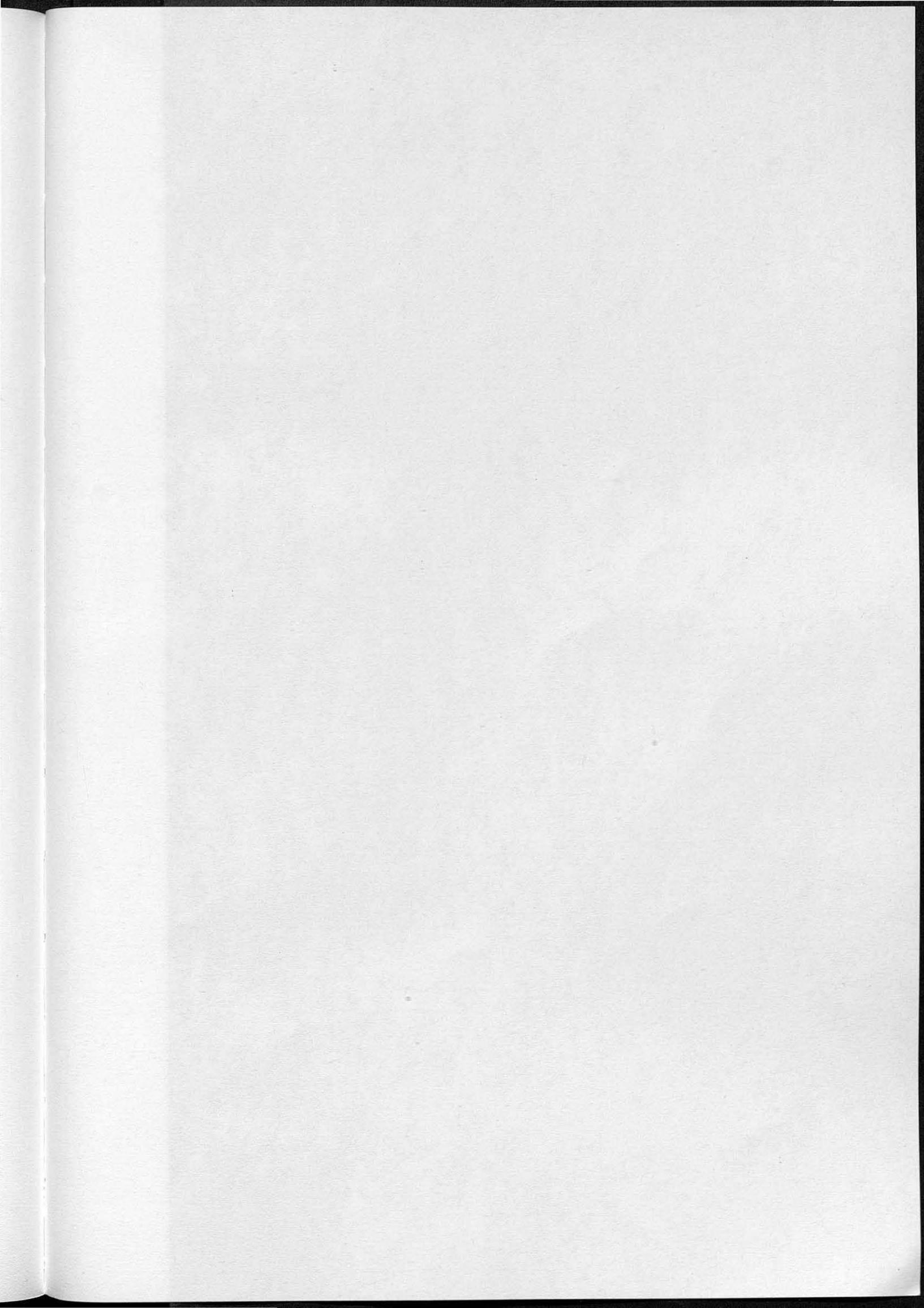
Long camin der art ena Glèisa

Er art ena Glèisa a hèt un long camin, damb ua finalitat: apropar es òmes ar evangèli, a Jesucrist, a Diu, a un mon trascendent, espirituau. Era Glèisa non a volut hèr un musèu, non a volut aplegar pèces de valor, coma pòt hèr ua institucion culturau, financèra.

Ei a díder, enes glèises cada imatge, cada pintura, vò apropar ara fe, segontes eth gust de cada epòca. Eth Concili Vatican II, 1962-1965, balhe un missatge as artistes e les ditz: *"A toti vosati, artistes que trabalhatz en causes bères: poètes, gent de letres, pintors, escultors, arquitèctes, musics, òmes de teatre,, cineastes..., a toti vosati era Glèisa vos ditz: S'ètz amics der art vertadèr, vosati ètz es nòsti amics; era Glèisa ei aliada damb vosati, ja qu'auetz decorat es temples, celebrat e explicat es vertats dera fe, enriquit era nòsta liturgia, auetz virat ena lengua des formes e des figures aquerò qu'ei invisible. Aué coma ager era Glèisa vos ditz: Non pòt trincar-se aguesta aliança fecunda entre toti".*

Liegem e contemplam enes nòstes glèises ua meitat dera nòsta vida, qu'ei era sua part espirituau, era fe, que tostemp mos a acompanhat. Son es glèises un libre deth que podem anar virant es planes coma ac hèm damb un albom de fotografies, e vam endonviant es cares des que ne sigueren protagonistes. Cada generacion que passe escriu ua plana, dèishe ua mèrca, e atau toti bastim un mon, que volem que vase endauant.

Presentacion:

Sindic dera Val d'Aran	9
Presidenta dera Fondacion	11

Activitat:

Era Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran	15
---	----

Seccions:

Lengua Viua	21
Amics de Montgarri	23

Articles:

Dus documents sus era mineria dera Val d'Aran enes sègles XIX e XX. <i>Maria Pau Gómez Ferrer. Archiu Generau d'Aran</i>	27
Eth libre d'actes dera junta d'Alcaldes dera Val d'Aran 1838 – 1936. <i>Arturo Calbetò Calbetò e Enrique Vidal Vidal</i>	35
Eth sistèma monetari dera Val d'Aran. <i>David Bruna</i>	59
Cronologia dera Val d'Aran. <i>Gabriel Solé Villalonga Universitat Autonòma de Madrid. Revirat ar aranés per Lourdes Santacruz e Angelina Cases</i>	63
Contraband. D'un cant ar aute dera termièra. <i>Lourdes Santacruz Alís</i>	73
Generau Cesar. Nòtes inedites d'un maqui aranés. <i>Ferran Sánchez Agustí & Claudio Aventín-Boya</i>	79
Es góis: manifestacion dera devoción populara. <i>Esther Monge España Revirat: Ròsa Maria Salgueiro</i>	85
Istòria grafica dera fe enes nòstres glèises. <i>Mn. Jusèp Amiell</i>	91

Es opinions expresades enes articles son exclusives des sòns autors.